

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

HEGEMONYA, KRİZ VE TÜRK MEDYASINA YANSIMALARI

Yüksek Lisans Tezi

CEM ÇALIŞKAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

HEGEMONYA, KRİZ VE TÜRK MEDYASINA YANSIMALARI

Yüksek Lisans Tezi

CEM ÇALIŞKAN

Danışman: PROF. DR. RABİA VİLDAN EYİĞÜNGÖR

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA Anabilim Dalı İLETİŞİM BİLİMLERİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi CEM ÇALIŞKAN'nın HEGEMONYA, KRİZ VE TÜRK MEDYASINA YANSIMALARI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.05.2019 tarih ve 2019-14/9 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...12...../....06.../...20...19.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. RABİA VİLDAN EYİGÜNGÖR	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi AYŞE BİLGE GÜRSOY	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. SERPİL ÇAKIR	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Cem Çalışkan
Anabilim Dalı	: Radyo, Televizyon ve Sinema
Programı	: İletişim Bilimleri
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Rabia Vildan Eyigüngör
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek lisans – Haziran 2019
Anahtar Kelimeler	: Hegemonya, Medya, İdeoloji, Siyaset

ÖZET

HEGEMONYA, KRİZ VE TÜRK MEDYASINA YANSIMALARI

Bu çalışmada, önemli ve kapsamlı bir siyasal teori olan hegemonya teorisi temel alınarak, Türkiye’deki hegemonya süreçleri gözden geçirilmiştir. Çalışmanın içerisinde Türkiye siyasal tarihindeki iki önemli hegemonya süreci olan Kemalizm ve Adalet ve Kalkınma Partisi’nin hegemonya stratejileri hem ideolojik hem pratik olarak, hegemonya teorileri içerisindeki genel dinamikler de göz önüne alınarak incelenmiştir. Bunun yanında Türkiye medyasının hegemonyanın bir rıza üretim aracı olarak işlevi tartışılmıştır. Özellikle AKP hegemonyasının seyri ve başlangıcından bugününe olan farklılıkları saptanmıştır. Bu saptama için metodolojik olarak arşiv çalışması yapılmış ve bu çalışmada 2010 ve 2017 yıllarında yapılan referandumların bir ay öncesindeki sürecinde gazetelerin söylem, haber ve manşet analizleri yapılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Cem Çalışkan
Field : Radio, Television and Cinema
Programme : Communication Sciences
Supervisor : Prof. Dr. Rabia Vildan Eyigüngör
Degree Awarded and Date : Master – June 2019
Keywords : Hegemony, Media, Ideology, Politics

ABSTRACT

HEGEMONY, CRISIS AND REFLECTIONS ON TURKISH MEDIA

In this study, hegemonic processes in Turkey are reviewed on based of the hegemony theory which is fundamental and comprehensive political theory. Inside of this study, two important hegemonic processes in political history of Turkey, Kemalism and JDP's hegemonic strategies are examined both ideologically and practically in context of the hegemony theories. It is also discussed, Turkish Media's function as a manufacturing consent apparatus. Especially, it is aimed to state the differences of JDP's policies in its hegemonic strategies in the course of its political power. Methodologically archive study was done and in this archive study, during the period of one month before the referendums held in 2010 and 2017, the discourses, news and headlines of the newspapers were analyzed.

ÖNSÖZ

Bir İletişim Bilimi öğrencisi kendini çoğu konuda geliştirme fırsatı bulabilir. Birçok akademik disiplin perspektifiyle çalışmasını zenginleştirmek için birçok seçeneği vardır. Ben de medya ile olduğu kadar, tarih, sosyoloji ve siyaset bilimiyle ilgilendim. Bu nedenle, aslında günlük hayatımıza kadar dokunan geniş ve üzerine uzun süre tartışılmış ve tartışılmaya devam eden hegemonya teorisini bu çalışmanın merkezine aldım. İktidar ilişkileri hayatın merkezinde yer alır. İktidar her yerdedir. Birey ile devlet arasında, bireyin aile ilişkisinde, çalışma ortamında, hatta aşkta.

Ancak benim odaklandığım siyasal iktidar oldu. Hegemonya bir iktidarın, onun ekonomik, sosyal, yapısal tüm katmanlarıyla, sürdürülebilir bir yönetim adına kendini yenileme ve uyumlandırma sürecidir. Bunun tam tersi noktada kriz ise yenilenememe sancısıdır. Medya ise bu sürdürülebilirliğin en önemli araçlarından biridir. Medya üzerinden hegemonyayı okumak bizi oldukça aydınlatabilir. Ben de hem anlamayı hem de anlatmayı istedim. Aynı zamanda bu çalışmanın ileride geriye dönüldüğünde önemli bir döneme ışık tutmasını umut ediyorum.

Hayatımın son on yılında, hayatın her alanında ve kararlarımda bana olan desteğini esirgemeyen, hem güzel anılarımızda hem de kritik dönemeçlerde, mutluluk kadar zorlukları da paylaştığımız, aynı zamanda çalışmam sürecinde farklı bir perspektiften değerli bir göz olan ve her türlü manevi desteği sağlayan SELİN BOZTAŞ’a teşekkür ederim.

Bir tez öğrencisi olarak danışmanın ne kadar önemli olduğunu da anladım. Tez sürecinde her telefonuma cevap veren, istediğim her an görüşebildiğim, ayrıca entelektüel olarak etkilendiğim ve özellikle bilimsel olma adına harika bir yol gösterici olan PROF. DR VİLDAN EYİGÜNGÖR’e teşekkür ederim.

İstanbul, 2019

Cem Çalışkan

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. HEGEMONYA KAVRAMININ DOĞUŞU VE TEORİLER	
2.1 İlk Hegemonya Tartışmaları.....	4
2.2 Gramsci ve Hegemonya.....	5
2.2.1 Sivil Toplum.....	7
2.2.2 Baskı ve Rıza.....	10
2.2.3 Mevzi ve Manevra Savaşı.....	12
2.2.4 Pasif Devrim.....	13
2.2.5 Tarihsel Blok.....	15
2.2.6 Organik ve Geleneksel Entelektüeller.....	17
2.2.7 Kriz Durumu.....	20
2.3 Gramsci'den Sonra: Post-Hegemonya Teorileri.....	23
2.3.1. Yeni Sosyalist Strateji Yolunda Çıkmazlar.....	24
2.3.2. Yeni Hegemonik Projeleri Tanımlama.....	27
2.4 Hegemonya ve Medya.....	31

3. TÜRKİYE SİYASETİ, HEGEMONYA SÜREÇLERİ VE MEDYA

3.1 Türkiye’de Medya ve Hegemonya İlişkileri.....	38
3.2. Kemalizm.....	42
3.2.1. Erken Dönem Sonrası Kemalizm.....	48
3.2.2. Genel İdeoloji ve Hegemonya Krizi.....	49
3.3. Milli Görüş.....	50
3.3.1. Refah Partisi.....	52
3.3.2. Milli Görüş İdeolojisi.....	53
3.3.3. Refah Partisinin Söylem ve Stratejileri.....	56
3.3.4. Refah Partisi ve Medya.....	58
3.4. Adalet ve Kalkınma Partisi.....	59
3.4.1. Başarılı Bir Strateji Olarak Reform.....	60
3.4.2 AKP ve Popülizm.....	64
3.4.3. Sermaye ve Orta Sınıfın Değişimi.....	67
3.4.4. Hegemonyada Aksamalar.....	73
3.4.5. AKP ve Medya.....	75

4. HEGEMONYA SÖYLEMİNİN MEDYADA İNCELENMESİ: 2010-2017 BASINDA REFERANDUM

4.2. Metodoloji.....	84
4.2. 2010 Referandumu Öncesi Gazeteler.....	85
4.3. 2017 Referandumu Öncesi Gazeteler.....	92

5. SONUÇ.....99

KAYNAKÇA.....106

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1 : Hegemonya Yapısının Doğu ve Batıdaki Farklılıkları.....	7
Tablo 2 : Türkiye’de Yapılan Büyük Projelerin İhalelerini Kazanan İlk 10 Şirket.....	72
Tablo 3 : RTÜK Şikayet Tablosu.....	82

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Merkezi İstihbarat Teşkilatı
DEP	Demokrasi Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
ENPA	Avrupa Gazete Yayıncıları Birliği
FETÖ	Fetullahçı Terör Örgütü
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HSYK	Hâkim ve Savcılar Yüksel Kurulu
IMF	Uluslararası Para Fonu
İSO	İstanbul Sanayi Odası
İTO	İstanbul Ticaret Odası
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletme
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
LGBT	Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transgender
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi

<i>MSP</i>	Milli Selamet Partisi
<i>MÜSİAD</i>	Müstakil Sanayici ve İşadamı Derneği
<i>NATO</i>	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
<i>PKK</i>	Kürdistan İşçi Partisi
<i>RP</i>	Refah Partisi
<i>RTÜK</i>	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
<i>TMSF</i>	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
<i>TOBB</i>	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
<i>TOKİ</i>	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
<i>TÜSİAD</i>	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
<i>WAN</i>	Dünya Gazeteciler Birliği

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, hegemonya teorisi temel alınarak Türkiye'deki hegemonik durumun incelenmesi ve medyanın rolünün saptanması olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'deki tarihsel hegemonya gelişiminin yanında AKP özelinde de hegemonya oluşumu, durumu, seyri ve değişimi incelenmiştir. Çeşitli toplumsal durumlarda, koşullarda ve yönetim dinamikleri içerisinde iktidarın yapısının, söylemlerinin ve stratejilerinin değişimini görmek bu çalışmanın en önemli amaçlarından biri olmuştur. Bu değişimlerin içerisinde hegemonyada aksamalar, stratejik değişiklikler ve genel zayıflıkların görülmesi de yine bu amaç doğrultusundadır. Bu hegemonik durumun tespiti için özellikle AKP döneminin başlangıcı ve bugündeki farklılıklarının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda bu hegemonik durum içinde, bir hegemonya aygıtı olan medyanın tüm süreç içerisindeki işlevinin incelenmesi de çalışmanın konusudur.

Çalışma yönteminde, ilk olarak hegemonya teorileri incelenmiş ve Türkiye'deki hegemonik durum incelenirken Gramsci'nin hegemonya teorisi ve onun üzerine inşa edilen önemli teoriler temel alınmıştır. Medya incelenirken yine bu teorilerin yanında söylem ve sermaye yapısı incelenmiştir. Özellikle AKP hegemonyasının incelenmesinde süreç içerisindeki değişimleri ve dalgalanmaları görmek adına karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Tezin son bölümünde metodolojik yöntem olarak bir gazete arşiv çalışması yapılmıştır. Bu bölümde 2010 ve 2017 referandumlarından bir ay önceki süreç içinde aynı gazetelerin ilk sayfaları hem söylem hem de gündem seçimi bakımından tarihsel olarak karşılaştırılmış ve incelenmiştir. Özellikle bu bölüm yedi yıl içerisindeki hegemonik strateji değişimini saptamak açısından önemli bir kanıt olmuştur.

Hegemonya teorisi, sosyal bilimler ve siyasal bilimler açısından önemli bir konudur. Hegemonya, aynı zamanda siyasal bir yönetim sürdürülebilirliği stratejisidir. Bu kavram daha önceden kullanılsa da teorik olarak asıl ortaya çıkışını sağlayan Gramsci olmuştur. Gramsci'nin öncüllerinden farkı, bu bütün iktidar sistemine sivil toplumu ve özerk aygıtları da dâhil ediyor oluşudur. Gramsci, yönetim aygıtını somut bir bütün ve güç kullanımı üzerine görmektense rıza-zor dengesine temellendirmeyi tercih eder. Hegemonya, içerisine hem siyasal hem ekonomik unsurları almaktadır.

Aynı zamanda farklı coğrafya ve kültürlerin etkisi hegemonyanın evrensel niteliklerinin yanında yerel durumlar da yaratmaktadır. Bu nedenle farklı coğrafyalardaki yönetim anlayışlarını ve sistemlerinin ayırt edilmesi bakımından hegemonya teorisi önemli bir adımdır. Bu teoride iktisadi temellerden, kültürel yönetime ve ikna, rıza üretimine kadar pek çok konu geniş bir şekilde tartışılmaktadır. Bu nedenle çalışmada sivil toplum, rıza üretim süreçleri, kriz durumları ve coğrafi konumlara göre değişebilen stratejik yöntemlerin üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın içeriğinde, ilk olarak Gramsci tarafından ortaya çıkarılan Hegemonya teorisinin temeli araştırılacak ve aktarılacaktır. Bu başlangıç, hegemonya teorisini Türkiye siyasal sistemine yansımaları görmek bakımından önemlidir. Gramsci'nin hegemonya teorisini oluşturan unsurlar incelenecektir. Ardından Gramsci'den sonraki önemli düşünürlerin hegemonya teorileri incelenip yorumlanacaktır.

Hegemonya ve medya ilişkisi de çalışmada yer alacaktır. Bu nedenle de yöntem olarak istatistiksel ve davranışsal araştırmalardan çok medyada kültürel ve ideolojik yönelimler saptanacaktır. Bu doğrultu da İngiliz kültürel çalışmalarından faydalanacaktır.

Hegemonya aynı zamanda kültürel ikna ve rıza üretimlerini amaçlar. Bu nedenle günümüzün en büyük ikna ve rıza üretim aracı olan medyanın hegemonya ile ilişkisi incelenecektir. Hegemonya evrensel bir teori olduğundan, ülkelere yansımaları ve farklılıklarının araştırılması da oldukça önemlidir. Bu nedenle hegemonyanın Türkiye özelinde nasıl işlediğini incelemek gerekmektedir. Bu doğrultuda Türkiye siyasal tarihinde önemli hegemonya projeleri, ideolojileri amaçları ve stratejileri incelenecektir.

Bu nedenle Türkiye'nin ilk ulusal hegemonik projesi Kemalizm, tarihsel olarak incelenecek ilk unsurdur. Türkiye Cumhuriyetinin kurucu kimliğini inşa etmeye çalışmış olan Kemalizm, bir doktrin olarak karşımıza çıkmasa da söylem ve ideoloji bakımından tarihsel önem taşır. Bir köylü toplumu olarak yerel dinamiklere bağlı Türkiye toplumunu ulusal ve birleşik bir kimlikte birleştirmeye çalışan Kemalizm, önemli derecede yol kat etmiştir. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk hegemonya projesidir. Ancak Kemalizm bir doktrin olmadığından farklı yönetimler ve iktidarlar altında değişim geçirmiştir. Aynı zamanda uzun bir süre bir yönetim söylemi olarak kalmıştır. Bu nedenle Kemalizm dikkatli

bir şekilde tarihsel süreç içerisinde incelenecektir. Aynı şekilde bir Kemalizm'in bir hegemonya aracı olarak medyayı kullanımı da gözden geçirilecektir.

Bir diğer önemli hareket de “Milli Görüş” hareketi olmuştur. Milli Görüş hareketi Türk siyasal tarihinde tamamen başarılı olmuş bir hegemonya projesini temsil etmese de sistem dışı ve kendi hegemonik projesini Kemalizm'den sonra inşa etmeye çalışmış ilk İslami ideolojik temelli bir hareket olmuştur. İslam'ı ideolojik olarak temel alan ilk siyasal ve partileşebilmiş bir organizasyon olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı zamanda Kemalizm hegemonya projesine de karşıt olarak yeni bir kimlik yaratmaya çalışan bu hareket ulusal kimliğe değil ümmet anlayışına yaslanmaktadır. Milli Görüş'ün incelenmesi aynı zamanda dini oluşumlar ve devlet ilişkilerinin de incelenmesi bakımından önem taşır. Aynı zamanda kapalı bir sivil toplum anlayışına sahip İslami hareketlerin siyasal oportünizm nedeniyle değişime uğraması da bu sayede incelenebilecektir. Rıza üretimi ve toplumu ikna yöntemlerinin hareketlerin özünü de nasıl değiştirdiği bu sayede karşımıza çıkabilecektir.

Milli Görüş hareketinin bu derece önemli olmasının bir nedeni de hareketin içinden çıkan siyasetçilerin ileride daha başarılı bir hegemonya projesiyle ortaya çıkacak olmasıdır. Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde seçimle en uzun iktidarda kalan siyasal parti olmuştur. AKP her ne kadar Milli Görüş hareketinin İslam temelli ideolojisini benimsemiş olsa da çok daha fazla pragmatik bir siyasal parti olmuştur. Bu derece uzun süre iktidarda kalan bir siyasi organizasyonun topluma yaptığı etki de şüphesiz büyüktür. Bu nedenle bu partinin ve hegemonik ilişkilerinin incelenmesi de bu çalışmada görülecektir. Aynı şekilde hegemonya projesinin başarılı ve başarısız olduğu yönleri, değişimi de çalışmada yer alacaktır. AKP'nin hegemonya inşasında kullandığı reformlar ve popülist söylemi incelenecektir. Yine AKP'nin hegemonya projesinin bunalımları ve krizleri de tartışılacaktır. Aynı şekilde parti ve sermaye arasındaki ilişkiler de çalışmanın konularından biri olacaktır.

AKP'nin hegemonya projesinin medyaya olan etkisi de araştırma konusu olacaktır. Medyanın hem ekonomik, sahiplik yapısı incelenerek, kültürel ve ideolojik etkilere de yer verilecektir. Son olarak bölümün başında ifade ettiğimiz üzere metodoloji bölümü yer alacaktır.

2. HEGEMONYA KAVRAMININ DOĞUŞU VE TEORİLER

2.1. İlk Hegemonya Tartışmaları

Hegemonya kavramı, her ne kadar Gramsci ile şekillense de tarihsel olarak literatürde daha önceden yer almıştır. Hegemonyanın Rusçası olan “Gegemonia”, 1890’lardan itibaren Rus sosyal demokratları arasında düşünce ve slogan olarak merkezde yer alır. Yazınsal olarak ilk ortaya çıktığı yer ise Plehanov’un yazılarıdır. Rus sosyal demokrasisinin bilindiği üzere ilk düşünceleri daha çok devrim için burjuva siyaset ve kültürünün zayıf olduğu, işçi hareketinin burjuvaya destek olup, bu yolla domestik bir güç sağlanmasıdır. Bu amaç, hegemonyanın kuramsal olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır (Anderson, 1988, s. 30).

Lenin, hegemonya tartışmasını genişletir. İlk amaç Rusya’da bütün devrimci sınıfların birleşip anti-demokratik öğelere karşı savaşım vermesidir. Bu doğrultuda tüm halklar işçi sınıfı önderliğinde birleşmelidir. Bu da, elbet ki hegemonik araçlarla sağlanabilirdi. İşçi sınıfının kendi bilincini oluşturması, burjuva ideolojisi içinde erimemesi açısından elzemdir. Kısaca Lenin’in amacı, az sayıda olan proletaryanın köylü ve burjuva sınıflarına kültürel olarak üstün gelmesidir. Rusya’da Şubat 1917 devriminden sonra, devrimcilerin Bolşevik ve Menşevik olarak iki kampa bölünmesinin ardından, kamplardan birisi olan Menşevikler tarafından Avrupa devrim tarihinin takip edilmesi ve bu doğrultuda burjuva muhalefetin daha çok devrimleştirilmesi, cesaretlendirilmesi önemli görülmüştür. Yapısal olarak görülen tarih anlayışında, devrimlerin temelinde yatan, onlara göre güçlü burjuva sınıfıdır (Yetiş, İdeolojik Hegemonya Sorunsalı, 1996, s. 8-14).

Genel olarak hegemonya kavramı, Lenin tarafından geliştirilen bir yönetim pratiğidir. Proletarya diktatörlüğü gayesiyle, tüm karşıt grupların üstesinden gelme çoklu stratejileridir. Çoklu stratejiler olarak belirtilen ifade, sadece ordu ve asker gibi fiziksel değil, ahlaki ve entelektüel anlamda kültürel de bir iktidar sağlanmak amacıdır (Gramsci, 1986, s. 73).

Başta Rusya’daki tüm devrimciler, daha doğrusu o dönemki sosyal demokratlar, proletarya hegemonyası konusunda düşünsel miras olarak birleştiler. Araç olarak da aynı metotları kullanmışlardır. Örneğin Lenin, sosyal demokrasinin hegemonyasını kurması amacıyla devrimci bir gazetenin çıkarılması çağrısında bulunmuştur. Daha sonra oluşan kamplaşma gazeteye de yansımış ve iki kamp birbirlerini eleştirmiştir. Menşevik kamptan

olan Potresov daha çok birleşik bir cephe oluşturulmasını savunur ve Lenin'i sınıflararası katı çizgiler çekmesi nedeniyle yeni kurulan devrimci gazetede (Iskra) eleştirir (Anderson, 1988, s. 31-32).

Burada erken dönemde oluşan Ortodoks ile yine o dönemin eleştirel Marksizm'i arasındaki tartışmaya derinlemesine girmek, bu çalışmayı amacından saptırabilir. Burada önemli olan hegemonya kavramının bir araç ve yöntem olarak yönetim egemenliğini sağlamak amacıyla tartışılmasıdır. Örneğin medya kullanımı, kamuoyu gücü oluşturmak amacıyla İngiliz İç Savaşı ve Fransız Devriminde kullanılsa da ilk olarak Rus devrimciler tarafından hegemonya kavramsallaştırmasından itibaren bir amaç olarak kullanılmıştır.

2.2. Gramsci ve Hegemonya

Gramsci, 1926 yılında faşist yönetim tarafından hapse atılmıştır. Bu dönem, aynı zamanda tarihsel dönüşümün önemli bir noktasıdır. İtalya'da faşist yönetim giderek sağlamlaşmış, ardından dünya 1929-30 yıllarında gelmiş geçmiş en büyük ekonomik krizi yaşamıştır. Uluslararası sosyalist ve işçi hareketleri, Komitern aracılığıyla tek bir merkezden yönlendirilmeye çalışılmıştır. Avrupa'da ise büyük bir potansiyel olduğu düşünülen sosyal demokrat partiler, giderek devrimci ve radikal zeminden uzaklaşmıştır. Bu durum, ideolojik bir tahribata isabet etmektedir. Bu tahribat ve savrulmalarda çözüm olarak öne sürülmüş olan görüşler Marx'ın yapıtlarının ötesine geçememiş ekonomist indirgemeci yorumlarıdır (Yetiş, 1996, s. 102).

Genel olarak Gramsci'nin aktif bir siyasetçi, partizan ve devrimci olması onu klasik bir ideolog veya filozof olmanın çok daha ötesinde hem pratik hem felsefi anlamda çok yönlü düşünebilmesini sağlamıştır. Hegemonya kavramının, hem pratik hem teorik olmasının sebeplerinden bir tanesi Gramsci'nin sahada da yer almış olmasıdır.

Gramsci'nin diğer düşünürlerden farkı, klasik ekonomizmden sapan ilk düşünür olmasıdır. Klasik alt yapı üst yapı tasavvurunda üst yapıyı ilk kez ayırtılandırır. Klasik Ortodoks Marksist görüşün alt belirlenime karşı, tarihsel olarak üst yapının aktif bir pozisyonda olduğunu tanımlayarak kurumsallaştırır. Bu kuramsal bakış oldukça geniş ve kavrayıcıdır; içine sivil toplumla beraber ekonomiyi de alır. Bu sayede yeni bir yol açan Gramsci'den sonra Althusser, Poulantzas ve birçok düşünür, ideolojik ve kültürel olan üst

yapıyı ekonomiden ayrı olmayarak ancak otonom olarak çözümlemeye başlayacaktır (Bank, 2015, s. 7).

Bu kavramın ortaya çıkmasının nedenlerinden birinin ideolojik bunalım olduğunu söylemek mümkündür. İkinci Enternasyonal'in kapitalizmin adeta doğal bir biçimde çökeceği mitine tutunması, direnişi işlevsizleştirmiştir. Bu düşünce bugün de bazı fikirlerde filizlenmeye devam eder. Dünyanın her yerindeki toplumlar, kültürel veya coğrafi etkenlerine bağlı farklılaşırlar. Bu toplumların modernleşme ve kapitalistleşme sürecini tek bir formasyona bağlamak mekanik bir görüşten öteye gidemez. Bu nedenle Gramsci'nin hegemonya kavramı bu dar kalıpların ötesine geçmek adına Marksist düşünce içerisinde ortaya çıkan ilk teorilerden biridir. (Yetiş, 1996, s. 104-105):

Gramsci'nin kullanımında açığa çıktığı üzere, hegemonya kavramının birbirleriyle ilintili iki ayrı tanımı olduğu saptanabilir. Birinci tanımlamaya göre, hegemonya kavramı siyasal bir yapılanmanın, zorlama işlevinden ayrı olarak sivil toplumdaki ideolojik ve rızaya dayalı temelini ifade eder. Bu kullanım biçiminde, sınıfsal egemenliğin kuruluşu ve yeniden üretilmesi açısından toplumsal bütünlük öğeleri olarak ideoloji ve konsensüs öne çıkar. Burada, hegemonya kavramı, devlet aygıtının zorlama işleviyle tanımlanan "egemenlik" kavramının diyalektik karşıtıdır. Gramsci'ye göre, yalnızca zayıf devletler egemenlik işlevinin gereği olarak zor öğesine ağırlık tanımaktaydı. Güçlü devletler ise, büyük ölçüde hegemonya aracılığıyla yönetme işlevlerini yerine getiriyorlardı. İkinci tanımda ise, hegemonya sınıf bilincine doğru bir ilerleme olarak ekonomik-korporatif uğraşın aşılmasını ifade eder. Bu tanımlama aracılığıyla, sınıf kategorisinin belirlenmesinde artık yalnızca ekonomik alan değil, aynı zamanda entelektüel-ahlaki öğelerin ortaya çıktığı ideolojik-kültürel alan da dikkate alınır. Böylece, Marx'ın da başvurduğu ikiliğe uygun olarak, kendinde sınıf ile kendisi için sınıf kategorileri arasındaki yöntembilimsel ayrışma gerçeklik düzeyinde yeniden kurulur.

İlk tanımda görüleceği üzere hegemonyanın asli unsurunu rıza-zor dengesidir. Bu bileşenlerden rızanın arttığı yer olarak, daha büyük devletlerin, daha doğrusu Avrupa devletlerinin yapısı işaret edilir. Hegemonyanın oluşturmaya çalıştığı şey aidiyettir. Halkı kazanmak ve çeşitli halk tabakalarının aidiyet hissini pekiştirmek için kullanılan tüm yöntemlerin bileşimidir. Bu yöntemlerin sağlanması için tavizler ve fedakârlıklar gerekir.

Az önce de belirttiğimiz üzere Gramsci, öncekilerinin aksine kültür ve coğrafi farklılıkları siyasi teorisine dâhil etmektedir. Anderson bunu doğu batı olarak saptar. Her ne kadar doğunun doğuları, batının da batıları olsa da, yani kesin bir çizgiyle hiçbir toplumu ayıramasak da bu ilk ayırım önemlidir. Doğu ve batıdaki hegemonik yapıları ayırması açısından bu önemlidir:

Tablo 1
Hegemonya Yapısının Doğu ve Batıdaki Farklılıkları

	Doğu	Batı
Sivil Toplum	Başlangıç halinde	Gelişkin
Devlet	Baskın	Dengeli
Strateji	Manevra	Mevzi
Tempo	Süratli	Ölçülü

Kaynak: (Anderson, 1988, s. 23)

Bu tablodan da gördüğümüz üzere Gramsci güçlü hegemonik sistem olarak batıyı öngörür. Burada önemli olan anekdot hegemonyanın sadece bir yönetim sistemi olmadığıdır. Batıdaki hegemonya tarzı olmaksızın da yönetim çeşitli kaba baskı unsurlarıyla da devam ettirilebilir. Önemli olan sadece yönetimi sağlamak değil onu kazanmaktır ve dahası halk tarafından arzulanan özne olmaktır.

2.2.1. Sivil Toplum

Tablodan yola çıkacak olursak, ilk olarak sivil toplumunun kısa bir tanımını ve yine kısa olarak tarihsel gelişimini hatırlatmak gerekir. İlk kez John Locke ve erken dönem liberaller tarafından kullanılan bu kavram günümüzde demokratik gelişimle paralel görülür. Locke henüz 17. yy. da siyasal alanla sivil toplumu ayırmasa da oluşan yapıyı kaba hatlarıyla çizmektedir. Klasik aile veya aşiret diyebileceğimiz toplum yapısından topluluk olmaya geçiş süreci ve sonrası sivil toplum olarak adlandırılır. Bu dönem aynı zamanda modernizme, feodal ilişkilerin yıkılıp sanayi devrimine geçişe denk gelmektedir. Bu ilk liberal görüşlerin kaynağında insanların kendini koruyamadığı varsayılan doğal hukuktan toplum sözleşmesine

geçiş referans gösterilmektedir. Temelde insanların devlete karşı yaşam, doğal haklar ve özel mülklerini korumaları gerektiği, devletin sivil topluma müdahale etmemesi gerektiği görüşü yatmaktadır (Gözübüyük Tamer, 2010, s. 95).

Her teorinin çıkış noktası o dönemde bulunduğu tarihsel sürece odaklanmaktadır. 17. yy, ilk ve hızlıca kapitalistleşen İngiltere için önemli bir dönemdir. Köylüyü koruyan kralın gücünün İngiltere iç savaşında kırılmasıyla İngiliz kırsalı giderek kapitalistleşmiştir. Bu süreçte boş arazilerin çevresi çitlenerek özel mülk haline getirilmiştir. Bu araziler önceden köylünün ortak kullanımına açıktır. Ancak yeni ortaya çıkan burjuva sınıfı (ki bu sınıfın çoğunluğunu diğer ülkelerden farklı olarak İngiliz aristokrasisi oluşturur) bu arazileri kendi zimmetine geçirmiştir. Bu çitleme mantığının arkasında ahlaki ve teorik olarak, klasik liberal teorisyenlerin görüşleri temel alınmıştır (Moore jr., 2016, s. 49-58).

Sivil toplum ve devletin ayrıştığı yer, yani özel ve devlet alanına karşı sınırı çizilen yer kamusal alandır. Kamusal alan fikri demokrasi sorunu tartışmasında öne çıkar. Bu bağlamda, bu alan demokratik müzakere sürecinin etik bir tartışmayla gerçekleştirildiği yerdir. Bu müzakereler sonucunda alınan siyasal kararların demokratik bir meşruiyet kazanmasını sağlamaktadır. Kamusal alanda yurttaşlar ortak sorunlarını konuşur ve bunlara çözüm üretmeye çalışırlar. Habermas kamusal alanı, devlet alanı ile aile veya mahrem alanı arasında kalan yurttaşların ortak meseleler hakkında müzakere yaptıkları bir alan olarak değerlendirir. Habermas ile birlikte kamusal alan, demokrasi krizine bir çözüm önerisi olmuştur (Benhabib, 1999, s. 295-298).

İdealize edilen kamusal alanın en önemli özelliği tüm yurttaşların erişebilmesiyle bir kamuoyu oluşturma sürecidir. Bunun içerisinde sınırsız biçimde tartışma, örgütlenme, ifade ve görüşleri yayma özgürlüğü bulunmalıdır. Ancak Habermas'ın kamusal alanının içinde bulunanlar sadece burjuva erkekleridir. Kadının yeri yoktur. Mülk veya statü sahibi olmayan işçiler de bulunmaz. Çünkü işçiler üretim araçlarıyla beraber sahipliğin elindedir. Onun açtığı bu teori günümüze kadar eleştirmiş ve eleştirilerle beraber genişlemiştir. Tahayyül edilen kamusal alanın en basit tanımını Mills yapmıştır. (Mills, 1978, s. 417):

‘‘Kamunun en geniş ölçüde katılabileceği açık tartışmalardan ve fikir alış-verişlerinden sonra varılacak sonuçların, kamusal eylem aracılığıyla uygulamaya aktarılması gerekliliği kabul edilmektedir. Bu kararlar demokratik teoriye göre halk

iradesi denen şeydir. Yasama organı işte bu tür kararları almak ve bunları yasa biçimine sokarak halkın özgür bir düşünce ortamında yaptığı tartışmaların ürünü olan ve halk iradesinin görünümü sayılabilecek bu kararlara hukuksal meşruiyet kazandırmakla görevlidir”.

Sivil toplum, kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle yakından ilişkili olmuş, devletin karşısında bir takım ilişkileri, demokratik hakları ve bunlarla beraber bir mülkiyet hakları alanı olarak ayırmış bir yer olarak tanımlanmıştır. Marx, Hegel’in de izinden giderek devlet-sivil toplum ikiliğini ve bunların arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yetiş, kabaca Marx’ın sivil toplum ile ilgili görüşlerini iki aşamaya ayırır. Birinci aşamada Marx, Hegelci görüşü de kullanarak siyasal alan ve devlete ilişkin evrensellik savlarının yanıltıcı olduğunu saptamaya çalışır. İkinci aşamada ise ekonomi politik teorisinden yol çıkarak sivil toplumun artı-değer sömürsünün gerçekleştiği, sınıfsal ayrışmaların biçimlendiği bir yer olarak tasvir eder (Yetiş, 2003, s. 35).

Marx’ın felsefi ve toplumbilimsel bakımdan düşüncelerinin önemli bir kısmı Hegel’den miras kalmış olsa da, ikisinin arasında görüş olarak temel fark sivil toplumun niteliğidir. Marx’a göre Hegelce belirlenen sivil toplum tanımı oldukça sorunludur. İkisinin arasındaki zıt tanım devletin mi yoksa sivil toplumun mu belirleyici olduğu sorusudur. Hegel’in modelindeki devlet, evrensel olarak tanımlanmaktadır. Hegel’in güçlü devlet ve evrensel sınıf olarak devlet vurgusu sivil toplum modeline de yansımıştır. Devletin sivil toplum karşısında güçlü bir üstünlüğü bulunmaktadır. Marx’a göre ise bu alanın tanımı bu belirlenimin tam tersi olarak ifade edilmektedir: (Yetiş, 2003, s. 40-41)

“Belirleyici olan devlet değil sivil toplumdur. Hegel, bireysel çıkarlar ve bencillik alanı olarak tanımladığı sivil toplumun aşılabileceği uğraşın devlet olduğunu ileri sürmekteydi. Marx ise araştırmalarını (özellikle ekonomi politik alanında) sürdürdükçe daha saydam bir biçimde ortaya koyacağı uslamasına uygun olarak, sivil toplumun, ancak kendi içinden gelişecek olan dinamikler tarafından aşılabileceği görüşündeydi”

Gramsci ise devletin kendisini bu tanımlamaların ötesinde bütüncül olarak görmüştür. Ona göre burjuva hegemonyası hem baskı hem rıza dilleriyle konuşmaktadır. Bu iki dil birbirinden bağımsız olmadığı gibi iki ayrı alana da işaret etmektedir; sivil toplum ve politik toplum. Bu ikili aynı zamanda devletin aygıtlarıdır. Gramsci devlet tanımını genişleterek sivil

toplumu içine alır, ondan bağımsızlaştırmaz. Baskı ve rıza aynı kaynaktan, aynı hükümden çıkmaktadır. Sivil toplum rızanın, yönlendirilen uzlaşmanın alanıyken, politik toplum kaba güçleri ifade etmektedir. Burada anlaşılması gereken, devletin sadece kendi değil, özel aygıtları da kullanmasıdır. Gramsci'nin bu tanımı önceki Marksistlerin tanımlarını aşmış ve hatta Anderson'a göre geçersiz kılmıştır (Thomas, 2009, s. 68-69).

2.2.2. Baskı ve Rıza

Baskı ve Rıza fenomenleri Gramsci'nin Avrupa demokrasilerini, doğu tipi devletten ayıran en önemli unsurudur. Gramsci bu sayede neden Rusya'da, en zayıf zincir olarak tabir edilen yerde devrimin olduğunu, özellikle neden batı Avrupa devletlerinin, özellikle süreç bakımından aynı devrimsel momenti yaşayamayacağını bu noktada açıklığa kavuşturmuştur.

Gramsci'nin teorilerini yönetim anlayışı veya sürecinin tanımlanması olarak görülse de, Gramsci'nin amacı batı Avrupa'da, özellikle İtalya'da devrimin yolunu aramaktır. Bir siyasal aygıtı dönüştürmek, onu tüm sistematığı ile anlamaktır. Her ne kadar baskı ve rıza unsurları kabaca diktatörlük ve demokrasi olarak görünse de Gramsci için hegemonya ve diktatörlük sınıf egemenliğinin değişik ve karşıt biçimleri olmaktan ziyade bileşenleri olarak görünmektedir. Hatta onun için proletarya diktatörlüğü rıza ve zorun bileşimidir. Proletarya diktatörlüğü sadece yönetsel bir aygıt veya fraksiyon değil, hegemonya projesinin kendisidir (Yetiş, 1996, s. 144).

Baskı ve rıza öğeleri birbirilerine karşı koşullu ilişkiseldir. Gramsci'ye göre sınıf çelişkileri üretilmeye devam ettiği sürece rıza, bu çelişkinin yönetilmesine katkı sağlamaktadır. Rızanın çözüldüğü yerde zor devreye girer ki bu nitekim tarihsel olarak doğrudur. Hegemonik yönetim biçimini olağan ve olağanüstü dönemler olarak ayırdığımızda, olağan dönemlerde rızanın öne çıktığı ve baskının örtük kaldığını, olağanüstü koşullarda yani devletin kendini herhangi bir güç karşısında tehdit altında hissettiği dönemde, devlet şiddet tekeli kullanarak baskıyı öne çıkarttığı görülmektedir. Burada görülen, olağan durumlarda dengeli bir işbirliğidir. Bizim örtük olarak gördüğümüz baskı, üretilen rızanın topluma tesir etmediği yerlerde uygulanması halidir (Yetiş, 1996, s. 146-147).

Hegemonya sosyal bir grubun rızasıyla yönetimi ele alır, kendi anlayışlarını veya düşüncelerini direkt olarak dayatmaz, bu ordu gibi katı bir güçten daha çok ideolojik bir bütünleştirme sürecidir. Daha çok pasif ve yumuşak versiyonda hegemonya, birçok çıkar grubunu uzlaşma ve müzakereye dayanan koalisyonlara doğru iter. Sert ve insancıl olmayan versiyon ise daha çok propagandaya dayanır. Halk, güvenlik uğruna köleleşmekte ve bunu utançtan daha çok onurlu bir şekilde, mücadele etmek olarak görmekte veya buna zorlanmaktadır (Thomas, 2009, s. 163).

Böylece devletin sadece baskı veya ideolojik işleve sahip olduğu söylenemez. Klasik Marksist yazarlar devlet olarak sadece baskı aygıtlarını görür; ordu, kolluk kuvvetleri, idare, mahkemeler, hükümet gibi. Oysa okullar, din kurumları, medya gibi diğer aygıtlar yeterince incelenmemiştir. Öyle ki, devletin kültürel aygıtlarından ziyade iktisadi aygıtları bile vardır. Bunlar hem idarece hem de zamanla devletin eline geçmiş sendikalarca kullanılabilir veya kriz durumlarında devlet sermaye dağıtım görevini baskı yoluyla üstlenebilir ya da aşırı tekelleşmeye karşı rekabet kuralları koyabilir. Poulantzas'ın öğrencisi olduğu Althusser'den farklı olarak aygıtları bulunduğu alanlara göre sorgulaması önemlidir. Althusser'in tanımlı olan "Devletin ideolojik aygıtları" ona göre fazla stabil ve belirlenimcidir. Klasik Marksizm, devlet ile sömürücü sınıfı tamamen aynı sosyal grup olarak resmeder. Hâlbuki egemen sınıf olarak tarif edebileceğimiz grup, direkt olarak sömürü ile belirlenir. Devletin görevi ise değeri ele geçirmektir. Böylece direkt olarak sömürü işlevi görmezler, daha doğrusu bu önerme koşullu bir hal alır. Ancak Poulantzas devlet aygıtlarına "devletin" demektense "ideolojik aygıtlar" demeyi tercih etmiştir. Yine de bu aygıtlar egemen ideolojiden bağımsız değildir. Çünkü bunlar sonuç olarak ideolojilerin yaratıldığı değil, gerçekleştiği yerdir (Poulantzas, 2004, s. 353-357).

Poulantzas'ın aygıt sınıflandırması kendi içinde tutarlıdır. Devletlerin yumuşak aygıtları arasında çıkar ilişkisi vardır; medya, din kurumları, vakıflar vb. Ancak egemen ideolojiden ayrılmazlar. Çünkü her Marksist gibi Poulantzas için de tek bir ideoloji vardır o da sınıf ideolojisi. Peki 1968 sonrası oluşan toplumsal hareketler içinden farklı ideolojiler çıktığını düşünenler için nasıl bir tanımlama yapılmalı? Neo-liberal çağda devletler küçülmüş şirketler büyümüştür. Örneğin bir giyim firmasının homoseksüel insanlara veya siyasal tabirle LGBT üyelerine bakışıyla bir sağ egemen devlet ideolojisinin bakışı farklı olabilir. Veya bir

medya kuruluğu devletle olan çıkar işbirliğini kaybettiğinde, hatta el değiştirdiğinde net bir çizgiyle sadece proleterya olarak değil de yeni ve kültürel bir sol yayın çizgisine oturduğuunda onu nerede tanımlamalıyız. O medya kuruluğu da egemen ideoloji içinde mi yer alacaktır? Tüm bu spesifik önemli soruların yanında sermayenin ve siyasi temsilcilerin ilişkileri daha belirleyici olacaktır.

2.2.3. Mevzi ve Manevra Savaşı

Mevzi ve Manevra savaşı Gramsci'nin teoriden pratik alana geçişini ifade etmektedir. Gramsci, batı ve doğudaki iktidar/devlet yapılarını tanımladıktan sonra mücadele ve strateji yöntemlerini de bu yapılara göre oluşturmuştur.

Bunlar askeri tabir olarak karşımıza çıksa da genel siyaseti de ifade etmektedir. Manevra savaşı, devlete demokratik, silahlı ve diğer araçlarla cepheden direk olarak taarruzdur. Direkt olarak hükümet gücünü ele geçirip dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Pozisyon/mevzi savaşı ise tüm mücadele sürecine tekabül etmektedir. Aslında manevra ve mevzi savaşları, ne derece öyle anlaşılsa da birbirlerine karşıt değildirler. Mevzi savaşı, manevraya bir hazırlıktır. Amaç, manevranın yapılabileceği alanları açmaktır. Kurumsal ve felsefi gelişim mevzi savaşının içerisinde yer alır, hareket kalılaştırılır. (Ives, 2011, s. 169)

Mevzi savaşı stratejisinin ortaya çıkış nedenlerinden en önemlisi, birincil olarak güçlü ve özerk bir sivil toplum oluşması, ikincil olarak ise Avrupa'daki sosyalist devrim hareketlerinin başarısızlığa uğramasıdır. Devrimci hareketler tek bir darbeyle devleti ele geirememişler, geçirseler dahi neredeyse gnle ifade edilecek sürede yönetimi devralabilmişlerdir. Bu yapıyı gören Gramsci, stratejik olarak aslında politik bir savaşı ifade ederek mevzi savaşını önermiştir. En önemli olarak düşülen hata, manevranın doğuya, mevzi savaşının da batıya özgü olduğu okumasıdır. Burada *occidental* batı merkezci bir okumaya tabi olmamak gerekmektedir. Burada asıl hedef sadece iktidarı ele geçirmek değildir. nemli olan liderlik ve rehberliktir. Aynı zamanda belirli bir ideolojinin yayılması anlamında da kullanılabilir. Belirli bir süreç olmaksızın manevra savaşında başarı sağlanamaz. Bu sürecin adı da mevzi savaşıdır. Yani Gramsci, bu süreci her yere uygulanması için idealize etmiştir. Ancak tabii ki batı, endüstrileşme nedeniyle işçi sınıfının fiziksel olarak yer kapladığı ve aynı zamanda burjuva liberal demokrasiyle sivil toplumun güçlü olduğu, ele geçirilmesi zor

olandır. Mevzi savaşının ortaya çıkmasının nedeni, az önce belirtildiği üzere Avrupa'daki başarısızlıklardır. Devletler sadece kaba güce değil, rızaya dayanır. Bu yapıyla mücadele etmek için de kaba güce değil, entelektüel, kültürel ve ideolojik mücadelelere ihtiyaç vardır (Bank, 2015, s. 31-32) .

“Ama militer modele saplanıp kalmak için biraz saf olmak gerekir; politika burada da militer savaşının üzerinde olmalıdır ve manevra ve hareket olanağını da yalnız politika yaratır.” (Gramsci, 1986, s. 151) Burada anlaşılması gereken ancak ciddi bir kriz durumunda manevra sahası bulunabileceğidir. Zora karşı zor, rızaya karşı rıza, bu noktada çok kaba bir parola olabilir.

Gramsci'nin Rusya ile İtalya'yı karşılaştırdığını gözlemleyebiliriz. Devrim, Rusya'da başarılı olmuştur. Çünkü Rusya'da genel-iktisadi-kültürel-toplumsal vb. yapılar henüz ilkeldi. Karşıda mevzi oluşturacak bir siper yoktu. Manevra yapacak alanın fazla olmasından Ekim devrimi başarılı olmuştur. Ancak İtalya böyle değildir. Devlet dışı diğer kurumlar ve sivil toplum, egemen ideolojik üretim bakımından güçlüydü ve mevzi oluşturmaktaydı. Bu nedenle Gramsci mevziye/pozisyona manevradan daha çok odaklanmıştır (Ives, 2011, s. 171).

Devlet, sonuç olarak organizasyonel bir yapıdır. Yukarıda bahsettiğimiz bütüncül devlet yapısı, karmaşık bir organizasyon topluluğudur. Bu anlamda devlet teknokrasi anlamında gelişmiş ve kişilere bağlı değilse, onu ele geçirmek ve dönüştürmek oldukça zordur. Nitekim tarih bu örneklerle doludur. Ancak kurumlardan çok kişilere bağlanan ve liyakatin az olduğu devletler ve rejimler o kişilerin varlığına önemli ölçüde bağlıdır. Rusya'da çarlığın ortadan kalkması, devrimci stratejiye geniş manevra alanı sağlamıştır. Bu tip rejim yapısının bugün bazı Ortadoğu devletlerinde de bulunduğunu söylemek mümkündür.

2.2.4. Pasif Devrim

Gramsci'nin “pasif devrim” kavramı, ona İtalyan tarihçi Vincenzo Cuoco'dan miras kalmıştır. Cuoco, kısa ömürlü Napoli Cumhuriyeti'ni analiz etmek için bu kavramı kullanmıştır. Napoli'de eğitimli orta sınıf, Fransız Devrimi düşleri ışığında 1799 yılında 4. Ferdinand ve Habsburg hanedanını kısıtlı şiddet ve halk desteğiyle Sicilya'ya sürgün etmiştir. Ancak Cuoco'ya göre kendilerini Jakoben fikirlerle donatmış olan devrimin önderleriyle Napoli halkı arasında doğal bir uyumsuzluk baş göstermiştir. Bu nedenle devrim şiddete,

teröre ve gerici karşı devrime dönüşmüştür. Cuoco'ya göre sorun olarak halkın bu devrime aktif bir şekilde katılmasıdır. Devrim düşünceleri (yabancı fikirler) halka ve yaşam tarzına bu şekilde hızlı aktarılamaz. Bu nedenle Cuoco insanların düşüncelerini değiştirmeye çalışmayan, reformist diyebileceğimiz bir çizgide burjuva düşünceleri yanında yer almıştır. Gramsci ise ironik olarak bu gibi hareketlerde halkın çoğunluğunun katılmaması sonucu oluşabilecek sorunların altını çizmektedir. Gramsci bu kavramı özellikle Vatikan'ın ulusal birliğe karşıtlığı karşısında zayıf ve küçük burjuvanın kullanabileceği alternatif bir strateji olarak algılamıştır (Ives, 2011, s. 163-164).

Gramsci bu kavramı tanımlarken, öncelik olarak iki temel ilkeyi öne çıkarır: (Gramsci, 1986, s. 159-160)

“1. Kendisinde gelişmiş olarak bulunan üretici güçler, daha sonraki ilerleyici bir devrim için yer buldukları sürece hiçbir toplumsal kuruluş ortadan kalkmaz. 2. Toplum kendine çözümleri için gerekli koşulların vb. oluşmamış bulunduğu görevler saptamaz. Pek doğaldır ki bu ilkelerin ilkin bütün sonuçları içinde eleştirel bir açıdan geliştirilmeleri ve her türlü mekanizm ve yazgıcılık kalıntısından arındırılmaları gerekir.”

Gramsci, Avrupa'daki sosyal yapıları ve iktidarları incelerken, Avrupa içindeki farklılıklara da değinmiştir. Böylece onun tanımlamalarında iki ayrı Avrupa toplumu önce çıkmaktadır. Birinde, toplumsal devrim gerçekleşmiş, tüm toplumsal yapıları ve üretim ilişkilerini etkileyip dönüştürmüştür. Fransa ve İngiltere bunun net örnekleridir. Özellikle Fransa'da devrimle beraber burjuvazi, fiziki olarak toplum yapısı, ahlaki olarak entelektüel gücüyle ve tüm aygıtlarıyla bütüncül bir devlet halini almıştır. Diğer Avrupa toplumlarında ise süreç daha diyalektik ve reformist biçimde işlemiştir. Önceki egemen olan sınıflar ortadan kaldırılmamış, daha çok güçlerini paylaşmışlardır. Bunun sonucunda güç kaybı kademeli olmuştur. İşte egemen sınıfların bu durumu yaratmalarına Gramsci “pasif devrim” adını vermiştir (Yaman, 2012, s. 69-70).

Burada bir parantez açmak gerekir. İngiltere ve Fransa batı toplumu ve bütüncül modern devletin her ne kadar en güçlü örnekleri olarak gözüксе de gelişim ve devrim süreçleri açısından iki devlet arasında çok önemli farklılıklar vardır. Fransız devrimi çok daha sert ve hızlı ilerlemiştir. Aristokrasi tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ancak İngiliz devriminde kralın gücü azaltılmış, aristokrasi kral karşısında burjuvazinin yanında yer almış ve

burjuvalaşıdır. Bu nedenle İngiltere örneğini pasif devrim içerisine koymak mümkün olabilir.*

Ayrıca pasif devrimi tarihsel olarak iki formda okumak mümkündür. Burjuvazi ilk olarak kendi güçlerini ve varlığını koruyup kurumsallaşmak adına savunmaya dayalı bir tutum izlemiştir. Burjuvazi ve onun entelektüelleri her türlü saldırıya karşı birlik olmuşlardır. Bu tam olarak bütün görüşlerini ve yönetim sistemini topluma dayatmaktan değil, daha çok ılımlı ve uzlaşmacı bir şekilde var olmaya yöneliktir. Bu sayede, karşıt kamplar ve diğer sınıflarla sivil toplum ve diğer devlet organları içerisinde bir uzlaşma süreci yaşanmıştır. İşte bu sayede bütüncül devlet yapısı oluşmaya başlamıştır. Bu dönem, kimileri için muhafazakâr sınıfların ılımlaşma yoluyla durumu yönlendirdiği 1860-1900 yılları arasında tekabül etmektedir. 1900’lerde ise bu yumuşak dönüşüm giderek sertleşmiştir. Belki de bunu daha sert ideolojilerin doğmasıyla da ilişkilendirebiliriz (Thomas, 2009, s. 150-151).

Gramsci’nin tezlerinde pasif devrime karşı, mevzi savaşı yanında bir tutum görmekteyiz. Ancak ikisi arasındaki farkı ayırmada Gramsci “Cavour/Mazzini” karşılaştırmasını örnek gösterse de okuyucu için bu ayrım muğlak kalmıştır. (Gramsci, 1986, s. 159-171)

Pasif devrim süreci, egemen olmayan partilerin, ideolojilerin ve hareketlerin nasıl bir süreç içerisinde durumu kendi lehine çevirdiklerini gözlemlemek için önemlidir. Bu diyalektik süreçte hem egemen hem muhalefet değişime ve dönüşüme uğrar. Süreç radikal değildir. Özellikle Türkiye’de son yıllarda İslamcı hareketlerin artık söylem olarak da radikalizmden sağ muhafazakâr çatı altında ılımlaşması da bu sürece örnektir. Bu nedenle İslamcıların Türkiye’deki rolünün bir pasif devrim süreci olarak adlandırılması konusunda derin tartışmalar olmuştur. Bu konuya da tezin ilerleyen bölümlerinde değinilecektir.

2.2.5. Tarihsel Blok

Tarihsel blok kavramı Gramsci’nin bütüncül devlet yaklaşımı ve tarihsel bakış açısıyla ulaştığı bir olgu olarak karşımıza çıkar. Hegemonya yolunda ekonomik ve politik birlikteliği ifade etmektedir.

* İngiliz ve Fransız devrimlerine karşılaştırmalı bir yaklaşım olarak bkz. Barrington Morre Jr. “Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri”.

Tarihsel blok yapı ile üst yapı arasındaki birliği sembolize etmektedir. Daha salt bir ifadeyle materyal olan doğa ile düşünceden çıkan kültürün ittifakı güçlü bir hegemonya için bir şart halini alacaktır. Dolayısıyla farklı grupların egemen konuma geldikleri noktada amaç sadece ekonomik değil kültürel ve entelektüel bir yayılım olacaktır. Bu çeşitli sosyal sınıflar tarih boyunca bir araya gelerek yönetim şemasının üstünde yer almışlardır. Burada öznelerden daha çok kurumsal bütünlüğün arandığını ifade etmek gerekir. Örneğin siyasi partiler geçmişte ideolojilerin kurumsal olarak gerçekleştiği yerler haline gelmiştir. Partilerin üyeleri başka toplumsal sınıflara ve konumlara ait olabilmektedir. Burada Gramsci için hegemonik yapıyı tanımlamak önemlidir. Oluşum ve yapıyı tanımak karşı hegemonya sürecini de oluşturmaktadır. Bu nedenle birleşik cephe kavramı bir çözüm olarak ortaya çıkar. İşçi sınıfı köylülerle ittifak kurmalıdır. Kısacası, Gramsci oluşturulan hegemonyayı yıkmak için alt sınıflara aynı oluşum modelini önermektedir. (Dural, 2007, s. 58)

Materyal olan tarihsel ve toplumsal üretim ilişkileri bu ittifakların oluşumunda belirleyicidir. Düşünceler ve ideolojiler toplumun genel ve alt katmanlarına yayılmalıdır. Bu sayede ittifak ve onun kültürü, materyal anlamda da gerçek ve somut hale gelebilir. Başka bir deyişle hegemonyayı ayakta tutmak için birçok alt bloklar da yer almalıdır. Burada yine sürdürülebilirlik için karşımıza çıkan, kısa vadeli gayelerin uzun olanlar için feda edilmesi, böylece çıkar dağılımlarının üst veya alt ittifaklara akla yatkın bir şekilde dağıtılmasıdır. Bu noktada tarihsel bloğun sürdürülebilirliği sadece üretim ilişkilerine dayanmamaktadır. Ekonomik ve ideolojik ihtilafların da minimum düzeye indirilmesi de istikrar açısından oldukça önemlidir. Alternatif ve karşı hegemonya için de, proletaryanın kendi alternatif tarihsel bloğunu bu şekilde oluşturması gerekmektedir. (Yaman, 2012, s. 57-59)

Bu düşüncenin felsefi temelinde Gramsci'nin insanı ve süregelen doğasını toplumsal ilişkiler yumağı ve hatta bizzat "tarih" olarak tanımlamasıdır. Bu ilişki bütünlüğünü oluşturan şey ise sınıf mücadelesidir. Bu mücadelelerin ve ilişkilerin temelinde insanın kendi öznesinden daha çok toplumsal formasyonlar bulunmaktadır. Burada bireysel değil, kolektif bilinç öne çıkar. İktisadi örgütlenmelerin yarattığı zorunluluklarla hegemonya mücadeleleri belirleyici hale gelir. Bu sayede üretim ilişkilerinden doğan toplumsal ilişkiler tarihsel olarak da belirlenmiş olur. (Thomas, 2009, s. 393-396)

2.2.6. Organik ve Geleneksel Entelektüeller

Bir iktidar ve onun hegemonyası, meşruluğunu devam ettirmek için fiziki ve ekonomik kuvvetlerle beraber ahlaki bir düzene de ihtiyaç duyar. Bu karşı hegemonik güçler için de geçerlidir. Genel bir ahlaki temel oluşturma ihtiyacı her siyasi hareketin reflekslerinde bulunmaktadır. Gramsci ise bu entelektüelleri organik ve geleneksel olarak ikiye ayırmıştır. Bir ideoloji kendiliğinden var olmaz, coğrafi, dini ve kültürel birçok etkenin yanında söylem oluşturan öznelere bir takım aygıtlar içerisinde gerçekleştirilir. Örneğin, günümüzde medya en önemli aygıtlardan bir tanesidir.

Organik ve geleneksel entelektüeller arasındaki farka gelince, bir şeyi geleneksel yapan onun tarihsel gelişimi ve kökenidir. Geleneksel entelektüellerin de misyonları tarihseldir. Bu entelektüel biçimlenim, egemen gruplardan veya toplumu yönetenlerden görece özerk veya bağımsızdırlar. Yöneticiler, bilginler, felsefeciler, akademisyenler vb. kısaca tarihsel olarak alanları belirlenmiş kişilerden ve gruplardan oluşmaktadır. Batı veya Hristiyan ülkelerinde ise bu kategoriye Kilise mensuplarını da dâhil edebiliriz. Müslüman ülkelerde herhangi bir ruhban sınıfı söz konusu değildir. Örneğin, Türkiye’de bu gruplara çoğu cumhuriyetten de eski tarikat liderlerini ve mensuplarını dâhil etmek mümkün olabilir. Bunlar zamanla kendi tarzında kurumsallaşmış yapılardır. Organik entelektüellere gelince, üretim ve modernleşme süreçlerine bağlı olarak yeni ortaya çıkan toplumsal gruplarca (burjuvazi, işçi sınıfı vb.) organik olarak yaratılır. Bu nedenle bağlı oldukları sınıfların fikirlerini ve çıkarlarını benimsemektedirler. Bunların amacı siyasi işlevleriyle ahlaki/entelektüel bir blok kurmaktır. Gramsci’ye göre de bu noktada işçi sınıfının kendi organik entelektüelini yaratması gerekmektedir (Keskin, 2016, s. 17).

Bu noktada bir ifadeyi de açığa kavuşturmak gerekir. Çalışmada aydın sözü yerine entelektüel kelimesini kullanmak tercih edilmiştir. Aydın kelimesinin zihinlerde aydınlık, karanlık karşıtı, huzur ve refaha çıkaran bir anlam bulması olasıdır. Bu anlam da Fransız aydınlanma çağı literatüründen miras alınmış gibi görünmektedir. Hâlbuki bu entelektüeller her zaman ilerici veya demokratik olarak ortaya çıkmazlar. Entelektüel (bilgili, düşünen gibi sıfatlar konulabilir) kelimesinin etimolojisi konumuz olmasa da, sırf yabancı kökenli olması bile halk nezdinde daha elit veya özerk bir yapıyı zihinlerde canlandırır gibi görünmektedir

Gramsci'nin tasarladığı organik entelektüelin, sadece kültür ve felsefi konularda değil, toplumsal ve ekonomi alanlarına kadar geniş bir yelpazede düşün dünyasını geliştirmesi gerekmektedir. Çünkü Gramsci, egemen grupların hegemonyasını tanımladığında, keşfettiği şey klasik Marksizm tespitlerinin çok daha ötesinde bir olguydu. Ekonomik yapıların dışında ideolojik ve kültürel yapılar bulunmaktaydı. Bu gevşek veya katı organizasyonlar topluluğunda, organik entelektüellerin örgütlenme ve yönlendirme yeteneklerine sahip olduğunu fark etmiştir. Bu nedenle bu yapılara karşı mücadele edilecek ve oluşturulacak karşı bloğun da kendi organik entelektüellerini oluşturmasını mevzi savaşı için önemli görmüştür. Oluşturulacak rıza bu kanaat önderleriyle mümkün olabilirdi (Yetiş, 1996, s. 158-159).

Gramsci organik entelektüeli tanımlarken, kendi hayatından da etkilendiğini belirtmek gerekmektedir, kendisi bir teorisyen olduğu kadar bir politikacıdır. Bu felsefeye, *praksis* yani eylem felsefesi denir. Yani bir entelektüel, filozof olduğu kadar aktivist de olmalıydı. Genel sağduyuyu dönüştürmek ancak bu şekilde mümkün olabilirdi. Gramsci kendi ağzından organik entelektüel tahayyülünü betimler: (1986, s. 217)

“1. Kendi öz kanıtlarını (anlatış biçimlerini değiştirerek) yinelemekten hiç bıkmama zorunluluğu: halk düşüncesi üzerinde etkili olmanın en başarılı teknik aracıdır yineleme. 2. Silik yığın ögesine bir kişilik kazandırmak için, gitgide daha geniş halk katmanlarının entelektüel yükselişi yolunda aralıksız çalışma zorunluluğu: Bu, korsenin balinaları durumuna gelmek üzere, yığınla alışveriş içinde kalarak, doğrudan doğruya yığından çıkan yeni bir tipte aydın seçkinler yaratmaya çalışmak demektir. Bu ikinci zorunluluk eğer yerine getirilirse, bir çağın ideolojik panoramasını gerçekten değiştiren zorunluluktur. Ve ayrıca bu seçkinler de, kendi grupları içerisinde yekteye ve entelektüel yetkilere göre, doruğunda bireysel büyük bir filozofun bulunabildiği bir basamaklanıma yol açılmaksızın oluşamazlar; ama bu bireysel büyük filozofun da, ideolojik topluluk bütünüünün, isteklerini somut olarak yeniden yaşatmaya, bu toplumun bireysel bir kafaya özgü devinim çevikliğine sahip olmayacağını anlamaya ve dolayısıyla kolektif bir düşünürün düşünce biçimlerine en bağlı ve en uygun öğreti biçimini hazırlayacak kadar yetenekli olması gerekir”

Bu uzun alıntıda dikkat çeken iki nokta bulunur. Birincisi siyasal iletişimle alakalıdır. Yineleme, bir popülist retoriğidir. İletişim imkanlarını en iyi kullanmak amacıyla demeçler tekrarlanır. Bunu günümüzde de Avrupalı sol veya sağ popülist parti liderlerinde ve yine

popülizm ivmesi çok yüksek olan Türkiye’de özellikle seçim mitinglerinde görmek mümkündür. İkinci önemli not ise kolektif düşünce tarzı; bu da Gramsci’nin birleşik cephe formülüyle uyumlu haldedir. Sadece işçi sınıfıyla hegemonyanın oluşturulamayacağını bilen Gramsci, rıza üretimi hususunda diğer grupları da kendine çekecek bir söylem formülü yaratılmasını gerekli görmektedir.

Günümüzün organik entelektüelleri arasında medyada doğan ve oluşan her politikanın savunuculuğunu yapan, sürekli demeç veren aynı yüzleri görürüz. Bu kişiler “terör uzmanı”, “hukukçu”, “köşe yazarı”, vb. gibi sıfatlarla ortaya çıkmaktadır. Bellek kaybına ve gündem değişimine kapılmayan zihinler için bu demeçler çok ironik gelebilir. Fakat bu kişiler insanların aklında olmayan gündemleri yaratmaktadır. Bu insanlara Bourdieu *Fast-Thinker* kavramını yakıştırmıştır. Koşullara göre, çok hızlı düşünüp demeç verebilmektedirler. Bu demeçler birbirleriyle oldukça çelişkili olabilmektedir. Bu kişiler genelde ana akım medyada yer almaktadır. Bourdieu, aynı zamanda bu kişilerin nasıl olup da bu kadar hızlı düşünebildiğini sorguladığında şu cevaba ulaşır: “Bunun yanıtı, bana öyle geliyor ki, bu düşünürlerin ‘buyur edilmiş fikirler’le düşünüyor olmalarıdır.” (Bourdieu, 1997, s. 33).

Peki, geleneksel ve organik entelektüelleri kesin olarak nasıl ayıracağız? Geleneksel entelektüeller başka bir tarihsel döneme ve başka bir tür hegemonyaya aittirler. Başka bir deyişle, onlar başka bir üretim ilişkisinin olduğu dönemin organik entelektüelleridirler. Ancak yeni düzen geldiğinde kendi pozisyonlarını kaybetmişlerdir. Gramsci, örnek olarak feodal dönemi işaret etmektedir. Burada egemen sınıfı aristokrasi oluşturuyordu. Ve buradaki ideolojik, felsefi harcı din kurumları, okullar, bağışlar gibi kurumsal organizasyonlarla sağlayan din adamlarıydı. Kısaca o dönemde egemen sınıfın egemen kalmasını sağlayan, bir bakıma rıza üretenlerin en başında bu entelektüeller gelmiştir. Şimdi bu kişiler eski üretim ilişkilerinden kalanlardır ve geleneksel entelektüellerin en başında gelenlerdir. (Yaman, 2012, s. 63-64)

Buradaki tanımlamalara göre eski düzenin yanında yer alanların ilkesel anlamda yeni düzene doğal olarak karşı veya en azından bağımsız olması gerektiğini düşünebiliriz. Aslında Gramsci’den de aşağı yukarı böyle bir sonuç doğmaktadır. Yani eskinin kalıntılarının yeni üretim ilişkilerine ve yönetim sistemine karşı durması doğal görünecektir. Fakat, bunu bu kadar kabaca ve kolay tanımlamak biraz saflık olacaktır. Örneğin din adamlarının bu konuda

örnek gösterebiliriz. Hristiyan teolojisine veya felsefesine pek hâkim olmadığımızdan İslam'dan küçük bir örnek verebiliriz. Üretim ve sermaye ilişkilerine bir takım din adamlarının da dâhil olduğunu görmek mümkündür. Veya en basit örnek olarak; dinin faize karşıt olduğu herkesçe bilinmektedir. Hatta mütedeyyin insanlar elindeki birikimleri bankada vadeli hesaba koymaktan çekinmektedir. Ancak bir takım İslami bankalar bunu vadeli olarak değil, yatırım olarak göstermektedir. Hatta bunların sahiplik yapısı araştırıldığında, İslami kanaat önderlerinden bazılarını görebilmekteyiz. Dindar kesimin büyük sermaye sahibi olması ve sınıf atlaması tüketim alışkanlıklarını değiştirmiştir. Bunlar gıda, mobilya ve hatta en çok moda sektörlerine yansımış durumdadır. Bazı tarikat veya cemaatler kendi medya organlarında egemen üretim ilişkilerini meşrulaştırır. Kısaca egemen grubu destekleyen ve bazen bu grubun içinde olan birçok din adamı söz konusudur. Bunların gücü ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Bu nedenle geçmişin geleneksel entelektüellerin, organik entelektüellere dönüşebileceğini bir takım örnekler üzerinden görmek mümkündür. Geleneksel entelektüellere verilen ikinci örnek ise bağımsız düşünürlerdir. Bunlara Gramsci, Croce ve Gentile'i örnek gösterir. Bu düşünürler kendilerini sınıfsal yapılanma süreçlerinin dışında hatta üzerinde görmektedir. Bu kişiler geleneksel yaklaşımı yeniden örgütlerler. Ancak bu toplumsal bir ütopyanın dışavurumu olarak yanılısamadır (Yetiş, 1996, s. 172-173).

Bu son örnek üzerinden geleneksel entelektüellerinin süresiz bir restorasyon sürecine girip etkisizleşebildiğini görmekteyiz. Yine başka ve önemli bir örnek de Ekim Devrimi sonrası yeni düzen oluşturma sanrısını gösterebiliriz. Yeni organik entelektüeller topluluğu bu inşa için gerekli olmuştur. Ancak devrimin belki çok hızlı olmasından yada sosyalist ideolojinin o dönem Rusya'da entelektüel çıkaramamasından dolayı devrimciler burjuva entelektüellerini de kullanmak zorunda kalmıştır. Gramsci'nin bu boşluğu hissetmesi bu nedenden ötürü çok doğal görünmektedir. (Yetiş, 1996, s. 174)

2.2.7. Kriz Durumu

Her hegemonya ve her iktidar, kendini hem siyasal hem de ekonomik anlamda yeniden üretmek zorundadır. Bunu aslında bir yılanın derisinin soyulup yenilenmesi metaforuyla karşılaştırabiliriz. Eğer kendini yeniden üretemezse çeşitli koşullarda krizlerle karşılaşılacaktır. Tarihsel süreç sürekli devinim içindedir. İdeolojik ve politik anlamda hegemonya, çeşitli değişim ve dönüşümlere uğramaktadır. Bu hem dışsal hem içsel nedenlerle

mümkün olabilmektedir. Güç ilişkilerinde taviz verilen veya egemen grupları arasındaki değişimler bu tür dönüşümleri gerekli kılmaktadır. Eğer hegemonya bu tür dönüşümlere karşı koyamaz ve yıkılırsa, yeni bir hegemonya ve yeni bir blok tahsis edilebilmekte, Bu bir karşı devrim olabileceği gibi devrim de olabilmektedir (Yetiş, 1996, s. 194-195).

Gramsci, bu durumları güç ilişkileri çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu güç ilişkilerine bir çok yapılanmayı örnek göstererek tanımlamıştır. Bunlar uluslararası konjoktür, hegemonya içerisindeki gruplaşmalar, parti ve parti ilişkileri, ordu vb. gibi birçok etken eklenebilir. Bunların arasındaki çatışmalar veya olaylar türlü bunalımlara sebebiyet vermektedir. Ancak Gramsci bu güç ilişkilerini ve çatışmaları tanımlarken, oluşabilecek bunalımları ikiye ayırmıştır. Bunlardan biri kolay aşılabilecek, bir takım sorumlu bireylere siyasal eleştiri getirebilecek konjoktürel/geçici olaylar ve hareketlenmelerdir. Diğer ise organik/kalıcı olarak tanımlanan bunalımlardır. Bu bunalımlarda tekilden çok genel sisteme karşı dolaysız bir hareketlenme görülmektedir. Bu bunalımlar on yıllarca sürebildiği gibi giderek ağırlaşır ve çözümsüzlüklerin birikmesi sonucu belirsizlik hakim olur. (Gramsci, 1984, s. 76-79)

Bu tür durumlarda belki de en önemlisi, rıza bağının giderek yok olmasıdır. Bu da yönetilenle yönetenin arasında bir kopmaya işaret eder: (Gramsci, 1984, s. 90)

“Tarihsel yaşamlarının belirli bir noktasında, toplumsal gruplar kendi geleneksel partilerinden koparlar. Başka bir deyişle, geleneksel partiler, kendilerini oluşturan, temsil eden ve yöneten belirli insanlarla, o belirli örgütlenme biçimi içinde, artık sınıfları (ya da sınıfın bir fraksiyonu) tarafından kendi dışavurumları olarak görülmezler. Böylesi krizler meydana geldiğinde, o andaki durum nazik ve tehlikeli olur, çünkü ortalık karizmatik ‘kader adamları’ tarafından temsil edilen şiddetli çözümlere, bilinmeyen güçlerin eylemlerine açılır.”

Bu alıntıdan çıkartılabilecek olan, burada söz konusu olan bilinmeyen güçlerin aslında ön görülemez güçler ve girişimler olduğudur. Hegemonya bir noktada özerk kurumların organize birliğini ifade eder. Bu baskı ve rıza üreten kurumların ve oluşumların harmonisidir. Bu görece stabil sistemlerde hangi durumlarda hangi güç ilişkilerinin devreye girebileceği, hangi olaya nasıl cevap verilebileceğinin tahmin edilebilirliğidir. Ancak bir kriz durumunda ortaya çıkan kurumlar ve güç ilişkilerinin dengesinin bozulmasıyla, yönetilen ve yöneten

arasında kopuş yaşandığı gibi egemenlik ilişkilerinde de kriz yaşanmaktadır. Yukarıda alıntılanan paragraf da bu krizin sonuçlarından birisidir. Temsili egemenlikten bilinmeyene geçiş, yani olağanüstü hal. Ön görülemeyen de bu haldir.

Bu kader adamları tek egemene dönüşür. Schmitt olağanüstü hale karar vereni egemen olarak tanımlar. Ona göre liberal anayasaların denge ve kontrol sistemi ortadan kalktığında egemen ortaya çıkar. Ona göre bu süreç, anlık bir refleksten ziyade devlet teorisiidir. Verilen karar bu gibi durumlarda gerçek karardır. Yani Schmitt'e göre mutabakata dayalı bir karar, gerçek karar değildir. Tam tersine anlaşmazlık durumunda olayı eline alan egemenin kararı devlet adına gerçektir. Bu durum hukuk devletini ortadan kaldırır, nitekim egemen, hukuk üstüdür (Schmitt, 2005, s. 13-15).

Bu şekilde diğer sosyal gruplar için (egemeni destekleyenler hariç) rıza ortadan kalkar. Buradaki en önemli hadise suç kavramının kapsamını ve sınırlarını kaybetmesi olacaktır. Her eylemin suç teşkil edebileceği sınırsız bir ortama geçilir. Tehdit kavramı genişler ve zor refleksleri buna göre işler.

Gramsci için krizlerin oluşumunda ve egemenlik ilişkilerinin değişiminde veya çöküşünde iki önemli olağan dışı etken vardır. Bunlardan biri savaş durumudur. Savaş durumu, egemen sınıfın hegemonik gücünü arttırabileceği gibi zayıflatabilir de. Gramsci bu zayıflama durumu olarak 1905 Rus-Japon savaşını örnek göstermiştir. Çarlık yönetimi, savaşın devrimci sınıfları ortadan kaldıracağını düşünmüştür. Bu savaş aslında Çarlık yönetiminin Rus halkının topyekûn rızasını alacağı veya bir şekilde dâhil edeceği, siyasal bir hamleydi. Ancak bu hamle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Birçok toprak kaybının yanında büyük bir siyasal hoşnutsuzluğa sebebiyet vermiştir. Lenin ve Bolşevikler için bu durum devrim koşullarının başlangıcı olmuştur. Bu koşullar Birinci Dünya Savaşı'nda en kritik seviyeye gelmiştir. Savaşın en büyük faturalarından biri ise tabi ki ekonomiye kesilmiştir. İktisadi bunalım köylü ve işçi sınıflarının başarılı bir liderlikle hareketlenmesini sağlamıştır. Gramsci'ye göre savaş, krizi tetikleyen en önemli unsurdur, ancak ne olursa olsun alt sınıflar kendiliğinden devrimci bir momenti başlatamaz. İkinci etken ise alt sınıfların ya da küçük burjuvaların giderek politik bir karaktere bürünmesidir. Mevcut toplumsal yapılanma bu talepleri karşılayamaz. Bu alt sınıfların etkinleşmesi hegemonyanın işleyişini engeller ve otorite krizine neden olur. İdeolojik ikna süreçleri etkisizleşmeye başladıkça zor ve rıza

dengesi bozulur. Yöneticiler, sınıf egemenliğini zora dayalı bir şekilde sürdürmeye çalışır. Bu gerilimli bir süreçtir ve yine aynı şekilde karşı hegemonya da bu durumda bile kendiliğinden ortaya çıkmaz. Bu durum uzun ve kaotik bir sürece işaret eder. Ancak öndersiz ve örgütsüz bir hareketlenme başarısızlığa uğramaya muktedirdir. Nitekim iktidar, kendini bu sürece uyumlandırıp yeniden konumunu kazanabilir veya faşizm gibi totaliter veya yeni otoriter rejimler ortaya çıkabilir (Yetiş, 1996, s. 196-199).

Bu tür krizlere karşı kurtuluş yollarına baktığımızda Gramsci iki yöntem önermiştir. Bunlardan biri Sezarizmdir. Bu durum iki karşıt gücün mücadelesinin dengeye getirildiği hakemlik durumudur. Kabaca A ile B gücü mücadele halindedir. Bu halde A ile B gücünün genişemediği ve onların dışında gelen bir C gücünün dengeyi kurup onları boyunduruk altına aldığı gözlemlenebilir. Buradaki hakem hareketi belirli tavizler de vererek yeni bir sistemi oluşturur. Ancak yine burada önemli olan iki nokta vardır. Birinci olarak Sezarizm ilerici veya gerici olmak zorunda değildir. Bu daha çok A ve B hareketlerine de bağlıdır. Daha doğrusu 3. gücün daha çok kimin yanında yer alacağı veya taviz vereceğiyle alakalıdır. İkinci nokta ise ismi Sezarizm olsa dahi bu üçüncü güç bir kader adamı veya karizmatik lider olmak zorunda değildir. Bunlar olmadan da Sezarci çözümlere ulaşılabilir. Örneğin Sezarist hükümetler yeni başlangıcı ifade eder. Bu parlamenter de olabilir, otoriter de. Yine aynı şekilde bu süreçler reformist de olabilir devrimci de (Gramsci, 1984, s. 102-103).

Diğer çözüm yolu ise organik çözümdür. Burada egemen sınıf kendini kriz pozisyonuna göre yeniden yapılandırır. Özellikle burjuvazinin veya egemen sınıfın farklı kesimlerinin ve temsilcilerinin yeni bir mutabakatla yeniden biçimlenmesi söz konusudur. Burada yönetim fraksiyonları birliği sağlanır. Hegemonya yaratıcı ve değişken olmak zorundadır. Tarih değişim, dönüşüm ve devinimlere gebe. Yeni taktikler ve stratejiler dönemin koşullarına göre yeniden şekillenmelidir (Yetiş, 1996, s. 214-216).

2.3. Gramsci'den Sonra: Post-Hegemonya Teorileri

Gramsci, Marksizm literatürüne kapsamlı bir yönetim, iktidar ve sürdürme, kısaca bir hegemonya teorisi bırakmıştır. Hatta sadece sol değil, sağ kanat tarafından da dikkatle takip edilen bir teori olarak sürekli karşımıza çıkarak güncelliğini sürdürür. Gramsci'den sonra dünya hem iktisadi hem de siyasi olarak birçok dönüşüm geçirmiştir. Böylece, hegemonya

teorisi üzerine de birçok farklı yaklaşım teorileri ortaya çıkmış, üzerine inşa edilmiştir. Kimileri hegemonya teorisini, günümüz iktidar yapısını tanımlayacak şekilde güncelleştirmeye çalışmış, kimi yetersiz görmüş veya eleştirmiştir. Bu çalışma konusu ve kapsamı bakımından bunların çoğunu tanımlayacak kadar alana ve imkâna sahip değildir. Bu nedenle Gramsci'den sonra “post hegemonya” teorileri olarak adlandırılabilir kısıtlı örneklerle bakacağız. Göze çarpan iki örnekten birisi Laclau ve Mouffe'nin çalışması, diğeri ise Bob Jessop'un çalışmaları olacaktır. Bu çalışmalar farklı perspektifler taşıması bakımından da anlamlıdır.

2.3.1. Yeni Sosyalist Strateji Yolunda Çıkmazlar

Laclau ve Mouffe, klasik bir şekilde Ortodoks Marksizm ve Rosa Luxemburg eleştirilerini yaparak Gramsci'nin hegemonya kavramını açıklamış, daha sonra kendi teorilerini inşa etmişlerdir. Bu teoriler daha çok, söylemsel, ideolojik, psikolojik ve kültürel ağırlıklıdır. İkisinin farklı olarak ortaya koyduğu ilk şey eklemlenme ve söylemdir. Eklemlenme mantığı bir bütün olarak gözüken ve Marksist literatürde ortaya çıkan “kitle”, “tarihsel blok”, “halk kesimleri” gibi ifadelerin çok fazla homojen kaldığını ve aslında bu tabirlerin birbirine eklemlenmiş kimlikler olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle bazı kimlikler görülemez ya da görülmez hale gelir. Yazarlar, bu eklemlenme işleminin sağlayıcısı olarak da Foucault'dan referans olarak “söylem”i ortaya koyarlar. Bu söylemler kimlikleri asgari bir bağlayıcılık halinde bir araya getirir. Bunu yaparken kimliklerde diyalektik değişimlere sebebiyet verirler. Bu eklemlenme sürecinde ideolojinin de rolünü sorgulayan Laclau ve Mouffe, söylemlerin ritüel ve pratiklerle pekiştirildiğini ve kurumsallaştırıldığını kabul etmektedir. Böylece, ideolojilerin tarihi olmasa da gerçek olduğu ve bu gerçek oluşun ritüellerde ve çeşitli somut örgütlenmelerde salt bir gerçek haline geldiğini varsaymaktadırlar. Ancak yazarlar, Gramsci'nin, bu oluşan kültürel formasyonların ve ideolojilerin genel olarak her zaman üst yapı metaforunun altında sınırlandığını ifade etmişlerdir. Bu nedenle, her zaman bu yapının fonksiyonunun sınıfın birleştirici rolüne veya üretim mantığının işlevine hizmet ettiği tespitleri nedeniyle Laclau ve Mouffe görece sınırlı kalmaktadır. Bu özcü varsayımın reddedilmesi durumunda farklı bir teorik statü kazanılacağını iddia etmektedirler. Kısaca salt pratik söylem olarak incelenmesi durumunda engellerin aşılacağı konusunda iddialıdır. Fakat bu söylem üzerine eklemlenmenin iktisadi bağlantılardan bağımsız bir

şekilde nasıl değerlendirileceği konusuna pek bir açıklık getiremezler (Laclau & Mouffe, 2017, s. 168-176).

Açıklık getirilmesi gereken diğer bir konu ise kimlikler meselesidir. Laclau ve Mouffe her ne kadar belirtmese de bu kimliklerin, politik kimlikler olduğunu varsaymaktayız. Hegemonya ve oluşumunun ilişkisel olduğundan bahsetmiştik. Laclau ve Mouffe, bunu da onaylamış ve bu ilişkisel şemanın kimlikleri tamamen yutamayacağı gibi bütünüyle bir kimlik de inşa edemeyeceğini söylemişlerdir. Bu açıklama daha sonra yazarların bir post düşünüre yaraşır bir şekilde toplumsalın olmadığı tespitine kadar ilerleyecektir. Gramsci'den beri tüm hegemonya teorilerinde hegemonyanın tam bir bütünlük oluşturamadığı ve sürekli bir mücadele alanı olduğu ifade edilmektedir. Elbette ki bir kimlik tüm topluma hükmedip içine alamaz. Buradan yola çıkıldığında ikili için toplum, geçerli bir söylem değildir (Laclau & Mouffe, 2017, s. 178-179).

Bu tür yorumlar özellikle 68' sonrası yeni sol akımlarından etkilenen, daha heterojen söylemlerle paralel görünüyor. Ortodoks Marksizm homojenliğinin eleştirisini veya yeni sol görüşlerin solu bölme korkusunu daha uysal bir şekilde aşmak gerekecektir. Burada kimliklerin tabi ki yutulmadığı ancak bu politik kimliklerin bir araya gelerek çatı kimlikler oluşturduğu da bir gerçektir. Ve bu çatı kimlikler baskın kalarak hegemonyayı sürdürebilirler. Türkiye'den buna klasik Türk-İslam sentezini örnek gösterebiliriz.

İki yazarın değindiği önemli bir detay ise çıkar ilişkileridir. Politik bir sistemde iktidarın, kendinin ve destekçilerinin çıkarlarını kolladığı genel bir tespittir. Ancak burada daha önemli bir süreç olan “çıkarın doğuşu” vardır. Bu çıkarlar politik pratiğin kendi içinden doğar. Kısaca politik iktidarın kendi çıkarlarını kurduğu ifade edilir. Bu çok önemli bir iddiadır çünkü belki de ilk kez üst yapı belirlenimciliği söz konusudur. Bu söylem her ne kadar tartışılabilir olursa olsun, sıfırdan bir çıkar ağı kurma ne kadar gerçekçi görünür? Çünkü bilindiği gibi hegemonik inşa her zaman olanın üzerine kurulur. Onu tamamen yok etmesi neredeyse imkânsızdır. Ancak burada ifade edilmek istenen başka bir durum, öznelere mutlakıyetçi bir bütün sergileyemediği ve bu nedenle bir üst belirlenime sabitlendiği anlayışıdır (Laclau & Mouffe, 2017, s. 193-195).

Daha sonra değinecek olsak da Türkiye’deki özel iktisadi oluşumları örnek göstermek faydalı olacaktır. Örneğin İslamcı hareketlerin girişimleri sayesinde kurulan MÜSİAD, son 17 yılda muhafazakar hükümet sayesinde giderek güçlenmiştir. Ancak cumhuriyetin çok daha erken dönemlerinde kurulan TÜSİAD da hala faaldir. Burada ise yönlendirici görevini üstlenen yine politik iktidar ve devlettir. Her ne kadar neo-liberal dönemde olsak da politik temsilin yönlendirme ve çıkar ilişkilerini dönüştürme kabiliyetini küçümsemek gerekmektedir.

İki yazar, tüketim toplumunun hegemonik mücadelelere ilişkin etkisini de yorumlamışlardır. Tüketim ideolojisi ne ideolojinin sonunu getirmiştir ne de totaliter bir şekilde tek homojen bir kimlik yaratmıştır. Liberal bir görüş olarak nitelendirilebilecek şekilde bu tür toplumun pek çok kimlik ve karşı direniş kimlikleri doğurduğunu öne sürmüşlerdir. Yani tüketim toplumu politik alanları billurlaştırdığı kadar yeni mücadele alanları yaratmıştır. Örneğin çevre aktivistleri, LGBT mücadelesi gibi birçok alan buna örnek gösterilebilir. Bu tür örnekleri medya üzerinden de genişletmişlerdir. Kitle iletişim araçlarının etki alanının artması ve genişlemesi, geleneksel kimlikleri derinden etkiler. Yani kitle kültürü bir anlamda değişmeye başlar. (Yazarlar, toplumun imkânsızlığını savunur fakat bir anlamda homojen bir tabir olan “kitle kültürü” tanımlamasına devam ederler.). Çünkü medya tek düze bir kimlik yaratmaya çalıştığı ölçüde eşitsizliği üreten ve farklı kültürlerin de ortaya çıkmasına sebebiyet verecek söylemler üretmektedir. Çoğu düşünür gibi onlara göre de medya sayesinde tüketim=demokrasi olmuştur. Bu nedenle eşitsizliklerin üretimi sanal ortamda da misliyle devam etmektedir. Bu, toplumda bulunan antagonizmaların çeşitlenmesine neden olmaktadır. Örneğin gençler özelinde özgül bir tüketici kategorisi oluşturulmakta, bu nedenle gençler ekonomik olarak özerk olmak istemektedirler. Bu tüketimler sonucunda yaratılan yeni kimlikler, homojenliğe karşı yeni direniş noktaları olur. Sonuç olarak yazarların geldiği nokta; liberal düşünce olarak sol tarafından bir kenara itilen görüşler, solu tek düze bırakmaktadır ve bu da sağın söylem alanına girmektedir (Laclau & Mouffe, s. 248-253).

‘68 sonrası toplumsal hareketler ve kimlik üzerine düşünenler için genel problem bu hareketlerin karşıt hegemonya anlamında ne ifade ettiği sorusudur. Klasik Marksist düşünürler bu tür kimlikleri gerçekten bir kenara koymaktadır. Diğer kanat ise tüketim

toplumuna iyimser yaklaşmaktadır. Ancak bu gibi teoriler değerlendirilirken, kültürel ve coğrafi koşullar göz ardı edilmemelidir. Totaliter ve otoriter yönetim biçimlerinde bu gibi kimliklerin yaratımı çok daha işlevsel olabilmektedir. Ya da kadınların toplumda hiç söz sahibi olmadığı yerde kadın kimliğini öne çıkaran kimlik üretimi, bunlar tüketim alışkanlıklarıyla ortaya çıksa bile pozitif olarak değerlendirilebilir. Fakat demokratik anlamda gelişmiş ülkeler bazında bu kimlikler daha çok eşitsizliği tetikliyorsa, bu başka açıdan hatta negatif olarak değerlendirilmeli: Özellikle devletlerin küçüldüğü ve şirketlerin büyüdüğü bir çağda olduğumuzu düşünürsek, bu doğrulanabilir bir olgu halini almaktadır.

2.3.2. Yeni Hegemonik Projeleri Tanımlama

İkinci olarak değinilecek düşünür ise Bob Jessop olacaktır. Jessop hegemonya teorilerinde hem iktisadi hem siyasi durumlara karşı bütüncül perspektifler sunmuştur. Bu görüşlerin çoğu Türkiye’deki hegemonik ilişkilere uyumlanabilmektedir.

Gramsci’nin görüşlerini incelerken gördüğümüz liberal parlamenter/otoriter ve totaliter, güçlü/güçsüz hegemonya ayrımını yapmıştık. Askeri diktatörlükler, faşizm ve otoriter rejimler genel olarak “istisnai kapitalist devlet” biçimi olarak anılmaktadır. Bu tür devletler dışarıdan, sıkı, kontrollü ve güçlü bir iktidar olarak görünseler de siyasal gereklilik açısından yetersizdirler. Bu tür devlet biçimlerinde kurumlar oldukça kırılgan ve liyakatten uzaktır. Bu nedenlerden ötürü toplum içi çatışmalar ve krizleri aşmak konusunda beceri sahibi değildirler. Ancak bunun tam karşısı olarak demokratik sistemlerde partiler, güçler ayrımı ve yargı bağımsızlığı birçok esneklik sağlamaktadır. Bu esnekliklerle beraber iktidar, toplumsal bütünlüğü daha ileri derecelerde tutmuş olur. Bu sayede, sabit bir ekonomi ve sermaye sürekliliği devam eder (Jessop, 2005, s. 64-65).

İktidar yapılarını incelerken sermaye ve devletin ilişkisi her zaman bir önem atfeder. Klasik Marksizm’in de her zaman iktidar ve sermayeyi bir görmesi, devletin tüm sermayenin temsilcisi olduğu görüşü çokça indirgenmiş bir tanımlı ifade etmektedir. Oldukça karmaşık olan bu ilişkilerin anlaşılması çok daha güçtür. Çünkü bunları tek bir potada tanımlamak pek imkânlı gözükmemektedir. Devlet ve sermaye ilişkileri birçok ön koşulu gerektirir. Çünkü devletin, sermayeden bağımsız ayrı çıkarları söz konusudur. Devletin özerkliğini kabul etmenin, hegemonyayı anlamak açısından önemli olduğu görüşündeyiz. Bu nedenle devletin

tikel çıkarlarının sermayenin uyuşması ancak Jessop'un da belirttiği gibi "ideal kolektif kapitalist" durumunu sağlayabilir. Yani çıkarlar ortak olduğu sürece, iktidar bloğu ortak hareket edebilir (2008, s. 82).

Burada en önemlisi Jessop'un hegemonik iktidar gruplarını sınıf bilinçli olarak değil sınıf bağlantılı olarak tanımlamış olmasıdır. Ayrıca bir hegemonik projenin başarıya ulaşması için özel ile genel çıkar çatışmalarının engellenmesi gerekmektedir. Bu her ne kadar soyut anlamda imkânsız olsa da bu çatışmayı en asgariye çekmek hegemonik liderliğin görevidir. Bu nedenle kısa vadeli çıkarlar, uzun vadeli için feda edilir. Bu kısa vadeli çıkarların feda edilmesi, uzun çıkarlara örtük olarak hizmet edecektir. Bu bir birikim ile sağlanır ve Jessop bunu "birikim stratejisi" olarak adlandırır. Birikim stratejisi ekonomik genişleme ile ilgilidir. Bunu aynı zamanda sermayenin birikimi olarak da adlandırabiliriz. Bu nedenle birikim stratejisi, hegemonik projeyle koşullu olsa da birbirlerinin aynısı değildir. Çünkü hegemonik proje sadece ekonomik çıkarları değil, ekonomi dışı birçok faaliyeti de yürütür; bunlar askeri, toplumsal reformlar veya ahlaki dönüşüm isteği gibi birçok konuyu içerebilir. Burada az önceki örneğe gelebiliriz. Bu ekonomik çıkarlar ile ekonomi-dışı çıkarların çatışması mümkün olabilmektedir. Bu anlamda hükümetle sermaye gruplarının çıkar çatışmasını, vergi cezası, açılan davalar örneklerinden görmek mümkündür. (2005, s. 171-172)

Krizin doğasını tanımlarken en çok dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi de krizin içeriğidir. Bir hegemonya ve ona bağlı olan proje, bir siyasi hareketin bağlantıları ve diğer grupları içine alarak güçlenmektedir. Bu ilişkiler ağındaki çatlaklar hegemonya krizine sebep olabilmektedir. Bu anlamda hegemonya her ne kadar ideolojik ve kültürel yapılara atfedilse de ideolojik krizle hegemonik krizi birbirinden ayırabiliriz. Hegemonik bir krizde strateji ve ilişkiler yeniden onarılabilir. Proje kendini yenileyerek yönetime bu şekilde devam eder. Ancak ideolojik bir kriz, ahlaki ve entelektüel bir çöküşü ifade eder. Temel değerler, sağduyu kısaca tüm ilkesel etkenler yerinden oynar ve radikal bir süreç başlar. (Jessop, 2005, s. 185)

Olağanüstü hal veya istisnai hale kısaca değinmiştik. Günümüzün modern demokrasilerinde parlamenter sistemler giderek yürütmenin güçlendiği sistemlere dönüşmeye başlamıştır. Bu duruma hukuksal anlamda baktığımızda, örneğini de sıkça gördüğümüz hükümet kararnamelerinin parlamento yasaması karşısında giderek kuvvetlenmesi istisnai

duruma işaret etmektedir. Bu bir yasadışı alanıdır. Ancak burada bir ikilem vardır; normlar geçerliliğini sürdürür fakat uygulama gücünü yitirir. Bu durumda, yasal yetkiye sahip olmayan kişi ve kurumlar, yasanın gücünü fiili olarak elde eder. Bu süreci çok spesifik bir örnekle resmedecek olursak, bu gibi hallerde yaygın olarak karşımıza çıkabilecek bir durumu özetleyebiliriz: Yargı bir araziyi sit alanı olarak ilan edebilir, ancak mahkeme kararı olmasına rağmen eğer burada yapılaşma devam ediyorsa ve bu yapılaşma yine devlete bağlı kurumların sponsorluğunda devam ediyorsa bu istisnai hale örnektir (Agamben, 2014, s. 169).

Bu istisnai hallerin, hegemonya krizine denk geldiği kabul görür. Bu anlarda devletin özerk kurumları (aygıt da denilebilir) giderek baskıcı devlete daha yapışık hale gelir. Bu kriz durumunda oluşan ideolojik, politik ve hegemonik krizlerin olağan (demokratik) araçlarla çözülemeyeceği varsayılır. Devlet kendisini zayıf hissettiği için baskı ve zor aygıtlarını daha sık kullanıma açar. Bu şekilde iktidar bloğu ve ilişkiler yeniden şekillendirilmeye ve onarılmaya çalışılır. Bu süreçte görülecek en keskin aşama yasamadan yürütmeye güç aktarımı ve üç kuvvetin formel olarak ayrı olsa da eylem olarak beraber hareket etmesidir. Bir diğer sonuç ise partilerin işlevsizleşmesi, hegemonik partiyi söylem bazında meşrulaştırmasıdır. Aynı şekilde medya da dördüncü kuvvet olarak diğer güçlerle beraber hareket eder (Jessop, 2008, s. 95-100).

Tüm bunlardan çıkarılabilecek bir sonuç daha kapitalizm ile demokrasinin birbirlerine koşullu olmadığıdır. Tekelleşmemiş, daha doğrusu kurumların özerk ve dengede olduğu bir yönetim biçiminde işçi hakları çok daha gelişmiştir. Ancak sermayeye daha çok bağlı otoriter bir yönetim altında işçi sınıfı hak arama noktasında daha çok baskıya ve şiddete maruz kalmaktadır (Jessop, 2008, s. 238).

Böylece ekonomi ve devleti ayırabilmek mümkün hale gelmiştir. Devletin en büyük önceliklerinden birisi toplumsal çatlaklara karşı ulusal bütünlüğü korumaktır. Sermayenin tek düşüncesi ise birikimdir. Birikim için de siyasal istikrar şarttır. Fakat devletin sermaye birikimini sağlamak gibi bozmak için de ideolojik veya siyasi gerekçeleri oluşabilir. Bunu kamu/özel harcamalarındaki oransızlıkta ve bunlara karşı oluşan yargı kararlarında görmek mümkündür. Devletin iktisadi sorumluluğu devam ederken müdahale alanı zayıflamıştır. Bu nedenle ekonomik ve politik ikilemde kalan devlet ekonomik müdahalesini daha çok müdahale tekniğini değiştirerek uygulamaya çalışabilmektedir. Bu gibi durumlar ekonomik

krizi devlete ve politik krize sıçratabilir. Şöyle ki, devlet bu gibi durumlarda belirli sermaye gruplarını kayırabilir. Böylece sermaye meşruiyeti bakımından bu politik kurumları zayıflatarak üstüne daha ağır bir baskılamayı tetikleyecektir. Ayrıca bu tür müdahaleler iktidar bloğunda büyük çatlaklara neden olur çünkü politik yönetim ittifak grubunu değiştirmeye çalışmaktadır (Jessop, 2008 s. 477-479).

Son olarak Jessop'un önemli saptamalarından birisi "iki ulus" ve "tek ulus" hegemonik projeleridir. Tek ulus projesinde, hegemonik güçler, ahlaki ve iktisadi olarak tüm ulusa yayılmaya çalışır. Yönetim meşruiyeti sivil toplum gözünde belirgindir. Elbet ki bir ulusu tamamen kaplamak, ideolojik ve entelektüel liderliğini tam olarak ele geçirmek mümkün değildir. Fakat hegemonik projenin amacı bu şekilde belirlenir. İki uluslu proje ise daha çok otoriter, faşist veya neoliberal yönetimlerde görülür. Bu sınırlı bir hegemonyayla yönetme amacını güder. Bugünlerde oldukça söylenen "kutuplaştırma siyaseti" buna örnektir. Halkın belirli bir bölümünün tam desteği kazanılarak muhalif kanatın yani diğer ulusun üzerindeki baskı arttırılır. Bu gaye, belki de hiçbir yönetimin amacı değildir. Fakat kitlelerin, kemikleşmiş kimliklere büründüğü toplumlarda iktidar kendini buna göre uyumlandırır. Demokratik ve daha fedakâr olmaksızın, işleri daha hızlı yürütmek için ikinci ulus feda edilir. Ancak bu kemikleşmenin yaratıcısı halk değil, iktidarla halk arası diyalektiktir (Jessop, 2008, s. 284-285).

Gramsci'den sonra yazarlar ve düşünürler, kendi alanlarına göre hegemonya teorisini tanımlamışlardır. Bu kısıtlı çalışmada ilk olarak Laclau ve Mouffe'yi ele aldık. İkili hegemonya teorisini dilbilimsel ve kimlikler üzerinden yeniden tanımlamışlardır. Marksizm'in kimlik sorununa başarılı bir şekilde değinmişler ve kendilerinin radikal demokrasi amacını güden teorilerini ortaya atmışlardır. Ancak Laclau ve Mouffe, Gramsci'ye ve hegemonya teorisine göre daha spesifik bir tanımlama yoluna gitmişlerdir. İkinci olarak ele aldığımız Jessop ise bize daha bütünsel bir yaklaşım sunmaktadır. Hegemonya teorisini ve iktidar tanımını hem kültürel, ideolojik hem de iktisadi açıdan değerlendirir. Özellikle Thatcher'den sonra Avrupa'da başlayan neoliberalizm dalgasını, Gramsci'yi daha da güncelleştirerek günümüze uyarlamayı başarmıştır. Türkiye toplumunu ve hegemonik yapılanmaları çözümleme yolunda Jessop önemli bir kaynak olma özelliğini göstermektedir. Türkiye'de özellikle tek parti iktidarlara güçlü oldukları dönemlerde (koalisyon dışında)

Jessop'un da literatüre kattığı iki uluslu hegemonya stratejisini benimsemişlerdir. Bu tip bir stratejide, hegemonyayı diğer halk kesimine belirli fedakârlıklar yoluyla yaymak yerine, olan destek ile sınırlı bir hegemonya yaratılır. Destek verenler tatmin edip daha katı bir yapı oluşturulurken, diğer kesimlerin talepleri görmezden gelinir.

2.4. Hegemonya ve Medya

Hegemonyanın başarısı için kullanılan önemli araçlardan birisi de medyadır. Medya özellikle rıza-zor dengesinde, rıza üretiminin en önemli silahıdır. Gramsci dönemindeki medya araçlarıyla bugünkü iletişim araçlarını karşılaştırdığımızda muazzam bir fark vardır. Her ne kadar gazete 17. yüzyıldan itibaren önemli bir propaganda ve kamuoyu oluşturma aygıtı olsa da bugünkü gücünden çok uzaktadır. Bu nedenle de dönemin düşünürleri medya konusuna pek fazla eğilmemişlerdir. Bu nedenle bu bölümde daha çok medya konusunda uzmanlaşmış ve Gramsci'nin düşüncelerini medya üzerinde uygulayan akademisyenler ve yazarlar üzerinde durulacaktır. Bunların en başında “İngiliz Kültürel Çalışmaları” gelmektedir. Bu yazarlar medyanın ideoloji, kültür ve gelenek üretimi üzerinde durmaktadır. Bu çalışmalar daha çok Batı ve İngiltere medyasına odaklanmaktadır. Bu çalışmaların bizlere anlattıkları, tarafsızlığın ve özgür medyanın aslında nasıl taraf olduğu ve nasıl rıza üretimini sağladığıdır. Burada güçlü hegemonik sistemlerde medyanın rolünü kavramak çok daha önemlidir. Medyanın meşruluğu, onun halkın imgesindeki özerkliği veya bağımsızlığıdır. Medyanın hem bu algıyı koruyup hem de iktidar bloğuyla yürüttüğü işbirliği hegemonyanın başarısını sağlar. Bunun tam tersine özerk olmayan, medyanın politik bağının bariz olduğu rejimlerde medyanın izler kitlesi ve ulaşabileceği meşruluk seviyesi düşüktür. Bu nedenle kültürel çalışmalardan faydalanmak çok daha yararlı olacaktır.

Rıza üretiminin en önemli noktasının sivil toplum olduğunu ifade etmiştik. Sivil toplumda oluşturulan sosyal inşa bizim yaşamadığımız tecrübelerle sahip olmamızı sağlar. Bu tecrübelerden yola çıkılarak oluşan ahlaki düzen de *sağduyu* (commonsense) adını alır. Bu çeviri bizi biraz anlamdan uzaklaştırmış gibidir. Aslında sağduyu “ortak duyu” olarak ifade edilebilir. Bizatihi kökeni *common*, yani ortak ve topluma ait olan komünden gelir. Bu yaşamadığımız tecrübe ve ahlakın yayılması ve pekiştirilmesi konusunda medya doğrudan bir rol oynamaktadır. Hall, ortak duyu ve kamuoyunun medya tarafından oluşturulduğunu belirtir ve “doğallaştırma” teorisini kullanır. Gerçeğin inşası ile toplumsal normlar yeniden tanımlanır

ve tanımlanmaya devam eder. Bu sayede iktidar bloğu ve sisteminin meşruluğu doğallaştırma yoluyla sağlanır. Bu doğallaştırma doğru ve iyi olan haline gelir. Örneğin “sağduyuya davet etmek” politik bir ağızla zararlı olandan kaçınmak demektir. Elbette ki bu zararlı olan, iktidar bloğu açısından “zararlı” olandır, bu çerçevenin dışında kalanlar da sapkınlaştırılır (Turner, 2016, s. 240-241).

Burada dikkat edilmesi gereken nokta sapkının kimliği ve neye karşı olduğudur. Bu sapkınlaştırma, sisteme, hegemonyaya direkt karşı olanları kapsar. Örneğin bir ülke içinde uyumlanmış bir muhalefeti veya siyasi partiyi simgelemez. Çünkü muhalif partiler de sistem içi rıza üretebilen unsurlardır.

Hegemonya, kitlelerin direkt olarak manipüle edilmesiyle tahakküm altına alındığı bir siyasi mühendislik olarak algılanmamalıdır. Hâkim görüşler popüler kültür içerisinde savaş halindedir. Mücadele alanı burasıdır. Popüler kültürün yayılmasının en büyük araçlarından biri ise bilindiği gibi medyadır. Az önce de belirttiğimiz gibi muhalefet güçlü bir saldırıyla yok edilmez. Bu mücadele sıcak ihtilaflarla değil, daha çok müzakereler yoluyla ilerler. Bu müzakerelerin bir kısmı da uzlaşmayla sonuçlanır. Karşıt gruplar hegemonik gruba eklenir. Bu müzakereler ve mücadeleler popüler kültüre yansır. (Turner, 2016, s. 250-251)

Ancak bu sistem için muhalif görüşler ve söylemler, geçmişten bina edilen veya merkez görüşe her daim yakın olanlardır. Bu şekilde kültürel ve ideolojik bir sınır oluşturulur. Çizilen sınırın ötesi radikalizm olarak belirtilir ve söylemsel olarak dışlanır. Bu ideolojik ve kültürel sınır aynı zamanda medyanın toplumsal denetim işlevine tekabül etmektedir. Bu denetimin en bariz olanı ise sapkınlığın yeniden üretimidir. Genel hegemonik görüşlere tümenden radikal karşıt fikirler ve eylemler sapkınlık olarak tekrardan üretilir. Sapkınlığın karşılığı sürekli olarak yeniden müzakere edilip üretilir ve bu medya araçlarına yansır. Sapkınlık özellikle bir takım imgelerle eşleştirilir. Bunları haber dilinde de rahatlıkla görebiliriz. Bir siyasi protesto sırasında olay medyada önemsizleştirilir. Eğer varsa karşı gösteriler çok daha fazla medyada yer alır. Yine katılımcı sayısı az gösterilebilir veya şiddetle ilintili görüntülere ve simgelere çok daha fazla yer verilir. Bunlar bir ülkeye özel değildir. Bunu Fransa 68’inde, Mısır darbesinde veya Türkiye’deki yaşanan olaylarda görmek mümkündür. Örnekler çoğaltılabilir (Shoemaker & Reese, 2002, s. 100-103).

İdeoloji ritüellerde gerçekleşir. Hegemonya da bu ritüelleri kurar ve üzerine inşa devam eder. Medyada da uzlaşma ve müzakereler de yine bu ritüeller çerçevesinde gerçekleşir. Örneğin soğuk savaşta direkt olarak bu uzlaşmaların uzlaştığı şey komünist düşmanlığı olmuştur. Şimdi daha farklı hedefler karşımıza çıkabilmektedir. Hegemonyanın ve onun sağlamaya çalıştığı esnek kimlik yine bu teamüller içerisinde. Örneğin gazeteciler, daha doğrusu medya içinde direk konuşma yapmaya yetisi olanlar, uzlaşmacılardır. Bu uzlaşmacılar yukarıda bahsettiğimiz fast-thinker'lar ile karıştırılmamalı. Ama medya içinde bulunan, özellikle ana akımda bulunan herkesin aşağı yukarı sınırları bellidir. Bu uzlaşmacılar, sistem içerisinde kabul edilebilir muhalefet ile uzlaşmaya yatkın ancak radikal muhalefeti bastırmaya, çemberin dışına itmeye hazırdırlar. Örneğin Amerikan medyasında terörle savaşmak, ulusal birliğin savunulması adı altında pompalanan militarist öğeler bu ritüellerin içindedir. Vietnam savaşı sırasında filizlenen savaş karşıtı hareketler bu şekilde bastırılmaya çalışılmıştır. Normalde otonom olması gereken medya, bu nedenle hükümet görevlilerince manipüle edilmeye çalışılmıştır. CNN, Amerika'nın savaş politikalarına paralel olarak çoğu zaman yanında olmuştur (Shoemaker & Reese, 2002, s. 113-115).

Tüm bu noktaların toparlanması gereken yerlerde denge, tarafsızlık ve doğruluk gibi kavramlar bulunur. Çoğu medya grubunun sloganları bunlardan oluşur. Bir gazetecinin en erdemli özelliği tarafsız olmasıdır. Bu noktada tarafsızlık ve doğruluk kavramları yeniden tanımlanmalıdır. Örneğin tarafsızlık gerçekleşen tecrübeler ve oluşan ritüellerle oluşmaktadır. Tarafsızdır ama kim ve neye göre olduğunu belirlemek gerekmektedir. Doğruluk kavramı ise öznel olabilmektedir. İşte bu nesnellik olarak sunulan şey aslında müzakere içinde yürütülmüş ve evrimleşmiş ritüeller ve ideolojiler temel alınarak sağlanmıştır. Ne kadar esnek olursa olsun geçemeyeceği sınırlar mevcuttur. Çünkü tüm tarafsızlık herkesin dâhil olmadığı bir onaylama sürecinden çoktan geçmiştir. Meşruluğunu çoktan “nesnellik” olarak kazanmıştır. Hegemonyanın en önemli silahı budur ve medyada bu oluşumun aynasıdır (Shoemaker & Reese, 2002, s. 116-117).

Tüm bu büyük sapkınlaştırma ve dışlama süreci hegemonyanın başarısına bağlıdır. Dışlanan özneler, bunun farkına varacaklardır. Seslerini duyurmaya güçleri yetmeyince ya genel fikirlere tabi olurlar ya da sessizliğe bürünürler. Genel bir ideolojinin tüm halk öbeğini sarmayacağını daha önce belirtmiştik. Ancak dışarıda kalan kitlenin sessizliğe bürünmesi,

halkı yapay olarak tek bir bütün olarak gösterecektir. Bu medya için de geçerlidir. Dışlananların bu yok oluşu, iletişim teorilerinde *Suskunluk Sarmalı* olarak nitelendirilmiştir. Bu teori de beş varsayım üzerine kurulur: (Noelle-Neumann, 2002, s. 277)

- “1. *Toplum sapkın bireyleri dışlamakla tehdit eder.*
2. *Bireyler sürekli olarak dışlanma korkusu duyarlar.*
3. *Bu dışlanma korkusu, bireylerin her an fikir iklimini değerlendirmeye yönelik çabalamalarına yol açar.*
4. *Bu değerlendirmelerin sonuçları, kamu önündeki davranışları ve özellikle de fikirlerin açıkça ifade edilmesini ya da gizlenmesini etkiler.*
5. *Son varsayım, yukarıdaki dört varsayımın bir bileşimidir. Bir arada ele alındıklarında bunların, kamuoyunun oluşumundan, sürdürülmesinden ve değiştirilmesinden sorumlu olduğunu söyleyebiliriz.”*

Hegemonyanın güçlü olduğu batı toplumlarında medyanın rolü ve temsili incelenirken partilerden çok devlet ve sisteme odaklı bakılmalıdır. Medya her zaman ulusal çıkarı hedeflediğini iddia eder. Demokratik toplumlarda bu algı medyanın meşruiyetini sağlar. Tikel çıkarlardan çok ulusal çıkarların temsil edildiği iddia edilir. Ancak otoriter toplumlarda ve Türkiye’de devlet ve parti çıkarları arasındaki farklılık billurlaşmıştır. Bu da toplumun tümüne ulaşmayı zorlaştırır sadece bir kanadı bütünleştirir. Bunun sonucu da daha önce belirttiğimiz gibi iki uluslu hegemonya projesinin bir sonucudur (Hall, 1994, s. 100-101).

Hall’ın en önemli teorilerinden biri de izleyiciyi pasif durumdan aktif duruma geçirdiği “kodlama/kodacı” teorisidir. Bu sayede Hall, Amerikan iletişim ekolünün izleyiciyi tek tipleştirmesine karşı çıkar. Öncelikli olarak hiçbir iletişim biçimi doğal değildir. Mesajlar inşa edilir, yorumlanır ve kesinlikle düz, stabil değildir. Tıpkı mesajın inşası gibi alımlanma anı da yoruma ve etkiye açıktır. Kısacası mesaj ile alıcı arasında uyumsuzlaşma olasıdır. Her toplumda başat bir kültür yaratılmaya çalışılır. Bu ideoloji ulusun genel bağlantısını sağlamaya odaklıdır. Ancak önemli olan insanların bunu direkt olarak benimsediği değil tercih ettiğidir. Bu başat kültürün ve düşüncelerin tercih edilmesi ne kadar yüksekse hegemonya o derece başarılı olmuş demektir. Günümüzde bunun en büyük yolu

medyadan geçer. İzleyicinin mesajı okuma durumunu Hall üç bölümde kategorize eder. Bunlar “Hakim-hegemonik” okuma, “müzakereli” okuma ve “karşıt” okuma olarak sınıflandırılır. Ancak bunlar belirli bir sınıflandırmadır. Aralarında belirli çizgiler bulunmaz ve toplumun çoğunluğu Hall’a göre müzakereci okuma algılamasına sahiptir. Bu okuma türü kendi içinde birçok çelişkiyi barındırır. Örneğin ulusal çıkar adına işçi maaşlarında kesintiye gidilmesini doğru bulan biri, kendi maaşı söz konusu olunca tam tersi olarak hareket eder. Karşıt okumada ise izleyici kendi alternatif mesajını tekrar inşa eder. Bu anlamda ulusal bir çıkarı sadece bir grup veya sınıf çıkarı olarak algılar. (Turner, 2016, s. 108-110)

Bu tür teorileri gözlemlerken, gözlem ve araştırma alanlarının daha çok İngiltere ve diğer gelişmiş batı Avrupa ülkelerinin olduğunu unutmamak gerekir. Bu gibi toplumlarda okuma türleri birbirlerine geçişkendir. Daha otoriter ve iki uluslu hegemonya projelerinin ön planda olduğu devletlerde okuma alanları giderek kemikleşir. Muhalefet de iktidar da giderek daha keskin bir ayrıma gider. 30 Mart 2014 yerel seçimi öncesi yayınlanan dikkat çekici bir araştırma siyasi reklamları ve etkilerini incelemiştir. AKP reklamlarının incelendiği araştırmada yine AKP destekçilerinin reklamları çoğunlukla baskın hegemonik perspektiften alınıldığı azınlığının ise müzakereci okuma gerçekleştirdiği saptanmıştır. Muhalif olanların çoğunluğu ise karşıt okuma yapmış ve ideolojik olarak kapanmıştır (İşliyen, 2014, s. 43-44).

Devlet ve iktidar genel olarak hegemonyasını sürdürebilmek için enformasyon süreçlerine dâhil olur. Teknoloji ve iletişim sistemleri geliştikçe hegemonik araçlar ve iktidar ilişkileri de genişler. İktidar her daim rıza üretmek ve yenilenmek zorundadır. İktidar hiçbir zaman durağan algılanmamalıdır. İktidar her şeyden önce yaratıcıdır. Toplumda genel algı olarak devlet her zaman katı ve gözetici olarak algılanmaktadır. Ancak bir hegemonyanın başarısı onun ne kadar esnek olduğuna bağlıdır. Bu esneklik yaratıcılığı, geleneğin yeniden üretimini ve sürekli kabuk değiştirmeyi gerektirir. Bu anlamda medya önemli bir aygıttır. Medya iktidar elinde salt bir propaganda aracına dönüştüğünde halk gözündeki meşruiyeti azalır. İktidara tabi olmak bir zorunluluktan çok seçenektir. Bu seçenek ortamını oluşturmak ve onu iktidarın kendi gerçeğine yönlendirmek de medyanın en büyük işidir. Gerçeğin yeniden inşası ve “doğallaştırma” güçlü hegemonyanın tahsis edildiği toplumlarda başarıyla uygulanmaktadır. Teknoloji ve internetin yaygınlaşması, direniş anlamında birçok perspektifi ve alternatif yöntemleri oluşturmuştur. Bu doğrudur, lakin hegemonik ve müzakereci

okumaya sahip insanlar hala ulusal kanallara ve gazetelere güvenmektedir. Her ne kadar insanlar alternatif medyayı kullansa da ulusal kanalların ve gazetelerin uygulamalarını ve internet sayfalarını kullanmayı tercih etmektedir. X kişisi neden bu kadar hükumete yakın kanalı veya gazeteyi takip ediyor sorusunu sorduğumuzda araştırma için yola çıkacağımız ilk nokta çünkü “tercih ediyor” oluşudur. Bunun altında birçok sebep yatıyor olabilir; kendi gözündeki güvenilirlik, alıştığı ve görmek istediği sunuş veya o kanalın şekli, görüntüsel yapısıdır. Seçeneklerin darlığı, Türkiye’de izleyici kitlesini ikiye bölmüş ve aradaki sınırı giderek netleştirmiştir. Hall’un üç çeşit kodaçımı Türkiye’de giderek sadece iki katmana doğru azalmaktadır diyebiliriz.

3. TÜRKİYE SİYASETİ, HEGEMONYA SÜREÇLERİ VE MEDYA

Hegemonik projeler anlamında Türkiye’de yönetimi kolayca tahsis etmek oldukça zor. Yapısı gereği bir hegemonik proje tüm zincirlere, halk katmanlarına ulaşmayı gaye edinir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de bunu başarmak çok ciddi stratejiler gerektirmiştir ve sonuç olarak ortak ideolojik veya siyasi bağ kurmak açısından pek başarılı olunamamıştır. Burada tüm Türkiye siyaset tarihinin tüm hegemonik projelerini aktarmak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle başarı anlamında değerlendirdiğimizde önemli yol kat etmiş olan iki politik hareket ve düşünce incelemeye alınacaktır. Bunlardan birisi devletin kuruluşundan itibaren egemen söylem olarak yerini almış “Kemalizm”, diğeri ise daha sonra neo-liberal muhafazakârlığa dönüşecek olan “İslamcılık”. İlginç olarak bu iki hareket ve söylem de farklı ve karşıt köklerden türemiş olsa da aynı kronik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ulusal bağımsızlık sürecinin başını ve ilk meclisi değerlendirdiğimizde cumhuriyet fikri büyük dönüşümler geçirmiştir. Böylece bu ideolojik olarak tam sınırlarını çizemediğimiz, yeni bir kimlik oluşturan ve bu çerçevede döneme göre yeni bir milliyetçilik, modernizm ile laisizm çizgilerini net olarak görebildiğimiz politik ideolojiye “Kemalizm” adını vermek tartışılır olsa da bu noktada tercih edilmiştir. Bunun en büyük nedeni kuruluş ardından düşünceye ve harekete imza atan kişiyle değerlerin birbirlerinden bağımsızlaşmamış veya özerkleşmemiş olmasıdır. Çok basit bir çerçevede karşıt veya değil çoğu Türk, politik düşüncede cumhuriyet gibi evrensel bir değer ile Mustafa Kemal Atatürk’ün kişi olarak varoluşunu eşdeğer olarak görmektedir. Bu hegemonik açıdan tıkanmada önemli nedenlerden biri olarak görünmektedir. Bir diğer örnek ve tanım olan “İslamcılık” da oldukça geniş bir tanımdır. İslamcılık özellikle cumhuriyet tarihi içinde çok farklı fraksiyonlara sahip olmuştur. Politik ve düşünsel olarak birbirlerinden bağımsız oluşumlara sahne olmuş ancak hareket anlamında siyasette biri öne çıkmıştır ve o da “Milli Görüş” hareketi olmuştur. Bu sayede ilk politik İslam referanslı hareket olarak aradan sivrilmeyi başarmıştır ve parti haline gelmiştir. Genel olarak yoksul ve alt sınıflara seslenişi sayesinde halkın bir bölümü tarafından meşruiyet kazanmıştır. Bu hareket her ne kadar Erbakan’ın başını çektiği bir hareket olsa da hiyerarşik anlamda, özellikle kendi başına da hareket edebilen reaksiyoner insanları da barındırdığından yüksek derece disiplinli bir topluluk değildi. Ancak hareketin başında kişilerden çok değerleri ve fikirleri öne çıkardığı bir gerçektir. Zamanla pasif devrim olarak da nitelendirebileceğimiz bir süreçte başarılı olamayan Milli Görüş hareketi egemen güçlerin hegemonik krize girmeye

başladığı bir dönemde olsa dahi başarılı olamamıştır. Daha sonra onların içinden çıkan yeni bir hareket daha güçlü ve başarılı bir strateji izlemiştir. Ancak bu kez her ne kadar başında çoğulcu ve reformist değerlerle öne çıksa da daha sonra karizmatik bir liderle bütünleşecek, tıpkı öncekileri gibi bir tıkanma yaşayacaktır.

3.1. Türkiye’de Medya ve Hegemonya İlişkileri

Tüm Türk basın tarihine bakıldığında medyanın devlete olan bağımlılığı ve yanlılığının yeni bir şey olmadığı çok kolay görülebilir. Basın organları tüm dünyada propaganda aracı olarak kullanılmış ancak özellikle Avrupa’da son yüzyılda medya ve iktidar en azından sermaye bağımlılığı bakımından birbirinden ayrılmış, medya özerkliğini kazanmıştır. Ancak Türkiye’de Osmanlıdan da alınan mirasla, devlet medyayla sıkı sıkı bağlı kalmıştır. Özel teşebbüs yetersizliği bakımından medya her zaman devlet desteğine mahkûm olmuş bu nedenle ideolojik ve kültürel anlamda da çoğu zaman devletin sözcüsü olmuştur. Özel sektör ne kadar gelişirse gelişsin hegemonik ilişkilerin mirası çoğu zaman olduğu gibi kalmıştır. Basın kimi zaman devletin kendisine kimi zaman partizan bir şekilde partilere, kimi zaman da orduya bağımlı olmuştur.

Osmanlı topraklarında çıkarılan ilk gazete adından pek bahsedilmese de Mısır’da 1828 yılında çıkarılan, yarı Arapça yarı Türkçe olan *Vekay-i Mısriye*’ydi. Gazete daha sonra imparatorluğa isyan edecek olan Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından bizzat çıkarılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda medyanın gücünü ilk keşfeden isim diyebiliriz (Alan, 2015, s. 18).

Osmanlı’nın son dönemlerinde batılılaşma sürecinde İstanbul’da çıkarılan gazete *Takvim-i Vakayi* bizzat dönemin padişahı II. Mahmut tarafından çıkarılmıştır. O dönemden beri gazetelerin ve gazeteciliğin en önemli amacı toplumu dönüştürmek, devletin kendi modernizasyonuna halkı uyumlandırmak olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise bu dönüşüm amaç olarak daha radikal olduğu içim entelektüeller bu gereği yerine getirmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Özellikle ulusal gazeteler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ulus düşüncesini ve toplumu ortak özelliklerle birbirine bağlamak için önemli araçlar olmuşlardır. Entelektüeller ve gazeteciler “muhasır medeniyetler seviyesine ulaşma” sloganıyla ve devletin de destesiyle projelerini hayata geçirmişlerdir. Kuruluş döneminde her ne kadar dönemin

şartlarıyla değerlendirilmesi gerekse de “Takrir-i Sükûn Kanunu” dönemin muhalefetini ve gazetecilerini tamamen bastırmıştır. Tek parti döneminde basın doğrudan devletin bir parçası sayılmıştır. Bu nedenle iktidara göre başarılı gazeteciler milletvekili olmuş, gazetecilik görevlerini ve sahipliklerini aynı zamanda milletvekili olarak sürdürmüşlerdir (Sözeri, 2014, s. 71).

Hegemonya mücadelesinde yeni devlet kurulduğunda, iktidar basını kendi yarattığı için yönetmesi de kolay olmuştur. Basının tamamen devlete bağlı olmasının nedeni gazetecilik kültürünün kendi doğal ortamında gelişmemesinden kaynaklıydı. Ancak iktidar değiştiğinde de sorunlar ve anti-demokratik miras devam edecektir.

Yeni gelen iktidarın eğer elinde hegemonik olarak pek bir gücü bulunmuyorsa kendini reforma itmesi doğaldır. DP seçimleri kazandıktan sonra basını özgürleştirme yoluna gitmiştir (Alan, 2015, s. 50). Ancak hegemonyasının zayıflamaya başladığı andan itibaren stratejiler değişmiştir. Önce muhalif gazetelere kağıt zammıyla ekonomik baskı uygulanmıştır. Buna ek olarak kamusal ve özel ilanlarda bolca kesintiye gidilmiştir. Kendine yakın gazeteler ise örtülü ödeneklerle yaşatılmaya çalışılmıştır (Sözeri, 2014, s. 71). Basına gelen en önemli darbe ise Tahkikat Komisyonu olmuştur. DP’nin son dönemlerinde oluşturulan ve on beş kişiden oluşturulan bu komisyon olağanüstü yetkilerle donatılmıştır. Komisyon gazeteleri istediği gibi kapatabilir, basılıp dağıtılmasını önleyebilirdi (Alan, 2015, s. 61).

60 darbesi sonrasında da basının bağımlılık refleksleri olduğu gibi devam etmiştir. Aynı zamanda bu dönem basında ciddi bir dezenformasyon görülmüştür. Özellikle darbenin meşruiyetini arttırmak için geçmiş dönemler referans gösterilerek birçok asparagas haber yayınlanmıştır. Öte yandan gazeteciler birçok kazanım elde etmiş ve bu haklar aşağı yukarı günümüze kadar devam etmiştir. 212 sayılı kanundan itibaren gazete çalışanları ihbar ve kıdem tazminatı haklarını elde etmişlerdir. Yeni anayasada da basın özgürlüğü güvence altına alınır. Ancak siyasilere karşı basın özgürlüğü sürerken ordu eleştiri dışı kalır ve sıkı Tedbirler Kanunu uygulanır. (Alan, 2015, s. 66-71).

1980 darbesi ise her şey için olduğu gibi basın için de bir kırılma anı olmuştur. Basın hem çok ağır bir sansür altına girmiştir hem de liberalleşme politikalarından dolayı ekonomik yapısı da değişime uğramıştır. Daha önceden başka sektörlerde olmayan aileler tarafından

yönetilen gazeteler giderek çapraz tekelleşmişlerdir. Bu özgürlük kısıtlamaları nedeniyle gazeteler sansasyonel ve magazinsel haberlere daha çok yer vermeye başlamıştır. Basına açılan davalar ve cezalar giderek sertleşmiştir. 80’lerde Aydın Doğan, Mehmet Ali Yılmaz gibi isimler medya patronu olmaya başlamıştır. O dönem kendi ajansına, gazetelerine sahip giderek kartelleşen altı büyük grup oluşmuştur. 90’ların başında ise TRT’nin tekeli özel sektör tarafından kırılmıştır ve özel televizyonlar yayın hayatına başlamıştır. Tüm medya çeşitlense de sahiplik anlamında giderek küçülmeye başlamıştır. Az sayıda medya holdingi siyaseten de giderek söz sahibi olmuşlardır. Her ne kadar ileride daha uzun değinecek olsak da 90’lar hegenomik anlamda büyük krizlerin yaşandığı bir dönemdi. Özellikle siyaset kontrolü tamamen kaybetmiş, önce orduya daha sonra medyaya bağımlı kalmıştır. 90’lar, medyanın siyasete karşı en güçlü olduğu dönemdir; siyasal ilişkilerde etkili olan ordu ve sivil bürokrasiydi. Medya da bu bürokratlarla yakın ilişki içindeydi. Bu yakın ilişki de 28 Şubat sürecinde bir siyasi harekete karşı kurgu haberler ve ciddi dezenformasyonlarla beraber görülmüştür. Bu sızdırılan haberlerin Genelkurmay tarafından gönderildiği daha sonra ortaya çıkmıştır. Tüm bu üçgen (medya sahipleri, politikacılar ve işadamları) hegemonik krizin ardından büyük ekonomik krizi getirmiştir. Krizler çoğu zaman geçiş dönemleridir. 2001’den sonra birçok iş adamı banka ve medya grupları iflas etmiş, TMSF’ye devredilmiştir. Medyanın yapısı krizle beraber değişmiştir (Sözeri, 2014, s. 73-74).

Yeni bir hegemonya inşası, tarihsel örnekleri de takip ettiğimizde göreceğimiz gibi eskisinin krize girmesiyle mümkün olmuştur. 90’larda başlayan ve 2001’de zirve yapan bu kriz yeni bir inşa için önemli bir fırsat olmuştur. Yeni bir iddia, yeni bir organizasyonun tam o anda varlığı bu geçişi mümkün kılmıştır. Ancak her kriz kesin olarak yeni bir döneme ve değişime tekabül etmek zorunda değildir. Yeni bir siyasal hareketin her ne kadar önünde fırsat olsa da başarılı bir organizasyon ve ilişkiler ağı üretmesi gerekmektedir. Türkiye’de 2002 yılı da tam bu geçiş döneminin önemli bir sembolü olmuştur. Hegemonya krizi aynı zamanda meşruiyet krizidir. Halkın gözünde meşruiyetini yitiren partiler ve politikacılar yerine yeniliği tercih etmesi oldukça beklenen bir durumdur.

AKP 2002’de iktidara geldiğinde medya desteğini arkasına almıştır. Ancak bu karşılıklı çıkarlara dayanan kısa bir ittifaktır. Medya patronları özellikle Doğan grubu yüksek derecede tekelleşmenin de gücüyle kendini iktidara karşı dahi çok güçlü görmektedir. İktidar

da her iktidar gibi eşit bir ittifaktan çok hegemonya sağlama arayışındadır. 2004 seçiminden sonra ikinci zaferle Doğan Grubu ve İktidar arasındaki çatışma şiddetlenmiştir. İktidar partisi devlet olanaklarını devreye sokmuştur. Bunlardan ilki yüksek miktardaki vergi cezaları olmuştur. İkincisi ve daha büyük darbe ise hükümetin 2011 yılında çıkardığı 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun olmuştur. Bu kanuna göre artık bir medya grubu sadece medyanın %30'una sahip olabilecekti. Bu kanun meşru olarak hem tekelleşmeyi de önceleyeceğinden başarılı bir strateji olmuştur. Bu nedenle Doğan Grubu TMSF'den devraldığı Star TV'yi Doğu Grubu'na, Vatan ve Milliyet gazetelerini de Demirören Grubu'na satmak zorunda kalmıştır. Bu sayede parti hem devlet gücünü kullanıyor hem de inşa ettiği yeni hegemonik ilişkilerle medyayı yeniden yapılandırıyor. Aynı şekilde Uzan grubunun kanalları ve yayın organları başka işadamları tarafından satın alınmıştır. İflas eden Çukurova grubunun önemli bir kanalı olan Show TV de Ethem Sancak tarafından satın alınmış daha sonra bir milletvekiline devredilmiştir. Kısacası hegemonik ve mülkiyet anlamında AKP başarılı bir strateji izlemiştir (Sözeri, 2014, s. 74-75).

Ekonomik ve sermayesel süreçlerden öte medyanın ideolojik boyutu da ele alınmalıdır. AKPnin iktidara gelişi her şeyden önce medyada büyük bir hizipleşmeye yol açmıştır. Bu hizipleşmenin temsili, sınıfsal olmaktan ziyade kültürel ve ideolojiktir. Bunlardan birisi genel egemen ideoloji içerisinde kalan ve hala kültürel ve ideolojik anlamda kendini egemen gören ve seküler diyebileceğimiz kesim ile yeni muhafazakâr ve kolayca yakıştırmak kaba görünse de daha İslamcı diyebileceğimiz bir kesim arasındaki hegemonik mücadelenin medya ayağı olmuştur. Bu aslında daha önce bahsettiğimiz iki uluslu hegemonyanın da doğal bir yansımasıdır. Dönemin iki egemen sınıfı da halkın gözündeki yarım meşruiyeti ve yarı rıza üretimiyle devam etmişlerdir. İki tarafın izleyicisi de giderek hizipleşmiştir (Oğurlu & Öncü, 2014, s. 389).

Bu yeni gücün ve mücadelesinin tam da pasif devrim sürecine tekabül ettiğini görmekteyiz. Karşısındakini hızlıca ortadan kaldırmak ve direkt bir saldırıdan ziyade uzun soluklu bir mücadele tercih edilmiş ve bir anlamda da en azından medya ayağında başarılı olunmuştur (Oğurlu & Öncü, 2014, s. 393). Bir diğer önemli husus da medya kanallarının ve organlarının çift taraflı dönüşüme uğramasıdır. Örneğin İslami kanatta diyebileceğimiz organlar giderek daha ılımlı görüşlere yer vermişlerdir. Radikal unsurlar birkaç uç örnek

dışında kırılmıştır. Tüm bunlar giderek sistem içinde yeni oluşturulan bir çizgide hareket etmeye başladılar. Yeni Şafak gazetesi bunun en büyük örneğidir. Her ne kadar genel kaba isim ve tanım koymaktan kaçınsak da neredeyse tüm İslamcı gazeteler giderek “İlımlı İslam” denilen ideolojik çizginin içerisinde hareket etmeye başlamışlardır. Bu dönüşüm sadece bir tarafa özgü değildi. Laik ve kuruluş ilkelerine daha yakın gazeteler iktidar merkezine daha çok yaklaşarak kimliği belirsiz bir konuma gelmişlerdir. Zamanla tüm medya başta hangi kimliğe ait olursa olsun giderek benzeşeceklerdi. Bu sayede medyanın kontrolü tamamen sağlanmıştı. Ancak medyanın meşruiyetine ne olduğuna da bakılması, özellikle güvenilir güven endeksi araştırmalarının incelenmesi gerekmektedir (Oğurlu & Öncü, 2014, s. 398-400).

Burada gözlemlenen çok önemli nokta, pasif devrim sürecinin kimliklerde billurlaşmaya sebep olmasıdır. Bir hareket, hegemonik mücadelede her tarafa seslenmek ve içine almak ister. Bu istek ve eylem ister istemez kimlikler arası etkileşime neden olur. Burada kesin bir sonuca ulaşmak istersek, her hareketin hegemonik strateji içinde değişmeme olanağının olmadığıdır. Pragmatik bir hareket kültürel hegemonyasını sıfırdan inşa etmez. Genellikle geçmişin ideolojilerine, güçlü ve daha ortak, toplumsal olanlarının üzerine kurar. Üzerine kurulduğu temeli hem değiştirmeye çalışır hem de kendi ideallerini ekmeye çalışır. Bu nedenle kendi özü de değişmeye başlar. Çünkü tek taraflı bir etkilenme hiçbir zaman söz konusu olmaz.

3.2. Kemalizm

Kemalizm’in ideolojik derinliği ve yapısı tezimizin konusu olmadığından, hegemonik anlamda bize ne ifade ettiğini bulma amacını sorgulamak bu araştırma konusu açısından da daha sağlıklı olacaktır. Kemalizm’in detaylı bir doktrini olmaması ve Mustafa Kemal karakterinin mistik bir haleye bürünmesi, bu temel anlayışın daha sonraki hegemonik sınıflarca yeniden şekillendirilmesi ve bir araç haline dönüştürülmesi de olanaklı hale gelmiştir. Ayrıca Kemalizm ve ilkeleri uzun bir süre resmi ideoloji olduğundan tüm politik hareketler ya onunla ya da karşıt olarak şekillendiğinden oldukça önemlidir. Bu nedenle en azından Kemalizm’e kısaca da olsa değinmekte fayda vardır. Kemalizm’in kültürel anlamda karşımıza çıkacak söylemlerinde genel olarak çağdaş ulusçuluk, cumhuriyetçilik, modernizm ve laisizm unsurları öne çıkmaktadır. Kemalizm’i kurumsal anlamda nasıl okuyabiliriz

sorusuna gelecek olursak, kültürel gerekçeden önce iktisadi yönelimlere bakmak aydınlatıcı olacaktır. Bu nedenle 1923’e ve Mustafa Kemal’in bizzat kurduğu (CHP) o zamanki adıyla Halk Fırkasının kuruluş ilkelerini yine Mustafa Kemal’in 19 Ocak’taki kendi konuşmasından hareketle bir mantık çerçevesinde yeniden gözlemlememiz gerekmektedir: (Demirel, 2015, s. 491-492)

“1. Parti iktisat amacına uygun olarak kurulur. Aksi, menfaat, çapulcu partisidir.

2. Kurulacak parti bütün milletin çıkarını temsil edecektir.

3. Toplumun çoğunluğunu halkın içinde olan köylüler oluşturur ve parti onların çıkarını gözetecektir. Bunların karşısında olduğu düşünülebilecek olan çiftlik ve arazi sahiplerinin sayısı azdır ve onların çiftliklerini imha edip, arazisini bölmek yerine, köylünün topraklarının genişletilmesi daha doğrudur.

4. Köylünün çıkarı savunulursa sanayiyle uğraşanlarınki ihlal edilmiş olmaz, çünkü bunlar birbirleri için gereklidir ve onların da hakkı verilmelidir.

5. Kasabalardaki orta tüccar da köylü ve halka gereklidir. İmha, ızzar edilemez. Daha çok zenginleşmelidir.

6. Büyük tüccar ve büyük sermaye sahiplerinin sayıları çok azdır. Bunlara hücum etmenin gereği yoktur. Bunlar daha çok zengin edilmelidir ki, banka, fabrika, şimendifer, şirket, sanayi kurumları yaparak ülkeyi yabancı sermayeye muhtaç olmaktan kurtarsınlar.

7. İşçilerin de sayısı çok azdır, kendi partilerini kursalar bu parti güçsüz olacaktır ve kendi başlarına çıkarları koruması imkânsızdır. İşçinin köylüden farkı yoktur ve ülke için gereklidir. Özellikle ileride sanayi kuruluşlarının sayısı artınca oralarda bunlar çalışacaktır.

8. Ülkede bunlardan başka sınıf yoktur. Ulema ve aydınlar kendi çıkarını düşünen bir sınıf olamaz. Kendi partisini kurup kendi çıkarı için temsil etmeye kalkışsalar, çıkarlarını koruyamazlar. Onların görevi halkı aydınlatmaktır.

9. O halde kapsayıcı bir Halk Fırkası olmalıdır ve bu parti birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olan tüm halkın çıkarını gözetmelidir.”

Bu uzun alıntıda hegemonik bir projeyi görmek mümkün. İlk olarak göze çarpan Mustafa Kemal'in olabilecekleri görüp önlem alma refleksidir. Daha henüz yeni olmuş olan Rusya'daki devrimle Türkiye'nin durumunu karşılaştırmaktadır. İki toplumun da sosyolojik olarak köylü toplumu olduğunun farkında olarak Rusya'da yaşanan durumların yaşanmamasını istemektedir. İlk olarak köylü lehinde bir retorik kullanarak ama daha sonra arazi sahiplerini ve tüccarlarını da savunmasıyla tüm sınıflarca bir özne olarak meşrulaştırmak istediğini söyleyebiliriz. Tüm sınıfları ve hak arayışlarını tanır, ancak temsil yetkisini kendinde toplamak ister. Ayrıca sermaye birikimini teşvik eder. İşçiliğin ve köylülüğün durumunu saptaması açısından isabetlidir. Mustafa Kemal'in Rusya'da olduğu gibi zenginlere, tüccarlara ve sanayicilere karşı olası imha hareketlerini önleme, bu ilkelerin en kayda değer kısımları olarak görünmektedir.

İktisadi açıdan değerlendirdiğimizde, yine o dönem İtalya ve Almanya gibi ülkelerde görülen, kısacası popüler olan korporatizm tasarısını görmekteyiz. Sınıf çatışmasından uzak ulusal bir çatı da, yani devletin kendisinde birleşen bir yapının tahayyülüdür. İşçinin, köylünün ve burjuva fraksiyonlarının çıkarını aynı anda kollayabileceğini iddia eden, kapsayıcı bir hegemonya stratejisi olarak görmek mümkündür.

Bir diğer dikkate değer unsur da entelektüeller hakkındaki düşünceleridir. Onları ayrı bir sınıf olarak addetmeyen Mustafa Kemal onların tek görevinin halkı aydınlatmak olduğunu söylemektedir. Burada da hegemonyanın “organik aydın” ayağını görmekteyiz. Halkı eğitmek ve ulusu inşa etmek de modernist tavrın bir ifadesidir.

Tüm bu kapsayıcı tasavvurun söylemsel olarak ortaya çıkmasını “millet” ifadesinde bulabiliriz. Muhafazakâr da diyebileceğimiz bir cumhuriyetçilikte, halk yerine millet ifadesini görmekteyiz. Bu ifade, o dönemden bu güne kadar miras kalmış bir söylemdir. Genelde sağ retorikte göreceğimiz bu söylem, daha çok güven ve yaratılacak hegemonik sistem de güvenilen halk olarak ortaya çıkar. Arapça kökenli millet ifadesi siyasi dilde güvenilen, devletin her daim yanında olan vatandaş cemaatidir. Hegemonik proje de halkı, millete dönüştürmeye gayret eder. Bu nedenle Kemalizm'den çıkan sola nazaran sağ kanat, sosyal demokratlığa karşı bu söylemi kullanır ve yıllar içerisinde de Kemalizm'i bir restorasyon projesi olarak görür (Bora, 2017, s. 136).

Hegemonya projelerinde en önemli evre kimlik arayışı ve bu kimliğin rıza yoluyla halka geçirilmesi sürecidir. Ancak yeni kurulan ve kurulmaya çalışılan bir düzende, özellikle erken cumhuriyet döneminde kimlik çoğu zaman zayıf bir olgu olarak kalmıştır. Öncelikle yenilenmenin zuhuruyla Osmanlı mirası tamamen reddedilmiştir. Doğu kültürleri de gerilemenin neticesi olarak reddedilir. Batı ile ilgili düşünceler ve ilişkiler ise bir paradoks yaratmıştır. Batıyla yeni bir savaştan çıkmış ancak kültürel olarak batıcılık Kemalizm'in önemli unsurlarından biridir. Uzun süren gelenekler ve emperyal miras, hatta ümmet anlayışı, yönetici kesim tarafından reddedilse de halkın alışkanlıkları bakımından kurtulması zor bir hadisedir. Bu aslında Avrupa'nın ve Asya'nın arasında kalan Türkiye'nin coğrafyasının kültür ve ideolojilere yansımış halidir. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük idealleri arasında o dönem Türkçülüğün en zayıf halka olarak kaldığını söylemek mümkündür. Bu nedenle hegemonya projesinin yarattığı kimliğin tam olarak meşruiyetini kazandığı şüphelidir. Bu kimlik zamanla birçok eklemlemeye tabi olacak ve bir arayış olarak kalmaya devam edecektir. Bu kimlik paradoksunun her zaman karşıt hegemonyalara karşı ve krizi tetikleyici unsurlardan biri olarak gözlemlenmesi daha aydınlatıcı olabilir (Bora, 2003, s. 16-18).

Tüm bu zorlukların yanında rıza üretebilecek iletişim araçların gelişkin olmaması da erken dönem cumhuriyetin zorluklarından biri olmuştur. Kısa bir sürede radikal dönüşümün yarattığı sanrılar ve rıza üretimi krizleri, hegemonyanın zayıflamasına yol açmaktadır. Zayıflayan hegemonya kendini giderek daha korumacı bir yönelime sürükleyebilir. Özellikle 1931-1935 yılları otoriter yönetimin giderek katılaşması gözlemlenmiştir. Türk Ocakları, Türk Kadınlar Birliği ve Mason Locaları gibi geniş skaladaki sivil toplum kuruluşlarının kapanması bu bunalıma işaretler. Bu kapatılmaların sonrasındaki gerekçeler de kapsayıcı olmaya çalışan ama alarında olan bir yönetim anlayışının tezahürüdür. Gerekçelerde genellikle CHP'nin bu sivil toplum kuruluşlarıyla ülkü ve icraat bakımından bir fikir ayrılığı görülmemesidir. Tüm bunlardan sonra 1939 yılında yenilenen parti tüzüğü, neredeyse devlet ve partiyi bütünleştirir (Bora, 2017, s. 139).

Tüm bunları düşünürken, Osmanlı İmparatorluğundan sonra ulus devlet oluşturmadaki sanrıları da unutmamak gerekmektedir. O zaman, başta Mustafa Kemal olmak üzere, yöneticilerin yaptıkları oldukça radikal ve zor bir yoldur. Türk kimliği Osmanlı içerisindeki belki de en zayıf kimlikti. Bu kimliği güçlendirmek oldukça meşakkatliydi fakat hegemonik

inşanın olmazsa olmazlarındandı. Bu yolda iki ideolojik strateji öne çıkmıştır; bunlardan birisi “Türk Tarih Tezi” diğeri ise “Güneş-dil Teorisi” olmuştur. Tarih tezi Türklerin Osmanlı öncesi Orta Asya varlığını referans göstermekteydi. Orta Asya’da kurulan medeniyet Orta Doğu’dan ayrıydı ve ayrı değerlendirilmesi gerekiyordu. Daha sonrasında Türkler Osmanlı’da azınlık kalsa da varlıklarını ve kültürlerini korumuşlardır temeli üzerine kurulan bu tezde amaç Türklerin kimliğinin Osmanlıya bağlı olmadığını göstermek ve öncesini de düşündürmektir. Dil teorisi ise daha çok saray dilinde görülen, Türkçenin Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılması amacını güdüyordu. Ulusal kimliğin tekrar oluşumunda ve gelişiminde dil oldukça önemliydi. Bunların yanında ek olarak Fransız literatüründen ve üçüncü cumhuriyetten alınan solidarizm de bu kimliğe katılan bir kavramdır. Kısacası tek yurttaşlık olarak tabir edebileceğimiz bu sistemde sınıf çatışmasızlığı amaç edinilir. Yukarıdaki ilkelerde de bunu açıkça görebiliriz. Elbette bu kimlik evreninde laisizm de oldukça önemliydi (Mardin, 1991, s. 68-70).

Bu noktada kendini köken olarak Orta Asya’da gören ancak garp kimliğine bürünmek isteyen ilginç bir kimlikle karşı karşıyayızdır. Ulusal kimliği güçlendirmek adına birçok eklenti kullanılmıştır. Bugüne baktığımızda Türk toplumunu milliyetçi olarak görebiliriz, Türkiye ideali ve belirli semboller toplum için her zaman önemli olagelmıştır. Ulusal kimliğin diğer Orta Doğu toplumlarından daha güçlü olduğunu sezmek mümkündür. Ancak erken dönem cumhuriyet idealinin ve kimliğinin toplumda ne derece ve ne ifade ettiği tartışmaya açıktır. Türk kimliği çoğunluk için önemlilik teşkil etse de bu kimliğin ifadesi ve zihinlerde tasarlanması, kişilere göre farklılık gösterecektir.

Laisizm konusuna da hegemonik olarak değinmek oldukça önemlidir. Türkiye’deki laisizm kısaca devlet ve din işlerinin birbirinden ayrıştırılması değildir. İlk olarak cumhuriyet hiçbir zaman din ile devleti ayırmaya çalışmamış, bunun tersine dini, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumla kontrol altına almaya ve devlete bağlamaya çalışmıştır. Ancak belki de bundan daha önemlisi, laisizmin yeni nesil yurttaşlar yetiştirmek için İslam kolektivizminden uzaklaşma amacını taşımasıdır. Mardin’in de belirttiği gibi: (Mardin, 1991, s. 73-74)

“Atatürk’ün bireyi, halk denetiminden zorla söküp almasında gördüğümüz kararlılığın bir kez daha yeni eğitim sisteminde bulunan bir kökeni vardı. Mahalle

normları, özellikle tüm ömrünü orada geçiren biri için sıkıntı vermiyordu; oysa zamanlarının çoğunu yatılı olarak okulda geçiren öğrenciler için, okul talimatları daha önemliydi. Okul talimatları, bununla birlikte tamamen farklı bir denetim tarzını vurguluyordu; bürokrasinin akılcılığı hâkim olmuştu ve başarılması gereken husus, şimdi artık yeni değerlere bağlı olan imparatorluğun ihyasıydı. Mahalle hasletleri, küçük zümrelerin korunmasına bağlı kılınmıştı. Bu değerler, öğrencilerin ulus-devlet inşasında hiçbir işe yaramazdı. Dini ahlakın yerini, entelektüel ve askeri disiplinler alır ve bir kez daha topluluğun iyiliğine ilişkin İslami ahlak ve emirler, kişiliği söndürmeden başka bir amaç gözetmeyen akıl dışı yasaklar olarak ortaya çıkardı.”

Modernist perspektiften baktığımızda, tarihsel olarak anlaşılır gelen, toplumu şekillendirmeye çalışan doğal bir iktidar stratejisini tespit edebiliriz. 20. Yüzyıl başında görülen siyasi mühendislik teorilerinden o günkü yöneticiler de etkilenmiş gözükmektedir. Tüm bunların yanında yöneticiler sadece okul ve müfredatın yetersiz olacağını görmüş, yüzyıllarca süren ve bölgesel kanaat önderlerince sürdürülen küçük kolektif toplumları da dönüştürmeye çalışmışlardır.

Radikal dönüşümler sırasında iktidarın hassaslaştığı genel olarak gözlemlenebilecek bir unsurdur. Cumhuriyeti eğer tepeden inme bir devrim olarak değerlendirecek olursak, radikal dönüşümler genelde halkın çoğunluğunun katılmadığı süreçler olarak görünür. Bu da halk-devlet ilişkisini başka bir yöne sürükler. Tüm bu nedenlerden ötürü erken dönem cumhuriyetçiliğinde vatandaşın devlet ve memleket işleriyle alakadar olması istenir. Ancak bu istenirken aynı zamanda bu alanın tehlikeli yönleri doğru gitmesinden de endişe edilir. Bu düalizm bir güvensizliğin ifadesidir (Bora, 2017, s. 144).

Bu tepeden dönüş, ister istemez devleti eğitim seferberliğine itmiştir. Halkı millete dönüştürmek için eğitim olmazsa olmazlardan biriydi. Devlet baba algısının da devletin halkı çocuğu gibi gördüğü algısından yola çıkarak keşfetmek mümkündür. Halk evleri, köy enstitüleri bu seferberliğin kurumsallaşmış halidir. Özellikle enstitülerin halkın modernizasyonunda payının büyük olduğunu kabul etmek gerekir. Bu kurumlar halkın ufkunu açmış ve entelektüel olarak büyük gelişimler sağlamıştır. Bu “okutmak ve çalıştırmak” düsturunun cumhuriyet öncesi Ziya Gökalp gibi ideologların kaleminden çıktığını da unutmamak gerekir. Ayrıca köylülerin köyde kalıp şehirleşmeye çalıştırılması da kimlik ve zihniyet inşasının daha kolay sağlanması adına önemli bir stratejidir (Bora, 2017, s. 145-147).

3.2.1. Erken Dönem Sonrası Kemalizm

Genel ideolojinin, o dönem en büyük aşılayıcısı ve şekillendiricisinin askeri ve sivil bürokrasi olduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Genel olarak incelendiğinde egemen ideolojinin zor kuvvetleriyle stabil edilmeye çalışıldığı görülmektedir. 1960, 1971, 1980 ve 1997 yılları bunun kurumsallaşmasına örnektir. Mustafa Kemal ordunun yeniçerileşmesinden endişe edip, askerlerin siyaseti ya da askerliği tercih etmeye zorlaması ve orduya sadece rejimi koruma görevini vermesi olabilecekleri tahmin ettiğinin de bir göstergesi gibi görünmektedir. Ancak ordu zaman içinde neyin rejim için tehdit oluşturabileceğine kendi karar vermiş ve bu skala giderek genişlemiştir. Ordu özellikle 27 Mayıs sonrası Atatürkçülüğü doktrinleştirme yoluna gitmiştir. Ordunun meseleyi ele aldıktan sonra anti-komünizm ve milliyetçilik unsurlarının genel ideolojinin ana hatlarını oluşturduğunu gözlemlemekteyiz. ‘80 darbesiyle beraber Kemalizm’in daha pratik, sembolizme dayanan ve militarist, popülist bir hale evirildiğini ifade etmek gerekmektedir (Bora, 2017, s. 170-174).

90’lar ve sonrasında gerçekleşen 1997 müdahalesi ordunun bu kez sivil toplum ve medya olanaklarını da kullandığı bir dönemdi. Zayıf olan merkez partilerin de desteğiyle İslamcı-muhafazakâr parti hükümetine karşı bir seferberlik ilan edilmiştir. Bunun sonucunda hükümetin istifası ve bir takım eğitim reformları yasalaşmıştır. Aynı süreç 2007’de de görülmüş ve kırılma noktası olmuştur. Daha çok sivil toplum hareketi olarak belirginleşen cumhuriyet mitingleri militarist öğeler de taşımıştır. Ancak zor kuvvetlerinin daha örtülü olduğu bu reflektif hareketlerin karşısında bu kez hegemonik anlamda RP’den çok daha güçlü olan AKP vardı. AKP liberal reformların desteğiyle destek zemini genişletmiştir (Bora, 2017, s. 175-176).

Bu çalışmada daha çok hegemonik kurumsallaşma ve kriz dönemlerinin genel durumları incelendiğinden ideolojilerin derinliğine pek fazla girilmeyecektir. Kemalizm çok uzun yıllar hegemonik olarak kalmış olsa da onun daha çok kurumsallaşma ve kriz dönemlerine odaklanması çalışmanın sağlıklı olması açısından önemlidir.

3.2.2. Genel İdeoloji ve Hegemonya Krizi

Yeni bir hegemonyanın kurulmasını sağlayan en önemli koşullardan biri kriz ortamıdır. Önceden belirttiğimiz üzere her kriz ortamı yeni bir hegemonya oluşması için zorunlu değildir. Ancak başarılı bir organizasyon ve stratejiyle beraber geçiş sürecinin başladığını gözlemleyebiliriz. 90'larda özellikle '93 yılından 2001'e baktığımızda bu ortamın oluştuğunu görmekteyiz.

Öncelikle ideolojik açıdan baktığımızda önemli bir anekdotu belirtmek gerekir; herkesin kendi Kemalizm tahayyülü vardı. Bunun en büyük sebebi Kemalizm'in bir doktrine ve katı bir ideolojik şekle sahip olmamasıdır. 70'lerin CHP'sine baktığımızda Kemalizm'in daha sol, sosyal demokrat bir çizgiye oturduğunu görürüz. 80 darbesi ise 90'larında ideolojik yönünü çizecek derece önemli bir kırılma noktasıydı. 12 Eylül rejimi daha öncelerine göre çok farklı olarak yoğun bir şekilde militarist-otoriter bir Atatürkçülük aşlamaya girişmiştir. Rejim Atatürkçülüğü giderek bu haleye bürünürken Uğur Mumcu gibi isimler muhalif bir Kemalizm'in ana hatlarını çizmeye çalışmıştır. Bu perspektifte Atatürkçülük ve yönetim giderek yozlaştırılmıştır. Bu durum ve otoriterizm, rıza üretim kanallarını giderek tıkamış ve yine bu nedenle reaksiyoner kimlikler güçlenmiştir. İslamcılık bu reaksiyoner kimliklerden en önemlisiydi. Güvenlik ve alarm endişesi taşıyan sistem, İslamcılığı onun özerk gelişimini ve ideolojik sürecini tanımaması ve onu sadece maddi-manevi manipülasyon aracı olarak görmesine neden olmuştur (Bora, 2017, s. 178-182).

İslamcılığa karşı laisizm teyakkuzunu Kürt sorununa karşı da etno-milliyetçiliğin artması takip etmiştir. PKK terörünün artmasıyla, Kürt kimliği giderek teröre yapııştırılmıştır. Demokratik yurttaş kimliği yerine Türk kimliği bizzat egemen ideoloji olarak öne çıkarılmıştır. Özellikle 90'lar Türkiye'si çok fazla şövenist milliyetçiliğe maruz kalmıştır. İçeride bunlar gözüktürken, hegemonyada dış ilişkileri ve diğer ülkelere de ideolojik bakışın değişmesinin öneminin kırılma noktalarında önemli olduğunu belirtmiştik. Kürt kimliğine batı ülkelerinin farklı bakışı, normalde batı uygarlığını takip eden genel ideolojinin değişmesine anti-batı görüşlerinin ve hıncının artmasına da neden olmuştur. Bu görüş daha sonra "Ulusalçılık" olarak anılacaktır. İslamcılık/İrtica, Kürt kimliklerine karşı rıza yolları tıkanan hegemonik sistem ve düşünceler giderek ordu ve yargı gibi kurumların güvencesine yaslanmaya başlamıştır. Kısacası hegemonyanın zayıflaması güvenlik devletini

oluşturmuştur. Tehdit algısı giderek genişlemiştir. Bunlara ekonomik bunalımların da eklenmesi gerçek bir hegemonya krizini doğurmuştur (Bora, 2017, s. 182-183).

Tüm bu durumun seçimlere yansıdığını görebiliyoruz. 90'lı yıllarda seçimlerde birinci partiler %21-27 bandını geçememiştir. O döneme kadar klasikleşen merkez sağ ve merkez sol parçalanmıştır. Bu parçalanmışlığın arasından MHP ve RP gibi daha radikal ve reaksiyonel partiler sıyrılmıştır. Bu partilerin hiçbiri hegemonik proje yaratamayacak, yani rıza üretemeyecek, toplumun büyük bir kısmını bir idealde birleştiremeyecek kadar zayıftır. Bu aynı zamanda bir kimlik krizi olarak yorumlanabilir. Tüm bu ihtilafın yanı sıra 1994,1999, 2000 ve meşhur 2001 ekonomik krizleriyle beraber tüm hegemonik kriz süreci tetiklenmiştir. Neo-liberal birikim stratejisi sonucunda ülke kontrolsüz finansal girişlere ve sıcak paraya bağımlı hale gelmiştir. Bankacılık sisteminin de zayıf olması ve yolsuzluk, kaynakların tüketilmesine sebep olmuştur. Güvenlik devletinin en büyük sorunlarından biri de ülkenin bağımlı olduğu yatırımların durmasıydı. Bunun sonucunda ise bedel her zamanki gibi orta ve alt sınıflara ödetilmiştir. Tüm bunlara cevap ise güvenlik tedbiriyle sınırlı kalmıştır. Modernize edilen tek kurum 90'larda orduydı (Akça, Bekmen, & Özden, 2018, s. 39-40).

Sonuç olarak ekonomik ve siyasal krizin ortaya çıkması, hegemonya projesi ve geçiş süreci için eşi bulunamaz bir fırsat oluşturmuştur. 90'lar da tamamen böyle bir dönemi temsil etmekteydi. Burada tespit edilmesi gereken olgu, hegemonyanın zayıflamasının fiziki görünüşünün bir güvenlik devletinin tezahürüyle cevaplanmasıdır. Çünkü rıza üretemeyen bir sistem eninde sonunda zor kuvvetlerine bağımlı hale gelir. Bu hal, var olan çözümsüzlüğe bir çözüm getirmekten uzaktır. Şimdi bu halde Türkiye'de ortaya çıkan yeni hegemonya projesini ve onun köklerini inceleyelim.

3.3. Milli Görüş

AKP hegemonya projesini incelemeden önce içerisinden çıktığı Milli Görüş hareketini de gözlemlemek ve anlamak gerekmektedir. AKP her ne kadar çok daha büyük bir hegemonik gücü başarılı kılıp çok daha fazla ideolojik veya halk zincirlerini birleştirse de halk ile diyalog, ideolojik temel ve stratejiler yönünden Milli Görüş hareketiyle benzeşir. AKP hareketi daha çok Milli Görüş'ün üzerine inşa edilmiş ve dönüştürülmüştür.

Türkiye’de çok partili hayata geçişten sonra birkaç kez ideolojik temeli İslam olan partiler kurulmuş, kapatılmış veya fes edilmiştir. Kurumsallaşan bir parti ancak 1970’lerde ortaya çıkmıştır. Bu ortaya çıkış ise dönemin merkez sağ partisi AP’de (Adalet Partisi) yer alan muhafazakâr milletvekilleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Hareketin kurucusu ve lideri bilindiği gibi Necmettin Erbakan’dır. Onun ilk çıkışı ticaret burjuvazisinin çatı kurumu olan Odalar Birliği’nde gerçekleşmiştir. Orada getirildiği genel sekterlik görevini icraat ederken Anadolu’daki sanayici ve tüccarını İstanbul’da bulunan büyük sermayeye karşı savunmuştur.* Bu çıkışından sonra iktidardaki AP derhal onu görevden almıştır. Erbakan’ın siyasi düşünceleri ortaya çıktıktan sonra milletvekilliği başvurusu AP tarafından bu kez reddedilmiştir. Bunun üzerine Erbakan milletvekilleri ve senatörlerden oluşan bağımsız bir gruba katılmış, bu grup içinden sadece kendisi Konya’da milletvekili olarak seçilmiştir. 1970 yılında iki AP milletvekili istifa edip ona katılmış ve kurumsallaşmış bir partinin önü bu şekilde açılmıştır. Milli Nizam Partisi bu şekilde kurulmuş ve liderliğine Erbakan seçilmiştir. Bora’ya göre parti kuruluş sırasında İskenderpaşa Cemaati şeyhi Kotku’dan icazet almıştır (Bora, 2017, s. 469-470).

Erbakan her ne kadar koyu muhafazakârları toplayıp, şeyhlere bağlı kaldığı görünüyorsa da kendi yolunu çizmeye çalışmıştır. Aslında onun da pragmatik olduğunu 70’lerde partinin meşruiyetini arttırmak ve devlette yer edinmek için, ideolojik olarak tamamen zıt oldukları CHP ile koalisyona gitmesinden anlayabiliriz. O dönemki CHP’nin bugünkünden çok daha solda yer aldığını düşünecek olursak, İslam tabanlı bir hareket için oldukça radikal bir hamle olduğunu görürüz. Ancak Erbakan’ın genel probleminin partiyi bir arada tutmak olduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden önce Erbakan birçok İslami akım ve tarikatı birleştirdiyse de onlardan bağımsızlaşamamış veya üstün bir pozisyona gelememiştir. Her şeyden önce kendisinin de bir mürit olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Kısacası Erbakan’ın partileri, örneğin MSP (Milli Selamet Partisi) büyük ölçüde bu tarikatlara bağımlıydı. CHP ile koalisyondan sonra 1977 seçimlerinde oyları yüzde 11.8’den 8.6’ya düşmüştür. Bunun nedeni MSP’nin birbirleriyle farklı tarikatları birleştirmeye çalışmasıdır. Bunların genel çatıları Nurcu ve Nakşibendi tarikatlarıydı. Örneğin Nurcu tarikatı CHP

* Aslında bugün de MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği) ve Anadolu sermayesinin devlet ve hegemonik proje tarafından desteklenmesini o dönemden kalan bir arzu veya strateji olduğunu görebiliriz.

koalisyonuna şiddetle karşıydı. 1977 seçimlerinde Nurculukla ilişkin 16 ismin tekrar parlamento için aday olmaması bunun bir göstergesidir (Özdalga, 2015, s. 108-110).

3.3.1. Refah Partisi

Erbakan'ın siyasal kariyeri içerisinde kapatılıp açılan partilerinin arasında en başarılısının RP (Refah Partisi) olduğunu görmekteyiz. Daha önceki partileri Milli Nizam Partisi laikliğe aykırılık gerekçesiyle kapatılmıştır. MSP ise özel bir suçlamadan ziyade diğer partilerle beraber 80 darbesi sonrası kapatılmıştır. Türk siyasetine en büyük etkilerden birini bırakacak hareket ise Refah Partisi olmuştur.

Darbe sonrası eski partilerin kapatılması sonrası kurulan Anavatan Partisi genç sağ koalisyon tabanı ile askeri rejimin politikalarını uygulamış ve uzun süre iktidarda kalmıştır. Bu sırada, Milli görüş hareketi radikal İslamcılık ve ANAP arasında kalmıştır. Yine de Milli Görüşün temsilcisi Refah Partisi giderek güçlenmiştir. İlk yerel seçimlerinde 1984'te %4,4 oy almıştır. Bu oran 87 yılında %7,1, 1989 yılında ise %9,8'e gelmiştir. Kısacası Refah Partisi 90'lara güçlü bir giriş yapacaktır (Bora, Cereyanlar, 2017, s. 474-475).

RP'nin bir diğer önemli fırsatı ideolojisinin din olmasından kaynaklı Kürt-Türk ihtilafına çatı olabilecek bir hareket olma şansıydı. Bu şansı AKP de daha sonra kullanacaktır. Erbakan partileri doğu ve güneydoğu bölgelerinden hatırı sayılır bir destek almıştır. Etnik şovenizmden uzak kalmaya çalışan Milli Görüş, İslam'ın bağlayıcılığını vurgulamıştır. Kürt kökenli kişiler kadroda önemli yerlerdeydi. Ancak barajı aşamayacağından endişe eden Erbakan'ın MHP'nin devamı olan MÇP (Milliyetçi Çalışma Partisi) ile son dakikada ittifak kurması, partinin doğu teşkilatlarında önemli bir kayba neden olmuştur. Bu ittifak 1991 seçimlerinde oyların yüzde 16,8'ini aldı. RP mecliste 40 sandalye elde etmiştir (Özdalga, 2015, s. 112).

Bunların ardından kendini üçüncü yolcu olarak addeden Milli Görüş bildiğimiz muhafazakâr-milliyetçi işbirliğinde bir figür haline gelmiştir. Ancak birazdan bahsedeceğimiz gibi klasik sağdan daha farklı stratejiler uygulayarak belli bir başarı elde etmiştir. RP, 1994 yılında sağ ve solun bölünmesinin de talihiyle oylarını %19'a çıkararak İstanbul ve Ankara'nın belediyelerini elde etmiş ve büyük parti statüsüne yükselmiştir. Hareket 1995 yılında en büyük başarısını elde ederek %21,4 oy oranıyla birinci parti olmuştur. Parti, DYP

(Doğru Yol Partisi) ile koalisyona gitmiş ve Erbakan başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Bu sonuç, başta askeri, sivil bürokrasi olmak üzere egemen kurumlar ve güçler için tehdit ve tehlike olarak algılanmıştır (Bora, Cereyanlar, 2017, s. 476).

Milli Görüşçülerin karşısında Milli Güvenlik Kurumu aracılığıyla ordu, sermaye ve hatta emekçileri temsil eden bazı sivil toplum kuruluşları birlik olmuştur. Medyanın da bu ittifaka katılmasıyla Erbakan kendisini yenileceği bir çekişmenin içerisinde bulmuştur. 1997’de ordunun zorladığı laisizmi güvenceleyen maddeleri MGK’da imzalamış ve ardından istifa etmiştir. Partisi 1998’de Anayasa Mahkemesi tarafından laik cumhuriyete karşı eyleme geçtiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Ardından Erbakan ve partinin diğer önde gelen isimlerine 5 yıl siyasetten men cezası verilmiştir. Tüm bu baskılar ve cezalar Milli Görüş içerisinde bölünmeye yol açmıştır. Erbakan ve onun yanındakiler ile yenilikçiler olarak ikiye bölünmüştür. Yenilikçiler parti içerisindeki mücadeleyi kaybettikten sonra yeni bir parti kurarak güçlü bir hegemonik proje olarak ortaya çıkmışlardır (Özdalga, 2015, s. 112-113).

3.3.2. Milli Görüş İdeolojisi

Milli Görüş ve onun en başarılı partisi Refah’ın siyasal ideolojisini, doğrudan bir İslam veya cihat hareketi olarak tespit etmek, hem bilimsellikten uzak, hem de hareketi anlamak için yetersiz ve ön yargılı olacaktır. Özellikle RP’nin söylemleri ve ideolojisi, bazı yönlerden AKP hegemonya projesine söylemsel anlamlarda dönüşerek yerleşmiştir. Erbakan’ın özellikle başlardaki düşünceleri ve kutsal davası giderek siyasal oportünizm ve sistem içi hareket etme nedeniyle dönüşüme uğramış, hareket giderek pragmatik davranmıştır.

Erbakan, siyasal ideoloji anlamında ilk olarak Nakşibendi düşüncesinin tesiri altında kalmıştır. Bunların en başında ahlaki gelişim gelir. Ahlaki gelişimle sosyal adalet ve ekonomik adalet sağlanacaktır. Ancak siyasal kaygıların öne çıkması ve ardından hareketin fikir babası Şeyh Kotku’nun 1980 yılında vefat etmesinin ardından özellikle başında belirtilen MNP ideolojinin kutsallığının yerini farklı bir tür milliyetçilik alacaktır. İlk olarak emperyal bir mit olarak Osmanlı düşüncesi ileri çıkacaktır. Bu geçmişe duyulan özlem ve mitin tekrar canlandırılması, bugün hala AKP ideolojisinin önemli yapı taşlarındandır. Bu ideoloji iletişim olanaklarıyla genişletilmiştir. Osmanlı’nın bağımsız bir imparatorluk olmasının yegâne sebebi ahlak ve İslam olarak görülmüştür. Kısaca belirtecek olursak. Hareketin ilk yılları ahlaki

gelişime yani dini öğrenme, öğretme işine önem verirken, RP ve son yıllarında daha çok kalkınmacı, sanayici ve sosyal adaleti vurgulayan bir söyleme daha fazla önem vermiştir (Özdalga, 2015, s. 119-120).

Bu değişim ve dönüşümü kadroların söylemleriyle beraber parti isimlerinden çıkartmakta mümkündür. Milli Nizam Partisi daha sert bir ideolojik söylem olan nizam ismini tercih ederken, MSP döneminde bu söylem “selamet” olarak değiştirilmiştir. İlk olarak burada bir yumuşama görmekteyiz. RP ise direkt “refah” ibaresini tercih ederek rotasını ekonomiye ve sosyal adalete çevirmiştir (Çakır, 1994, s. 27).

RP ideolojisinde İslam’a dayanan ve beş şartından biri olan zekât da önemli bir kavram ve söylem olarak öne çıkar. Erbakan hayırsever kişiliğiyle yoksul kesimlerde önemli bir figür olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal yardımlar RP’nin önemli stratejilerinden biriydi ve bu iş genel olarak yerel belediyelere verilmiştir. Bunların yanında orta ve küçük işletmelere verilen destek de sosyal adalet ve reform olarak öne çıkarılmıştır. Bunun nedeni Erbakan’ın Anadolu sermayesini güçlendirme stratejisidir. Yoksullukla bu ilgileniş ve sosyal adalet söylemleri sayesinde yoksul kesimlerde büyük bir destek kazanılmıştır (Özdalga, 2015, s. 122-123).

Burada önemli olan husus sosyal yardımların reform olarak dar ve sığ kalmasıdır. Erbakan yoksulların lehinde söylemleri aşikâr olsa da kendisi bir sanayici ve işadamaı olarak burjuvazi sınıfındadır. Sosyal adalet olarak gördüğü, Anadolu ve İstanbul sermayelerinin eşitlenmesidir. Bu anlamda yoksullara sosyal yardım, bir diğer adıyla sadaka dışında çözüm getirilememiştir. Bu aynı strateji ve söylem AKP hükümetlerinde de devam etmiş, özellikle dini bayramlar ve Ramazan aylarında yoksul halka gıda, giyecek yardımları yapılmış ve iftar sofraları kurulmuştur. Yoksul kesimlerin dinsel bağımlılığı bu şekilde güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu devamlılık da AKP projesinin, RP projesinin, söylem ve stratejik anlamda, dönüşmüş bir şekilde de olsa devamlılığının bir göstergesidir.

Din, RP’nin en önemli ideolojik temelini oluştuyordu. RP ve Erbakan, güçlendikçe ve siyasi kaygılar öne çıktıkça RP’nin İslam ile kendisini kurum olarak eşleştirdiği gözlemlenmiştir. 1990 yılında Sivas’ta yaptığı bir konuşmada Erbakan Refah Partisini bir Cihat partisi olarak ilan etmiştir. Müslüman olan herkesin bu partiye gelmesi çağrısı,

Erbakan'ın dini anlamda partisini ve kendisini tüm tarikatların üzerinde gördüğü tahlilini güçlendirmiştir. Bu söylemlerden sonra çoğu tarikat RP'den desteğini çekmiştir (Özdalga, 2015, s. 123-124).

Ancak bunun tam zıttı olarak da Refah Partisi'nin din ve devlet işlerini birbirinden ayırdığı da gözlemlenmiştir. Parti üyeleri dini sorulardan çekinir, kendilerinin bir müftü veya din adamı olarak görülmesinden rahatsız olurlar. Burada RP'nin bir yandan da dinin yeniden üretimini kendi haline bırakmaya çalıştığı gözlemlenebilir. Parti kadroları daha çok somut konular üzerine konuşmayı tercih etmişlerdir. Parti iyi bir dindardan çok iyi bir hatip ve propaganda yönetimi aramaya başlamıştır. (Çakır, 1994, s. 62)

Milli Görüş'ün İslam ideolojisi ve sistem içi pragmatizm arasında kalması onun genel tıkanıklığını oluşturmuştur. Bu ikilem genel olarak hegemonik proje anlamında onun zayıf kalmasına yol açmıştır. AKP bu ikilemi pragmatizme yönelerek daha başarılı bir şekilde idare etmiştir. Başlangıç noktasındaki kadrosunda merkez sağ ve düşük sayıda da olsa sosyal demokrat isimleri partilerine katması bunun en önemli göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Son olarak değinmemiz gereken ideolojik durum, normalde geleneksel olan, sol ve sağ gibi modernist politik tanımlardan uzak duran İslamcı düşüncesinin Milli Görüş ile beraber değişmesidir. Milli Görüş, az önce belirttiğimiz gibi siyasal sistem içerisinde ideolojik yönden giderek dönüşmüştür. Bu dönüşümle beraber Milli Görüş'ün giderek sağ partilerle veya sağ ideolojiyle yakınlaşmaya başladığını görüyoruz.

Bunun nedenine tarihsel olarak baktığımızda, sadece Milli Görüş'ün tek taraflı bir tercihi olmadığını görüyoruz. Yeniden canlanan İslami hareketlerle beraber, Türk milliyetçiliğinin de özellikle 1960'lardan sonra dönüştüğünü görüyoruz. 1930'larda ve erken cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliğinin laik temellere oturtulduğunu tespit ediyoruz. Kullanılan imaj ve semboller İslamiyet öncesi Orta Asya Türklüğünü referans gösteriyordu. Daha önce belirttiğimiz gibi Latin alfabesine geçiş, dilin sadeleştirilmesi amacıyla Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılması da buna örnektir. Ancak çok partili sistemin hayata geçmesiyle taşra politikaya girmiş ve gelenekselcilik Türk milliyetçiliğine nüfus etmiştir. Bu Osmanlı kültürünün ve İslam'ın yeniden doktrinleşmesine sebebiyet vermiştir. 1960'larda bazı politikacılar ve akademisyenler, Türk-İslam sentezini, komünizm ve laisizmin karşısında

güçlendirmeye çalışmışlardır. Bu sentez hem İslami hem milliyetçi hareketlerde karşılığını bulmuştur (Mardin, 1991, s. 232-233).

Bu dönüşümün sembolik yansımasını MHP'nin logosunda görebiliriz. MHP'nin resmi logosunda üç hilal bulunur. Bu sembol hem Türk birliği hem de İslam birliğini sembolize eder. Orta Asya'yı referans gösteren kurt sembolü ise gayrı-resmi sembollerden biridir. Kısaca MHP Türk-İslam sentezinin en belirgin hareketidir. Türk milliyetçiliğinde bulunan İslam vurgusu, muhafazakar ve İslami hareketlerle yakınlaşmasını sağlamıştır. 1991 yılındaki MSP-MÇP ve 2016'nın sonlarına doğru başlayan ve bu tezin yazıldığı dönemde de devam eden MHP-AKP ittifakı bu politik yaklaşmanın en önemli örnekleridir. Bu sayede iki milliyetçi ve muhafazakar hareketlerin dönüşüp birbirleriyle, özellikle devlet düşüncesi altında birleştiğini, uyumlaştığını görmekteyiz.

3.3.3. Refah Partisinin Söylem ve Stratejileri

Bu çalışmada, hiçbir hegemonik projenin sıfırdan başlamadığını, inşa edilenlerin üzerine inşa edildiğini ve dönüştürüldüğünü ifade etmiştik. Milli Görüş ve özellikle RP'nin söylemleri, seçim stratejileri, halkla iletişimi ve propaganda yöntemleri AKP'nin stratejileriyle benzerlik gösterir. Bu nedenle bu strateji ve söylemlerden bahsetmek günümüz iktidar ve hegemonik yapısını çözümlemek için aydınlatıcı olacaktır.

RP'nin halkla ilişkisini güçlendiren en önemli unsuru partinin yerel yönetimleri olmuştur. Arkasında güçlü bir medya ve sermaye olmayan RP için yüz yüze iletişim en büyük strateji olmuştur. Bu amaçla RP'li belediyeler, İstanbul başta olmak üzere kapılarını tüm vatandaşlarına açmışlar ve onların şikâyetlerini dinlemişlerdir. Tüm RP'li belediyeler birbirlerini örnek almış ve uygulamalarında diğer partili belediyelerden esinlenmişlerdir. Bunun yanı sıra halk meclislerinin kurulması da halk ile iletişimi güçlendirilmesi açısından önemlidir. Bazı belediyelerde hayata geçirilen bu proje demokratik görünmekle beraber yerel yönetim ile halk ilişkisini kuvvetlendirmeye yöneliktir. Bu meclislerde belediye başkanının direkt olarak halka hesap vermesi amaçlanmıştır. Haftada bir sırasıyla her mahallede yapılan bu toplantılarda halkın şikâyetleri dinlenir ve belediyenin icraatları anlatılır. Dinlenen şikâyetlere cevap verilir veya belediyede buluşmak için randevulaşılır. Tüm bu süreç kamera

ile kayda alınır, bir dahaki buluşmada bu video izlenir, ilerlemeler aktarılır ve diğer sorunlar dinlenilir (Çakır, 1994, s. 182-184).

Yerel yönetimlerin halkla bu şekilde diyaloga girmesi, yapılan sosyal yardımlar, dini bayramlarda ve Ramazan aylarında bir araya gelmeleri, hem ideolojik hem de ilişkisel anlamda RP'ye olan desteği arttırmıştır. Özellikle solun parçalanmasından ve neredeyse yok olmasından sonra, İstanbul ve diğer şehirlerin en yoksul mahalleleri, büyük şehirlere göç eden Anadolu insanının yarattığı gecekondu mahalleleri, RP'nin en güçlü olduğu yerlerdi. Bu kişiler sistemden zarar gören ve dışlananlardır. Örgütlenme anlamında bir diğer önemli mesele de RP gibi İslamcı-muhafazakâr bir partinin örgütünde kadınlara yer vermesi ve onları seçim öncesi seferber etmesidir. Tüm bu yapı ve strateji RP'ye 94 seçimlerinde büyük bir başarı getirmiştir. Sağ ve sol partilerin bölünmesinin de fırsatıyla Türkiye'nin en büyük iki şehri İstanbul ve Ankara büyükşehir belediyeleri RP'li olmuştur.

RP'nin diğer Milli Görüş partilerine göre daha fazla destek almasının bir nedeni de, partinin bir süre sonra program olarak omurgasını oluşturacak “Adil Düzen” söylemiydi. Ekonomi de ahlak olarak da tanımlayabileceğimiz bu söylemde Anadolu çevre sermayesinin güçlendirilmesi amaçlanırken, yoksullara yönelik çağrışımlara da yer verilmiştir. Hem kapitalizm hem de sosyalizmin faydalı yanlarını almaya çalışan bu söylem, başka ülkelerde de örneği bulunabilecek üçüncü yolcu bir söylem ve stratejidir. Spekülatif piyasa ekonomisine karşı, mal=para dengesinin öne çıktığı tahayyül edilen bu sistem, devletçi bir ekonomiyi amaç gütmüştür. Olasılık ve gerçekleşme amacı bir tarafa, bu söylem uzun süre yoksullara ve emekçilere hitap eden ilk programdır. Sol oluşumların da kitle desteğini yitirdiği bir dönemde bu söylemin RP'ye olan desteği arttırdığı görülmüştür. RP karşıt olduğu sistemi “köle düzeni” olarak sembolize etmiştir (Bora, 2017, s. 476-477).

Son olarak bir önemli söylem de kalkınmacılıktır. Kendisi de bir sanayici olan Erbakan'ın en önemli özelliklerinden biri onun dev projeleriydi. 1970'lerde birçok fabrikanın temelini atmıştır. Ancak bu projelerin çoğu kaynak yetersizliğinden veya kötü planlamalardan dolayı başarısız olmuştur. Bu projeler 96'daki DYP-RP koalisyonunda da gündem olmuştur. Bu planlamalar sadece yerel değil, dış ilişkileri de etkilemiştir. Örneğin dünyanın en gelişmiş 7 ülkesinin arasında kurulan ve G-7'ye alternatif olarak D-8'in kurulmasını sağlamıştır. NATO ve Avrupa Birliği'ne alternatif örgütlerde kurmak istemiştir. Ancak hem yerel hem

global planlar etkili bir şekilde hayata geçirilememiştir. Bu dünya liderliği veya bölgesel liderlik söylemleri AKP stratejisinde de yer almıştır (Özdalga, 2015, s. 114).

Tüm bu kalkınmacılık, ahlaki ve ideolojik söylemlerle birleştirilmeye çalışılmıştır. Bu projeler her ne kadar geleceğe yönelik olsa da geçmiş mitiyle birleştirilmiştir. Örneğin Erbakan, Osmanlı ve diğer Müslüman ülkelerin teknolojik seviyesine atıfta bulunmuştur. Geçmiş mitleri ve gelecek tahayyülleri bu şekilde birleştirilmiştir (Özdalga, 2015, s. 115-116).

3.3.4. Refah Partisi ve Medya

Türkiye'deki medya ve bağımlılık ilişkileriyle ilgili incelememizi yapmıştık. Hegemonik ilişkilerde medya önemli bir enstrüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Rıza üretiminin en önemli unsurlarından biri olarak ana akım medya, Türkiye tarihinde sistem ve genel ideolojinin paralelinde yayın yapmıştır ve yapmaya da devam etmektedir. 90'lar ile 2000'ler arasında etik ve demokratik anlamda pek bir fark bulunmasa da, 90'lardan 2010'lara da doğru devlet ve sistemden daha çok iktidar partisinin rıza üretim mekanizması haline gelmiştir. Refah Partisi de 90'larda sistem ve genel ideoloji dışında tutulan bir partiydi. Hegemonya stratejilerinde önemli olan iletişim sistemlerinden RP yoksun kalmıştır.

Dönemin medyası ve sermayesi kendisini direkt olarak RP'nin karşısına koymuştur. Özellikle kendi varlığını genel ideolojiye sabitlemiş bir medya, bu hareketi anlamaktan çok medyatik olarak bir rakip gibi davrandığı ve reaksiyoner kaldığı gözlemlenmiştir. Medyanın bu tepkisel duruşu onu Milli Görüş'ün ötesinde tüm İslamcı hareketlerin karşısında konumlandırmıştır. Bu nedenle tüm bu hareketler medyatik ortamda birleştirilmiş ve “irticai” olarak isimlendirilmiştir. Özellikle seçim öncesi “Aczimendi Tarikatı”, “Cemalettin Kaplan” gibi skandallar RP ile ilişkilendirilmiştir. (Çakır, 1994, s. 13-16)

Bir diğer önemli husus olarak da, medyanın sembolleştirme kullanımında oryantalist unsurları da kullanmasıdır. Örneğin az gelişmiş ve insan hakları ihlallerinin uygulandığı İran, Cezayir ve Suudi Arabistan gibi ülkeler de Refah Partisiyle ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkilendirme AKP'nin ilk dönemlerinde de göz çarpmaktadır.

Çakır’a göre Refah Partisi’ne yönelik bu karalama kampanyası genel olarak AKP lehine sonuçlanmıştır. Ancak ilgisizliğin yarattığı “mazlum” görünüşünün destek anlamında ne kadar fayda sağladığı, nitelikli toplumsal araştırmalar neticesinde öğrenilebilecek bir olgudur ve bu gibi tartışmalar bugün için de geçerlidir. (Çakır, 1994, s. 17-18)

Sonuç olarak RP’nin hegemonik bir güç olarak toplumun çoğunluğunun desteğini alamadığı görülmüştür. 90’lar her ne kadar genel ideoloji, siyaset ve ekonomik anlamda krizlerin olduğu bir ortam olsa da, medya, sermaye, ordu ve yargı gibi önemli hegemonik güçler sadece bir koalisyon ortağı olan RP karşısında ittifak halinde kalmıştır. Bunların ötesinde RP’nin parti için söylem disiplinsizliği göze çarpmış, Erbakan dışındaki parti üyelerinin militan söylemleri de basında kullanılmıştır ve Milli Görüş’ün en başarılı partisi RP’nin hegemonik stratejisi başarısız olmuştur.

3.4. Adalet ve Kalkınma Partisi

1997 yılında RP-DYP hükümetinin medyada post-modern olarak tarif edilen bir askeri müdahale ile çökmesi ve RP’nin 1998 yılında anayasa mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından Milli Görüş hareketi FP’yi (Fazilet Partisi) kurmuştur. 2001 yılında tekrar kapatılan FP Milli Görüş hareketi tarihinde ilk kez bir bölünme yaşamıştır. Hareketin geleneksel lideri Erbakan önderliğinde muhafazakâr kanat ile Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde “yenilikçiler” parti için mücadeleye girişmiştir. Parti içinde mücadeleyi kaybeden yenilikçiler AKP’yi kurmuşlardır. Bu partiyi kuran isimler her ne kadar ideolojik bakımdan Milli Görüş hareketi içerisinde gelseler de, siyasi oportünizmi amaçlayarak merkez sağdaki boşluğu doldurmaya amaçlamış ve söylemlerini de buna göre şekillendirmişlerdir (Bora, 2017, s. 477-478).

Bir hegemonik projenin başarısı kendi stratejisine bağlı olduğu kadar, yetiştiği ortama da bağlıdır. AKP bu fırsata sahipti. RP’ye karşı ittifak halinde gördüğümüz ordu, sermaye ve ona bağlı medyanın birliği, 90’lardaki ekonomik ve siyasi krizleri çözmeye yetmemiştir. Krizin derinleşmesi burjuvazi içerisindeki çatışmayı arttırmıştır. Emekçiler, uygulanan iktisat politikaları nedeniyle giderek fakirleşmiştir. Devletin sadece zor araçlarıyla bir güvenlik stratejisini benimsemesi, Türk-Kürt, İslamcı-Laik gibi kimlik sorunlarını arttırmıştır. Rıza üretme alanları tıkanmış, ekonomik, ideolojik ve siyasi kriz hegemonik krizi derinleştirmiştir.

Finansal liberalizasyon neticesinde 1994, 1998 ve son olarak 2001’de ülke tarihin en derin ekonomik krizini yaşamıştır. Tüm bunların yanında güçlü hükümetlerin kurulamaması sonucunda istikrarsızlık kronikleşmiştir (Akça, 2014, s. 12-14).

Hegemonik krizlerde en derin evrenin sistemsal ve ideolojik kriz olduğunu belirtmek gerekir. 90’ların sonunda yaşanan bu kriz siyasi ve ekonomik krizinde ötesinde, genel bir ideoloji kriziydi. Bu nedenle kriz organik hale gelmiştir. Bu evre yönetim anlamında ciddi sorunlara yol açmıştır.

AKP’nin bir diğer şansı da seçim sistemi olmuştur. Orta ve küçük ölçekli muhafazakar sermayenin de desteğini alan parti seçimlerde daha önce hiçbir Milli Görüş partisinin başaramadığı bir oran olan %34,43 ile tek başına iktidar olmuştur. Ancak %10 seçim barajı nedeniyle meclise giren sadece iki partiden biri olmuştur. Cumhuriyet tarihinin en düşük temsiline sahip parlamentolarından biri olarak sonuçlanan bu seçimde AKP %34,43 oy ile milletvekillerinin, yani temsil hakkının %66’sını kazanmıştır. Tek başına iktidar olanağı ve başarılı stratejilerle 2007’de oy oranını %46,5’e ve daha sonra 2011 seçiminde %49,9 gibi rekor bir oyla tek başına iktidarda kalmaya devam etmiştir.

Bundan sonraki bölümlerde AKPnin hegemonik stratejilerin içeriği incelenecektir.

3.4.1. Başarılı Bir Strateji Olarak Reform

AKP her ne kadar söylemlerini değiştirse de ve farklılaştığını belirtse de Milli Görüş geçmişi uzun süre partinin kimliğinde kalmıştır ve özellikle muhalif çevrelerce de bu söylem desteklenmiştir. Partinin bu geçmişi onu merkez sağ politik pozisyonundan alabileceğinden, parti strateji olarak geçmişten çok geleceği benimseyecek reformları hayata geçirmiştir. Toplumsal, demokratik ve ekonomik olarak gerçekleştirilen bu reformlar gündelik yaşamda da hissedilmeye başlamış ve bu siyasi harekete başarı getirmiştir.

AKP’nin başlangıcında söylemini inceleyecek olursak, muhafazakâr-demokrat bir felsefeyi benimsediğini ya da söylemsel olarak ifade ettiğini görmekteyiz. Bu formülde geleneklerin dışlanmadığı bir modernlik ve reformizm tanımlanmıştır. Bu hareketi Milli Görüş’ten ayıran en radikal ve başarılı hamle Avrupa Birliği üyeliğinin amaçlanması ve uyum yasaları dâhilinde birçok demokratik paketin uygulanması olmuştur. Bu sayede AKP

liberallerin ve batının da desteğini kazanmıştır. Bu sayede AKP kendisini modern bir parti olarak hem yerel hem de küresel sermayeye tanıtmıştır (Bora, 2017, s. 478-479).

Kriz sonrası parti ve devletin ekonomiden sorumlu yönetimi bir önceki ekonomi bakanı Kemal Derviş'in uygulamalarını devam ettirerek IMF (Uluslararası Para Fonu) programına özellikle mali disiplin ve özelleştirme alanlarında tamamen uymuştur. Bununla beraber sosyal politika alanı da özel ilgi görmüştür. Sermaye birikim süreçleri ve sosyal güvenlik sistemi entegre edilmiş ayrıca sosyal yardım alan kişilerin sayısı arttırılmıştır. 2003 yılında olduğu gibi iş kanunları çıkarılarak işverenlerin sigorta yükü azaltılmıştır. Ancak tüm bunların yanında emek piyasası daha esnek hale getirilmiş, işverenin işçisiyle sürekli sözleşme yapma hakkı tanınmış, yarı zamanlı ve tam zamanlı çalışanları koruyacak yeni önlemler alınmamıştır. Ekonomideki bu neo-liberal reformlardan sonra taşeron işçi kullanımı artmıştır. Bir yandan istihdam arttırılmış ancak diğer yandan güvenlik esnekleştirilmiştir. Örneğin istihdamın arttırılmasına yönelik bir önemli adım da eğitim programlarının geliştirilip mikro ekonomik krediler sağlanmasıdır. RP'nin de amaçladığı küçük ve orta girişimciyi destekleme planı AKP döneminde daha programlı ve kaynak yaratacak şekilde geliştirilmiş ve uygulanmıştır (Özden, 2018, s. 229-231).

Bu gibi eğitim ve destek kurumlarına örnek KOSGEB'tir (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı). Bu kurumda öncelikle işletme ve diğer alanlarda eğitim daha sonrasında kredi veya hibe gibi destekler verilmektedir.

IMF ile uyum çerçevesinde sıkı mali ve anti enflasyon politikaları, yüksek faiz ve düşük kurla beraber Türk Lirası aşırı değer kazanmış, bu istikrar sayesinde ülkeye pek çok yabancı yatırım çekilmiştir. Bu sayede tüm burjuvazi fraksiyonları beraber kalabilmiş bununla beraber yeni İslami sermayenin de sisteme entegrasyonu sağlanmıştır.

Bir diğer önemli unsur da özelleştirme olmuştur. Yüksek derecede özelleştirme hem kamu borcunu kısmış, hem de yüksek meblağlarda kaynak yaratmıştır. Yap, işlet, devret sistemiyle bu kaynak başka bir rıza üretimi olan dev projelerin yapılmasını sağlamıştır. RP'nin mega projelere bulamadığı kaynak, başarılı bir birikim stratejisi ile sağlanmıştır. Ancak bunların yanında kaynaklar tarım, sanayi gibi sürdürülebilir alanlardan daha çok inşaat ve buna bağlı projelerde kullanılmıştır. Bilindiği gibi inşaatın arz ve talebi diğer

sektörlerin ve kazancın birikimine bağlıdır. Türk ekonomisinin istikrarının bozulmasında da bu durum en önemli nedenlerden birini olmuştur.

Bir hegemonya projesinde tavizlerin önemli olduğunu ifade etmiştik. Kısa vadeli planların, uzun vadeli planlar için feda edilmesi oldukça önemlidir. AKP'nin hegemonya projesi de başlangıç noktasında bu teoriye dayanmıştır. Ekonomik anlamda küçük burjuvazinin beklentileri orta ölçekli sermayenin beklentilerine eklenmiş ve ara bir yol bulunmuştur. Toplumsal anlamda Kürtler, liberaller ve bazı entelektüellerin siyasi ve demokratik talepleriyle, muhafazakâr seçmenlerin talepleri birleştirilmiştir. İçerde bu şekilde iyimser bir ortam oluşturulurken, dış ilişkilerde de işbirliği öne çıkmış ABD ile ilişkiler güçlendirilmiş, AB üyeliği hedef olmuş ve komşularla sıfır sorun politikası uygulanmıştır (Hoşgör, 2014, s. 292-293).

Yerel yönetimler ve yeni bölgeselleşmelerde de çok farklı dönüşümler gerçekleşmiştir. 2002 yılından itibaren AKP kendi kamusal yönetim anlayışını ortaya koymuştur. Yerel yönetimlerde bu değişiklik yine IMF ve AB gibi kurumların programlarından etkilenecek hazırlanmıştır. Avrupa Birliği Yerel Yönetimler Özerklik Şartı AKP ile beraber birçok parti tarafından desteklenmiştir. AB, Türkiye'den daha şeffaf, hiyerarşinin azaltıldığı, mali açıdan güçlü, katılımcı demokratik taleplere uyan bir yönetim anlayışı beklemiştir ve bu doğrultuda, özellikle AKP iktidarının ilk üç yılında vesayeti azaltacak uyum yasaları çıkartılmıştır. Ancak ilerleme raporlarında da tespit edildiği üzere bu değişikliklerin ve programların uygulanmasında, sürdürülebilirlik açısından aksamalar yaşanmıştır. Özellikle kent konseylerinin kurulması yerel demokrasi anlamında olumlu bir adım olarak karşılanmış fakat 2005 yılından itibaren konseylerin başarılı bir şekilde işletilmemesi eleştirilmiştir. Yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması ekonomik yerelleşmeyi ve serbestleşmeyi sağlamıştır. Genel olarak bu reform çalışmalarının uluslararası düzeyde de destek gördüğünü söyleyebiliriz (Öçal, 2015, s. 257-260).

Belediyelerde demokratikleşmenin en önemli adımı valinin artık il genel meclisine başkanlık etmemesi olmuştur. Bu düzenlemeyle beraber karar organları direkt olarak halkın belirlediği kişilerden oluşturulmuştur. Bu sayede demokratikleşme yanında karar organlarının bürokratlardan seçilmişlere devredilmesi parti yönetiminin de yerel yönetimlerde güçlenmesine yaramıştır. Ancak tüm bunların yanında belediyelerin isimlerinin ve sınırlarının

değiştirilmesi, halka danışmadan kapatılması ve en önemlisi de son yıllarda belediyelere kayyum atanması, belediyelerin tüzel kişiliklerini tehlikeye atan anti demokratik uygulamalardır (Öçal, 2015, s. 280-282).

Tüm bu reformlar, yeni hegemonyanın fiziki inşası için hem rıza üretimi hem de somut kolaylıklar sağlamıştır. Bölgesel dönüşümün ana unsuru yerel yönetimlerin yapısının değiştirilmesi olmuştur. Bu doğrultuda, ulusal refah gelişimini sağlamak adına bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, tarıma yatırım yapılması, genel ulusal kalkınma gibi geleneksel sosyal devlet anlayışı ortadan kaldırılmıştır. Bunun yerine, kalkınma ajansları, kamu-özel işbirliği gibi yapılarla beraber, ulusaldan ziyade bölgesel rekabet anlayışı geliştirilmiş ve neo-liberal bir programla yeni cazibe merkezleri, kentsel dönüşüm projeleri, hizmet sektörüne yatırım gibi yeni bir yönetim anlayışı oluşturulmuştur. Bu uygulamalarla beraber yukarıda da bahsettiğimiz kamu-özel işbirliğine dayanan mega projeler de geleneksel bürokratik ağların engelinden kurtulmuş, tek başına iktidar olmanın verdiği imkan dahilinde hızlı bir şekilde inşa edilmiştir (Kantarcıoğlu, 2015, s. 209-210).

Çalışmanın başında belirttiğimiz üzere demokratik ülkelerde hegemonya daha güçlüdür. Özellikle batı tipi liberal demokrasiler sistemin meşrulaştırılmasında ve rıza üretiminde çok önemli yol kat etmişlerdir. Türkiye’de bu doğrultuda 2002’den itibaren anayasal demokratik reformlarda önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler bir yandan rıza üretimi ve meşruluk derecesini arttırırken, diğer bir yandan hükümetin ordu, yargı gibi geleneksel güçlere karşı mevki kazanmasını sağlamıştır.

2002’den sonraki anayasal ve demokratik reformlara göz atacak olursak, 26 Aralık 2002’de terörle mücadele yasalarında “Anarşist ve ideolojik eylemler” ibaresi yerini “terör” ibaresine bırakmıştır. 2004 yılında idam cezası tamamen ortadan kaldırılmıştır. 90. Maddenin kabulü ile uluslararası anlaşmalar ile yerel mahkemeler uyumlu hale getirilmiştir. Anti demokratik yargılamalara neden olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri yine 2004 yılında kaldırılmıştır.* 30 Temmuz 2003 uyum yasası ve 2004 yıllarında asker-sivil ilişkisi yeniden düzenlenmiş askeri ve sivil yargı demokratik olarak dengelenmiştir. Gösteri ve yürüyüş hakkının ertelenmesi yine uyum yasaları dâhilinde iki aydan bir aya indirilmiş, bunun yanında

*Ancak daha sonra DGM’lerin yerine yine benzer yetkilere sahip Özel Yetkili Mahkemeler kurulmuş daha sonra bu mahkemeler de kaldırılmıştır.

gösteri ve protestoların yasaklanması sadece tehlikeli suç unsurunun saptanmasıyla gerçekleştirilebilir hale getirilmiştir. Din özgürlüğü noktasında üçüncü uyum paketiyle beraber bakanlık izniyle Müslüman olmayan topluluklara ibadet yeri açma hakkı tanınmıştır. 90'larda güvenlik devletinin pozisyonuna bakacak olursak üçüncü uyum torba yasası da önemlidir. Bu torba yasayla beraber Türkiye vatandaşlarının kullandığı şive, aksan ve dillerin televizyon ve radyo gibi iletişim araçlarında kullanılması hakkı tanınmış ve bu dillerle ilgili özel kurslar açılmasına izin verilmiştir. Yine 2004 yılında işkenceyi ve kötü muameleyi önleyici yasalar çıkartılmıştır. Tüm bunların yanında uluslararası anlaşmalar da dikkate alınarak imzalanan ek protokollerle beraber Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru ve yaptırım haklarının güçlendirilmesi önemli reformlar arasındadır (Hale & Özbudun, 2010, s. 55-61).

3.4.2 AKP ve Popülizm

AKP'nin hegemonya inşasında kullandığı önemli anahtarlardan biri de popülist söylemlerdir. Ancak her şeyden önce popülizmi tanımlamak gerekmektedir. Popülizmin akıllarda oluşturduğu imge, ideolojik olmaktan çok tepkisel, belirli tavırların ve hangi ideoloji olursa olsun belirli söylemleri oluşturduğudur. Modern dönemde popülizm sağa veya sola ait bir kavram değildir. Tarihsel olarak baktığımızda popülizmin skalasının ve kullanıldığı siyasi hareketlerin birbirinden çok daha farklı olduğu görünmektedir. Birkaç örnek olarak Venezüella'da sol Bolivarist hareketin lideri olan Hugo Chavez'in, Arjantin'de sol ve sağdan ziyade üçüncü bir yol söylemini oluşturanlardan Juan Peron'un ve Hitler'in ortak noktalarının popülizm olduğu değerlendirilmektedir. Yine günümüzde Macaristan'da Orban'ın, Polonya'da Andrzej Duda'nın ve Türkiye'de Recep Tayyip Erdoğan'ın popülist liderler olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Tüm bu liderlerin ortak özelliklerden birini seçecek olursak, ait oldukları siyasal hareketlerin giderek şahıslarıyla bütünleştiğini ve kurumsallığını yitirdiğini görürüz. Demokrasi içerisinde değerlendirildiğinde kaba bir nitelendirme olsa da neredeyse hepsinin giderek otoriterleştiğini tespit etmek mümkündür.

Popülizm siyasetine baktığımızda ahlaki bir inşaa ve ayırım görürüz. Kurgusal olarak yaratılan iki hizip vardır. Bunlardan birisi popülistlerin gerçek temsilcisi olduğunu iddia ettiği ahlaklı ve haklı olan halk, öteki ise yozlaşmış elitlerdir. Popülistlerin genel olarak elit veya seçkin olarak nitelendirilen kişilere karşı olduğunu görürüz. Tüm bunların yanında popülist

özne aynı zamanda çoğulculuk karşıtıdır. Halkın gerçek temsilcisi olduğunu iddia eden popülistler, olan halktan çok idealize ettiği halkın liderleridir. Popülistler dönüştürücü kamplar yaratır. Onlara göre halkın bir kısmı halktır. Biz bu idealize etme yöntemini daha önce halk ve millet ayrımı olarak görmüştük. Cumhuriyet'in erken döneminden itibaren başlayan bu idealizasyon halkın içindeki millet ifadesi olarak yerini bulmuştur. Bugün de aynı şekilde AKP söyleminde “millet”, “milli irade” söylemleri ile halkın idealize edilmesi devam etmektedir. Yine aynı şekilde elit karşıtlığı da AKP kuruluşundan itibaren söylemler içinde yer almaktadır. Uzun yıllar boyunca bu elitler “Beyaz Türkler” olarak nitelendirilmiştir (Müller, 2016, s. 36-39).

Popülistlerin demokrasi anlayışının plebisiter olduğunu da ifade etmek gerekir. Referandum veya seçimler kimliğin, söylemlerin ve ideolojinin onaylanması anlamına gelir. Bu nedenle popülist partiler genellikle seçimler için organize edilir. Türkiye’de de her referandum ve seçimin söylemlerle varoluş, yok oluş olarak algılanmasının da sebebi budur (Müller, 2016, s. 47).

Bir diğer önemli husus olarak popülistlerin iletişim aygıtlarında dolayımardan kurtulmak istemeleridir. Popülist lider kendini halkın tek gerçek temsilcisi olarak meşrulaştırarak doğrudan iletişime geçmek ister. Bu hem karışık parti örgütlenmesini ortadan kaldırarak, iktidarında da devlet organizasyonu daha doğrudan, karmaşık bir bürokrasinin olmadığı hale getirmek ister. Genel olarak medya da bu doğrudan ulaşımı engellediği için popülistlerce suçlanır. Popülist bir iktidar tüm medya olanaklarını günümüz Türkiye’sinde olduğu gibi doğrudan kullanmak ister. Bu popülistlerce doğrudan demokrasi olarak görünür. Müller, İtalya’da 2018’deki seçimlerde birinci parti olarak koalisyon ortağı olan Beş Yıldız Hareketi’ni örnek gösterir. Hareketin liderin Beppe Grillo çevrimiçi blogundan halka ulaşmaya çalışmış ve başarılı olmuştur. Bu sitede vatandaşlar Grillo’nun ne yaptığını kontrol edebilir ve çeşitli katkıda bulunabilir. Bu nedenle parlamentoya girdiğinde hareket, gerçek halkın parlamentoya girdiğini iddia etmiştir (Müller, 2016, s. 52-53). Türkiye’de de özellikle 2017 referandumu öncesi söylem olarak “bürokratik hantallığı” ortadan kaldırmak kullanılmıştır. Seçilmişlerin atanmışlardan üstünlüğüne atıf yapılarak yönetim ve karar mekanizmaları tekleştirilmiştir. Özellikle Türkiye popülizm incelemesi açısından önemli bir örnektir.

Özden'e göre AKP gibi günümüz hegemonya projelerinde bahsedilen bir diğer kavram ise "neoliberal popülizm" kavramıdır. Brezilya ve Tayland gibi ülkelerde de örnek gösterilebilecek bu kavram daha çok ekonomik amaçlarla paralel ilerler. Toplumsal ilişki biçimlerinin, iktidardan koparıldığı bu söylem yine sınıf üstü bir ahlak söylemi olarak görülmektedir (2018, s. 221).

Ancak bu tür kavramların kullanılması tartışmalıdır. Popülizmi ekonomik amaç ve ideolojik içeriklerden sıyırmak ve bir yöntem olarak incelemek daha doğru görünmektedir. Neoliberalizm çoğu ülkenin içinden geçtiği, küreselleşme eğilimiyle özel sektörün kamu karşısında büyüdüğü bir süreçtir. Bu ülkelerdeki popülist liderleri veya politikacıları neoliberal popülist olarak anmak klasik popülizmden ayırmak için yeterli değildir. AKP, sosyal yardımlaşma reformları ve karizmatik liderliğiyle, seçkin karşıtlığı ve sesini duyuramayanların sesi olma iddiasıyla beraber kendi lehinde halkı siyasallaştırma ve kitleleştirme çabasıyla klasik popülizm tanımına uymaktadır.

Popülizm içindeki bir diğer unsurda içerideki söylemleri dış ilişkileri kullanarak meşrulaştırılma yoluna gidilmesidir. Uluslar kendi kimliklerini tıpkı gündelik sosyal ilişkiler gibi ötekiler üzerinden oluşturur. AKP stratejisinde dışarıdaki, içerideki ve tarihsel ötekiler bu tür söylemin temellerini oluşturmaktadır. Yeni Osmanlıcılık ve bölgesel/küresel liderlik tabiri de bu tür bir söylemin örneğini oluşturmaktadır (Birdal, 2018, s. 127-128).

Panizza, popülist stratejilerin ortaya çıkabileceği koşullardan bazılarını ekonomik krizler, etnik çatışmalar, doğal afetler ve iç savaşlar olarak tarif etmektedir. Bir diğer iç neden de genel olarak yozlaşma, suiistimal ve siyasi seçkinlerin kendi çıkarına hareket etmesidir. Bunların tümü siyasal sisteme güveni azaltır (Birdal, 2018). Tüm bu koşullara baktığımızda, aynı zamanda hegemonik çöküşün de işaretlerini görürüz. Böylece, hegemonik geçiş süreçlerinde çoğunlukla popülist hareketleri görüyoruz.

AKP'nin ilk dönemler dışişleri politikasının mimarı bir dönem dışişleri bakanlığı yapmış isim Ahmet Davutoğlu'dur. Dışişleri politikasına bakıldığında yine meşrulaştırma yöntemi olarak tarihsel öteki üzerinden bir strateji yaratılmaya çalışılmıştır. Bu öteki de cumhuriyet seçkinleri olarak ifade edilen eski siyasetçilerdir. Bu yeni anlayışa göre Türkiye, batı Avrupa devletleriyle bütünleşme politikasıyla beraber kendini doğu ve Müslüman

ülkelere yabancılaştırmamalıdır. Aynı zamanda balkanlardaki Müslüman toplulukların da koruyuculuğunu üstlenmelidir ve garantör ülke olmalıdır. Bu yeni Osmanlıcılık politikası eski siyasetçileri Osmanlı mirasını reddetmekle eleştirir. Davutoğlu bölgede önemli bir güç olmak için ilk olarak “komşularla sıfır sorun” politikasını gütmüştür. Bu bütünleştirme ve barış politikası bölgesel hegemonyayı amaçlamıştır. Her seçim zaferinde Türkiye dışındaki ülkelerdeki şehirlerin de isminin kazananlar arasında sayılması bu anlayışın göstergesidir. Ancak sıfır sorun politikası zamanla çökmüştür ve Türkiye Orta Doğu’da arabuluculuk pozisyonunu dahi kaybetmiştir. Tüm bunların yanında bu yeni anlayışın önemli bir revizyonizm içermediğini görüyoruz. Avrupa’dan Çin Seddi’ne kadar Türk dünyasının liderliği veya Orta Doğu’da demokrasisiyle rol model Türkiye fikirleri daha önceki siyasetçiler tarafından da kullanılan söylemler olmuştur. Davutoğlu dönemi sonrasında da Türkiye, Irak ve Suriye’deki siyasal ve yönetim nedeniyle askeri olarak daha aktif hale gelse de bölgesel güç açısından ne kadar ilerleyebildiği tartışmalıdır. Medyanın da giderek dış ilişkilerle daha fazla ilgilendiği de ayrı bir araştırma konusudur (Birdal, 2018, s. 142-145).

3.4.3. Sermaye ve Orta Sınıfın Değişimi

16 yıllık AKP iktidarının ilk döneminde bahsettiğimiz gibi reformist politikalar uygulanmış, demokratik ve ekonomik anlamda birçok ilerleme kaydedilmiştir. Ancak zaman içerisinde özellikle 2010 yılından itibaren reformlar tıkanmış, hem içerideki mücadeleler hem de dış ilişkilerde değişiklik yaşanmıştır. 2010 yılına kadar ulusal bir hegemonya projesini benimseyen iktidar rıza üretim araçlarını başarıyla uygulamıştır. 2010’dan itibaren rıza araçlarının yerini giderek zor araçları almış, ulusal bir hegemonik proje yerine iki uluslu hegemonya projesi belirlenmiş ve bu da bir takım uzlaşmazlıkları beraberinde getirmiş büyük aksamalara ve krize sebep olmuştur. Bu aksamaları ve süreci genel olarak ve kısaca ifade etmeye çalışacağız.

Bu aksamalardan önce ilk olarak Akça’nın da belirttiği üzere genel olarak bu hegemonik projenin başlangıcındaki ana amaçlarına ve unsurlarına bir göz atalım: (2014, s. 15)

- *Neoliberal ekonomik ve sosyal politikalar (düzenleyici üst kurullar, maliye ve borç yönetimi gibi ikinci kuşak neoliberal düzenleyici reformlar, özelleştirmeler; sosyal yardım merkezli sosyal politikalar, neoliberal sosyal güvenlik ve sağlık reformları)*
- *Siyasal reform ve demokratikleşme iddiası (“askeri ve bürokratik vesayet rejimi”ne karşı milli irade=çoğunluk iradesi denklemine dayalı bir demokrasi, AB reformlarının sahiplenilmesi, kültürel kimliklerin inkârı yerine sosyolojik olarak tanınması)*
- *İslami muhafazakârlık (Sünni-İslam muhafazakarlığının siyasi, iktisadi, kültürel ve gündelik hayat içinde normalleştirilmesi ve Sünni-Müslüman kimliğinin siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyonu)*
- *AB ve ABD yönelimli ama aynı zamanda yeni-Osmanlıcı emperyal bir dış politika.*

Hegemonya projelerinde iktidarın kendi ilişkilerini ve kültürünü kurmaya çalıştığını belirtmiştik. Sadece zor araçlarını ele geçirmek yeterli değildir. Hegemonyanın tahsis edilmesi yolunda hem kültürel hem de iktisadi birikim oldukça önemlidir. 2002 yılından itibaren AKP hem kendi orta sınıfını hem de burjuvazisini yaratmak için önemli adımlar artmıştır. Bourdieu’nün üç sermaye biçimi bu konu açısından aydınlatıcıdır. Birincisi fiziksel olarak mülkiyet ve maddi kaynağa dönüştürülebilecek olarak klasik “iktisadi sermaye”dir. İkincisi eğitsel nitelikte olan ve zamanla yine fiziki sermayeye dönüşebilecek olan “kültürel sermaye”dir. Üçüncüsü ise bu ikisinin birleşimi olan “toplumsal sermaye”dir. Burada toplumsal sermayeyi yeni hegemonik stratejideki ilişkiler ağı ve üretimi olarak tanımlayabilmek mümkündür. Bu sermaye biçimleri iktidar lehinde kurumsallaştırılır. (Balkan & Öncü, 2013, s. 269)

Yeni oluşan bu muhafazakâr orta sınıfın sermayeye dönüşmesi incelendiğinde yeni özel üniversitelerin, genellikle hizmet sektöründe bulunan yeni büyük şirketlerin kurulmasını örnek gösterebiliriz. Daha çok İstanbul merkezli, eğitilmiş eski orta sınıfın giderek fakirleştiği ve bilgi, becerilerinin önemsizleştiği de bu sürece dair başka bir örnektir. Bu nedenle orta sınıf içerisinde de yeni bir itilaf ortaya çıkmıştır. İki uluslu hegemonyanın orta sınıfta da oluşturduğu kutuplaştırma bu sürecin bir sonucudur. Ancak eski orta sınıf gibi yenisi de muhafazakâr olsa dahi kapitalizmle uyumlu hale getirilmiştir. Osmanlı mirasını yeniden canlandırmaya yönelik, estetiklikten ziyade gösterişçi bir dekorasyon anlayışı, sivil toplumdaki yeni alışkanlıklar, yeni alanların ve semtlerin yaratılması bu yeni kültürel

sermayenin fiziksel dışavurumudur. Özellikle AKP yönetiminde sınıf olarak aynı ancak kültürel olarak kabaca ikiye ayırabileceğimiz bir burjuvazi oluşmuştur (Balkan & Öncü, 2014, s. 284-289).

Bu yeni orta sınıf ve kültürünün oluşmasından sonra muhafazakâr toplumda önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Yeni tüketim alışkanlıkları ve yeni bir sermaye oluşmuştur. Türkiye'deki muhafazakâr toplumun eskisinden önemli bir farklılıkla giderek, tüketime çok daha yatkın daha sosyal bir duruma gelmiştir. En basit örneklerden gidecek olursak, hizmet sektöründe özellikle kafe kültürünün değişime uğramasıdır. Giderek sosyalleşen muhafazakâr toplumun ve gençlerinin, Osmanlı motifli ve geleneksel kültüre uyarlanmaya çalışılan yerlerde vakit geçirdiğini görmekteyiz. Özellikle gösterişli ve hatta locaları bile bulunan nargile kafeler bunun en önemli örneğidir. Bir diğer değişim de İslami modanın ortaya çıkmasıdır. İstanbul gibi büyük şehirlerde zenginleşen muhafazakâr orta sınıfın özellikle kadın giyiminde yeni bir akım yaratması da dikkate değerdir. Türkiye gibi Müslüman bir ülkede “helal ürünler” damgasıyla satışa sunulan ve bunun avantajını rekabette kullanmaya çalışan gıda şirketleri de önemli bir örnektir. Tüm bu örnekler öncesinde tüketime ve sosyalliğe pek açık olmayan muhafazakâr kesimin yeni tüketim alışkanlıklarıyla giderek sosyalleştiğini ve bireyselleştiğini görmekteyiz.

Yeni sermaye kültürünün aynı zamanda AKP'nin özellikle eğildiği inşaat sektörüyle beraber gittiğini görmek mümkündür. Mekânsal hegemonyayı da bu sürece eklemek gerekmektedir. İnşaat sektörü son yıllarda giderek önemli bir noktaya gelmiştir. 2002-2014 yılları arasında Türkiye ekonomisinin büyüme oranı ortalaması %4,9 iken, inşaat sektörünün büyüme oranının %6,5 olduğunu görüyoruz. Özellikle kredi kolaylığının da sağlanmasının ardından 2002 yılında konut kredilerinin toplam tüketici kredileri içerisindeki oranı %7,8'den 2014 yılında %24,2'ye yükselmiştir (Yeşilbay, 2016, s. 608-610). Tüm bu süreç TOKİ, devlet bankaları ve özel bankalar teşvikiyle gerçekleşmiştir. Bu sektörlerin de zamanla durgunlaşması ve hatta küçülmesinin ekonomiye büyük zararlar vereceği tahmin edilebilir. Bunun en büyük nedeni olarak da inşaat sektörünün sanayi sektörü gibi sürdürülebilir olmamasından kaynaklıdır.

Ekonomik durum yanında, inşaat sektörünün büyümesinin amaçlanması, sosyolojik anlamda da büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Muhafazakâr toplumda bölgesel hatta

mahalle kültürü diyebileceğimiz ilişkiler oldukça önemlidir. Erken cumhuriyet döneminden bahsederken bu noktaya eğilmiştik. Ulusal bir kimlik oluşturmaya çalışan yeni devlet bu kültürden bağımsız yeni bir toplum oluşturma idealine sahipti. Ancak bu ilişkiler tarihsel olarak güçlüydü. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde mahalle ilişkilerini en çok zayıflatan yönetim ilginç olarak AKP hükümetleri olmuştur. Büyüyen inşaat sektörleriyle beraber yeni semtler ve bölgeler oluşturulmuştur. Yeni oluşan orta sınıfı örnek gösterecek olursak Başakşehir ilçesi bunun en önemli örneğidir. Bu örnekte muhafazakâr kesimin yaşam tarzında radikal değişimler olduğu açıktır. Konutlar, siteler ve yeni yaşam alanları klasik mahalle kültüründen çok daha farklıdır. Örneğin Fatih, Üsküdar gibi daha geleneksel muhafazakâr ilçeler ile karşılaştırdığımızda Başakşehir çok daha farklı bir yerde durur. Bu geleneksel ilçelerde mahalle kültürü kuvvetlidir, kamusal alanlar ilçe kıraathaneleri ve camilerdir. Geleneksel kanaat önderlerine saygı duyulur, özellikle Fatih’te tarikatlar da kanaat önderliği içerisinde önemli bir yerdedir ve tüketim alışkanlıkları sınırlıdır. Diğer bir yandan Başakşehir alışveriş merkezleriyle, kafeleriyle ve siteleriyle bambaşka bir yaşam alanı oluşturur. Topluluktan ziyade bireyselleşmeye yönelik bir mekân oluşumu söz konusudur. Bilimsel araştırmadan yoksun olsak da ilçeleri karşılaştırdığımızda kadınların toplumdaki yerinin de farklı olduğunu söyleyebiliriz. Bu ilçeler nitelikli olarak karşılaştırıldığında birçok farklı sonuca ulaşmak mümkün olacaktır. Yeni muhafazakâr orta sınıfın, eski İslami mahalle kültüründen giderek uzaklaşmakta, yeni tüketim alışkanlıkları ve kültür sermayesiyle beraber, formu tartışılabilir olsa da sekülerleşmekte olduğunu iddia edebiliriz.

İktidar ilişkilerinin kurulmasında iktisadi sermayenin de çok önemli olduğunu belirtmiştik. AKP’nin ekonomik amaçlarının bir derece RP’nin başaramadığını yapmak olduğunu görüyoruz. AKP İstanbul dışı sermaye gruplarını kuvvetlendirmeyi ve TÜSİAD’ın tekeline kırmayı amaçlamış ve bunda bir derece başarılı olmuştur. “İslami Sermaye” veya “Anadolu Kaplanları” denilen yeni sermaye Türkiye’de bu şekilde ortaya çıkmış ve güçlenmiştir.

Sermayenin İstanbul dışında da oluşması açısından yerel ilişkiler çok önemlidir. Daha önce belirttiğimiz üzere belediyelerin yeni kamu reformu sonrasında ticari ve ekonomik yetkileri arttırılmış ve yine bu sayede muhafazakâr ağırlıklı yeni iş adamlarına önemli kamu ihaleleri verilmiştir. Sosyal yardımlaşma reformlarıyla öğrencilere verilen burslarla yeni bir

hegemonik ağı, başarılı bir şekilde oluşturulmuştur. Bu ağı içinde sivil toplum örgütleri ve cemaatler önemli bir kazanım elde etmişlerdir. Bu kazanımlardan en önemlisini özel okullar oluşturmuş ve bu okullar sayesinde yüksek miktarda sermaye elde edilmiştir. Zamanla oldukça güçlenen bu sermaye grupları, başka bir rıza üretimi olan köprü, otoyol, tünel gibi mega projelerin de ihalelerini almaya başlamıştır. Medya sektöründe de bu yeni sermayenin payı giderek artmıştır. Birçok yeni kanal açılmış, olan kanallar devlet bankalarının kredi desteğiyle el değiştirmiştir. Bunlardan en önemlisi TMSF'ye devredilen ATV ve Sabah'ın başka bir şirkete transfer edilmesi olmuştur. RP ile yakın ilişki içerisinde kurulan MÜSİAD da AKP iktidarına başından beri destek olmuştur. İlk seçimi öncesi AKP'nin vaatlerinden biri de bu gruptaki şirketlerin korunması ve desteklenmesi olmuştur. Sermayenin yatılmasında sadece iç değil, dış kaynaklar da önemli bir hacim kaplamaktadır. Özellikle 11 Eylül'den sonra Suudi iş adamlarının sermayeleri ABD'de sıkı kontrol altına alınmış, bu nedenle Suudi iş adamları kaynaklarını daha az kontrollü Türkiye gibi ülkelere yönlendirmiştir. Bu kaynaklarla sadece 2002-2005 yılları arasında tam 200 şirket kurulmuş ve bu şirketlerin ekonomideki payı iki yıl içinde %50 oranında artmıştır. Yeni sermayenin oluşturulmasında sadece yerel kaynaklar veya Körfez ülkelerinden gelen nakit akış değil, yeni neoliberal politikalar sayesinde holdinglerin giderek büyümesi ve uluslararası şirketler haline gelmesi de önemli olmuştur. Bu yeni holdingler Türkiye'de kazandığı kaynakla Avrupa, Orta Asya ve ABD'de önemli yatırımlar yapmışlardır (Hoşgör, 2013, s. 241-245).

Türkiye'deki yeni sermaye giderek holdingleşmiştir. İstanbul sermayesinin tekelinin kırılması başarılmış ancak bu yeni sermaye de giderek tekelleşmiştir. Bir hegemonik projede iktidarın kurduğu iktisadi sermayenin giderek tekelleşmesi, ekonomik yönlendirmeleri de kolaylaştırır. Bir holding ne kadar sektörde çapraz olarak tekelleşirse iktidar ağlarını yönetmek o derece kolay olacaktır. Türkiye'de büyük projelerinin ihalelerini genellikle aynı şirketler kazanmaktadır. Dünya bankasının yayınladığı raporda, 2018'in ilk yarısında Türkiye'de yapılan büyük projelerin ihalelerini, kazanan ilk 10 şirket şöyle sıralanmıştır:

Tablo 2

Türkiye’de Yapılan Büyük Projelerin İhalelerini Kazanan İlk 10 Şirket

Sponsor	Ülke	Yatırım (ABD Doları)	Proje Sayısı
Limak Holding	Türkiye	48,405	16
Cengiz Holding	Türkiye	42,095	9
Kolin Grup	Türkiye	40,420	12
MNG Holding	Türkiye	17,887	2
IC Holding	Türkiye	15,523	10
Astaldi SpA	İtalya	13,553	7
Kalyon Grup	Türkiye	12,197	2
Özaltın	Türkiye	5,207	6
TAV Havalimanları Holding	Türkiye	4,711	9
Sabancı Holding	Türkiye	4,346	11

Kaynak: (World Bank, 2018)

Tüm bu durum, Türkiye burjuvazisinde derin bir çatlağa yol açmıştır. En önemli örnek olarak 2009 yılında yapılan İstanbul Sanayi Odası ve İstanbul Ticaret Odası seçimleri önemli bir kırılma anına işaretler. O dönem iki odanın da başkanlar değişmemiş fakat yönetim kurulunda önemli değişiklikler olmuştur. İSO’da TUSİAD ağırlığını koymuş, İTO’da ise MUSİAD’a bağlı holdingler çoğunluğu oluşturmuştur (Tanyılmaz, 2014, s. 149).

İstanbul sermayesinin, tarihsel ve güncel anlamda Türkiye’nin sanayi üretimin çoğunluğunu oluşturması açısından bu sonucu doğal karşılayabiliriz. Öte yandan yeni muhafazakâr burjuvazinin ise daha çok ticaret ve bildiğimiz gibi inşaat gibi daha hızlı para kazanma yöntemlerini tercih edip, sermaye birikimine gittiğini gözlemliyoruz. Bu şirketlerin ve holdinglerin çok daha hızlı büyümesinin altında yatan neden de budur. Bunun yanında devlet tarafından verilen teşvikler ve krediler de bu büyümeyi daha da hızlandırmıştır.

Burjuvazinin bu iki kanadının ekonomik olarak amaçları ve yöntemlerinden ziyade ideolojik ve kültürel bir ayrılığa tabi olduğunu görüyoruz. TUSİAD içindeki geleneksel sermaye grupları, ekonomideki ağırlığı kaybetmeme endişesiyle beraber taşradan büyük kentlere gelmiş bu yeni girişimcilerin cumhuriyet modernleşmesiyle ne kadar uyumluluğu olacağı sorunuyla da ilgilidir. Bu nedenle tartışmaların genel olarak “yaşam tarzı” kaygısı

üzerinden yürüdüğünü görmekteyiz. Bu iki büyük sermaye grubunun yurt dışına açılma stratejileri de birbirlerine tezat görünmektedir. Geleneksel sermaye AB (Avrupa Birliği) ve ABD ilişkileri güçlendirmek ve o yöne doğru genişlemek isterken, Özal döneminde başlayan ve AKP döneminde giderek güçlenen muhafazakâr sermayenin, yeni-Osmanlıcı bölgesel güç olma arzusuna da uygun bir şekilde daha çok Orta Doğu'daki ve Orta Asya'daki pazarlara yöneldiğini görmekteyiz. (Tanyılmaz, 2014, s. 154-158).

Tüm bu gelişmelerin ışığında, iktidar ve devletin kendi ağlarını kurduğunu ve yönlendirdiğini görüyoruz. Genellikle devletin küçüldüğü ve özel şirketlerin büyüdüğü bir süreç olarak tanımlanan neoliberalizm'de aslında devletin ekonomideki rolünün çok daha fazla arttığını görüyoruz. Bu yeni hegemonik projede devlet imkânlarıyla beraber yeni bir sermaye grubu yaratıldığına şahit olmaktayız. Eskiden küçük KOBİ şeklinde örgütlenen Anadolu'lu muhafazakâr girişimciler şimdi büyük holdinglelere sahiptirler. Böylece devletin rolünün çok büyük olduğunu rahatlıkla savunabiliriz. Bir diğer önemli husus da iki uluslu hegemonya projesinin aynı şekilde burjuvaziye de yansımış olmasıdır. Tıpkı ulus gibi bu sınıf da ikiye bölünmüştür.

3.4.4. Hegemonyada Aksamalar

Güçlü bir hegemonya sisteminde, meşru olan devlet ve onu yöneten hükümettir. Bunun adına sistem dememizin sebebi, devlet ile parti içinden gelen hükümetin ayrı olmasıdır. Çünkü bir partinin toplumun tüm kesimini ikna etme kapasitesine sahip olması imkânsızdır. Medya, yargı, yürütme ve yasanın ayrı oluşu toplumun çoğu kesiminin yöneticilerini yurttaşlar nezdinde meşrulaştırmaktadır. Çalışmanın başında belirttiğimiz üzere batı Avrupa'daki devletlerin hegemonyasının güçlü olması bu demokratik geleneklere bağlıdır. Ancak AKP'nin devlet ile giderek bütünleştiği, güçler ayrılığı ve dengesinin giderek bozulması ve tüm bunların yanında iki uluslu hegemonya projelerinin uygulanması, toplumun bir kesimini partinin ve böylece aynı zamanda devletin karşısında konumlanmasına neden olur. Bu sadece toplumun değil iktidarın da perspektifi olur.

AKP'nin üçüncü dönemi, daha geniş hegemonik tasarısından, daha sınırlı ve otoriter bir iktidar anlayışına geçişi sembolize eder. 2010 referandumu ve 2011 başarılı genel seçim AKP'nin hem ulaştığı en yüksek başarıyı hem de kırılma anını temsil eder. Akça bu

otoriterleşmenin altında üç sebebin yattığını öne sürer. İlk olarak neoliberalizm vurgusu öne çıkar. Neoliberalizm, ötekileri ve maddi gücü zayıf olan kesimleri dilsizleştirir ve güçlü bir devlet figürü öne çıkar. Diğer unsurlar ise Türkiye'ye özgüdür; sağcı popülizmin çoğunlukçu milli irade anlayışı ve İslami muhafazakârlığın tek boyutlu insan tasarısı. Böylece bu yeni projede başka kesimlere verilen tavizlerden ve önceden yapılan reformlardan vazgeçilmiş, diğer kesimlerin iktidar lehine dönüştürülmesi planlanmıştır. Kadın bedeni üzerindeki tartışmalar, eğitim sisteminin 4+4+4 gibi uygulamalarla değiştirilmesi, TMSF aracılığıyla ve vergi cezalarıyla medyanın disipline edilmesi ve gazetecilerin cezalandırılması, kültür sanat alanına müdahaleler, toplumsal mühendislik girişimlerinin birkaç örneğidir (Akça, 2014, s. 21-22).

Bir diğer temel mesele de hegemonya projesinin mevzi savaşını giderek genişletmesidir. Özellikle 2010'dan sonraki durum bu sürece tekabül eder. Güçlerin giderek yürütmede toplanması, bürokratik yapının değiştirilmesi ve yeniden yapılandırılması, ordu içindeki tasfiyeler ve yeniden yapılandırılması bunun en önemli işaretleridir. Teknik anlamda teknokratların zorunlu emekli olmasını sağlayan yasaların onaylanmasıyla hem yargıda hem bürokraside önemli değişimler olmuştur. Bu devlet içi pasif devrimin sonuçlanmaya başladığının en önemli göstergesi olmuştur. Ancak tüm bunlar aynı zamanda genel ideolojiyi de krize sokmuştur. Normalde organizasyonlar topluluğu olan devlet kurumsal kimliğini giderek kaybetmeye başlamıştır. Profesyonelliğin, uyumun ve işbirliğinin yerine klikleşme süreci, toplum perspektifinde temel olarak görünen genel ideolojiyi zayıflatmaktadır. Özellikle yargının yeniden yapılanması ve şikayet organı olarak kurumsallığının zedelenmesi, toplum hafızasındaki en önemli sorun olarak kalmaya devam etmektedir. Kurumsal bütünlük, şikayet imkanının olması ve taviz hegemonyayı ayakta tutan en önemli unsurlardandır (Hoşgör, 2014, s. 324-329).

Ancak bir iktidarın otoriterleşmesini, rıza yerine zor araçlarının artmasını sadece neoliberalizm veya muhafazakârlıkta bulmak tespit için yeterli değildir. İktidarın kendi içsel dinamikleriyle beraber dışsal etkenler de gözden kaçırılmamalıdır. Harmel ve Janda (Bashirov & Lancaster, 2018, s. 1213) teorilerinde siyasi partileri genel olarak muhafazakâr organizasyonlar olarak kodlarlar. Bu organizasyonların kolay kolay değişmeyeceğini belirtirler. Onların iddiasına göre bu partilerin değişimi ve radikalleşmesi, önemli iç ve dış

şoklara bağlıdır. Şok olarak tabir ettiğimiz ise beklenmeyen ve özellikle iktidarın aleyhine olan hızlı ve öngörülemez siyasal durumlardır. Tüm bunların yanında AKP organizasyonun tıpkı geçmişteki RP gibi bir seçim partisi oluşudur. Bu tür partiler daha başlangıcından itibaren kurumsallaşamama problemiyle karşı karşıyadır. Seçim partileri genellikle maksimum seçmen desteğini alabilmek için pragmatik davranırlar. Bu bahsettiğimiz yapının karşılaşacağı şoklara, diğer kurumsal partilere göre daha tepkisel ve otoriter karşılık vereceği de bu nedenle beklenir. Türkiye’de bakıldığı zaman zor araçlarının rıza araçlarına üstün gelmesi ve radikalleşme eğilimin artmasını dört olaya bağlamak mümkündür. Bunlar Gezi Parkı protestoları, 17-25 Aralık soruşturmaları, 2015 seçim sonucu olarak parlamentodaki çoğunluğun kaybedilmesi ve son olarak 15 Temmuz 2016 darbe girişimidir. Bu hadiseler iktidarı giderek radikalleştirmiştir. Her organik krizle karşı karşıya kalan hegemonik proje gibi Türkiye’de de tehdit algısının çok fazla genişlediğini görmekteyiz (Bashirov & Lancaster, 2018, s. 1213-1222).

Son olarak, daha önce belirttiğimiz üzere organik krizle karşılaşmak, iktidarın veya hegemonik projenin sonlanacağı anlamına gelmemektedir. Bu kriz durumu aşılabılır, yeni bir formda yenilenebilir veya kriz halinde yeni bir proje ve organizasyon oluşturuluncaya kadar onlarca yıl sürebilir.

3.4.5. AKP ve Medya

Kitle iletişim araçları, her iktidar ve hegemonik proje açısından büyük önem taşır ve genel olarak meşrulaşma aracı olarak görülür. Halka ulaşabilme arzusunun en önemli ayağı olan medyanın Türkiye’deki tarihinden kısaca bahsetmiştik. Şimdi de AKP ve medya ilişkisini, medyanın yakın tarihteki ve şimdiki durumunu gözden geçireceğiz.

Öncelikle, medyanın iktisadi ve sahiplik hareketlerine kısaca değinmek gerekmektedir. 2001 krizi birçok sektöre, ideolojiye ve siyasal harekete darbe vurduğu gibi medyaya da vurmuştur. Reklam harcamalarına baktığımızda 2000 yılında 1,1 milyar dolar olan reklam harcamaları 2001 yılındaki bunalımda 550 milyon dolara kadar düşmüştür. Ancak diğer sektörlerle karşılaştırdığımızda medyanın ayakta kalmayı başardığını görüyoruz. AKP’nin 2002 yılında iktidara geldiği zaman ana akımda üç büyük grup bulunuyordu. Bunlar Bilgin, Uzan ve Doğan gruplarıydı. Bu grupların arasından Uzan grubu direkt olarak iktidara

karşı durmuştur. Özellikle Cem Uzan'ın Genç Parti'yi kurması ve siyasal bir rakip olması bunun en büyük nedenidir. Uzan grubu başta Star TV olmak üzere elindeki bütün medya olanaklarını seferber ederek seçime girmiş %7 oy almıştır. Ancak 2003 yılının ortalarında usulsüzlük ve çeşitli sözleşme ihlalleri nedeniyle Uzan grubunun bütün şirketlerine el konulmuş, medya alanından ve diğer sektörlerden tamamen silinmiştir. Devletin yeni dönemde ilk zor kozunu gösterdiği dönem olarak bu durumu görebiliriz. Uzan'ın medya sektöründen çekilmesinin ardından Dinç Bilgin'in de büyümek için kullandığı limit dışı krediler gerekçe gösterilerek mal varlığının bir kısmına el konulmuştur. Önemli yayın organları olan Sabah gazetesi ve ATV TMSF'ye devredilmiştir. Bu yayın organları ihaleler yoluyla önce Ciner, daha sonra Çalık grubuna satılmıştır. İki büyük grubun gitmesinin ardından Doğan grubu, güçlenen ve genişleyen sahiplik yapısıyla yayın hayatına devam etmiştir. Özellikle yeni hegemonik projenin IMF ve AB politikalarını uygulamasının ardından iktidarla uyumlu bir hale gelmiştir. Doğan Grubu, Star TV'yi satın almış ve dönemin Sabah gazetesi çizgisindeki Vatan gazetesini kurmuştur. Genel olarak objektif görünen yayınlarıyla ve etik kurallarıyla özerk olarak kalmıştır. Bu nedenle Doğan grubu, uzun süre meşru görünen, iktidar açısından da önemli bir meşrulaşma kanalı olarak görülmüştür. Ancak 2007-2008 döneminde hegemonik durumunu güçlendiren iktidar ile Doğan grubu ilişkileri zamanla bozulmuştur. Doğan Grubu tekrar geleneksel militarist yayınlarına geri dönmüştür. Erdoğan daha sonra bu yayın politikasının değişimi olarak bir takım ticari izinlerin verilmemesinden dolayı olduğunu iddia edecektir. Sonucunda Doğan grubuna tam 4,8 milyar liralık büyük bir vergi cezası kesilmiştir. Ardından grup küçülmeye gitmiş ve disipline edilmiştir. On yıl boyunca yayın hayatına devam eden Doğan Grubu yayın organları, son olarak 2018'de hızlı bir şekilde tamamen Demirören Grubuna satılmıştır. Bununla beraber yeni sermaye gruplarının da oluşturulmasıyla muhafazakâr yayın organları sayısında bir artış gözlemlenmiştir. Bazıları dini cemaatlere ait olmakla beraber, Türkiye, Milli Gazete, Yeni Asya, Vakit, Yeni Şafak ve daha sonra kapatılacak olan Zaman gibi gazeteler TGRT, Kanal 7 ve Kanal 24 gibi kanallar önemli örneklerdir. Akşam gazetesi ve Sky 360 kanalı da merkez medyadan muhafazakâr medyaya transfer edilen önemli yayın organlarıdır (Aydın, 2018, s. 177-181).

Türk medyasında hegemonya mücadelesinde 2002 yılından, medyanın tek ses olmaya başladığı 2013 yılına kadar tıpkı toplum ve burjuvazi gibi medya da genel olarak iki kampa

ayrılmıştır. Söylem ve yayın olarak bu kampların biri yeni oluşturulan sermayenin söylem olarak da bir yansıması olarak görebileceğimiz muhafazakâr medyayken diğeri daha çok eski genel ideolojiye yakın olarak tabir edebileceğimiz laisist, modernist ve ulusalcı bir çizgide yayın yapan medya gruplarıdır.

Dönemin iki egemen düşüncesinin mücadelesinin medyatik hali diyebileceğimiz bu yayınlar ne bütüncül bir rıza elde edebilmişler ne de halk gözünde meşruiyet anlamında tamamen çökmüşlerdir. Bu değişimi görmek için birkaç sayısal veriye göz atabiliriz. Örneğin Aralık 2002 de en çok satan gazeteler sırasıyla “Hürriyet”, “Posta”, “Sabah”, ”Star”, “Zaman”, ”Milliyet”, ”Vatan” ve “Akşam” olduğunu görüyoruz. Burada tek muhafazakâr basının beşinci sırada olan “Zaman” olduğunu görüyoruz. Gerisi ise egemen ideolojik söyleme ve laik iş adamlarına ait gazetelerdir. Sadece yedi yıl içinde, 2009’daki verilere baktığımızda Doğan grubunun gazete satış sayısının 1.551.290 olduğunu görürken, muhafazakâr basın satış sayısının 1.832.021 olduğunu görüyoruz (Oğurlu & Öncü, 2014, s. 396).

Önemli dönüm noktalarından biri olan 2013 yılındaki tiraj verilerine baktığımızda ise birinci sırada büyük bir farkla “Zaman” gazetesini görüyoruz. Satış sırası “Posta”, “Hürriyet”, ”Sözcü” ve “Sabah” olarak devam ediyor. Sonradan terör faaliyetleri nedeniyle 15 Temmuz 2016’dan sonra kapatılacak olarak “Zaman” gazetesinin tiraj sayısının bu derece yüksek olmasının nedeni ise bedava abonelik sistemi ve bu alanda yapılan seferberliklerdir. Son olarak 2018 Eylül ayı tirajlarına baktığımızda ise ilk sırada sırasıyla “Sabah”, Doğan grubundan Demirören Grubuna geçen “Hürriyet” ve “Sözcü” gazetelerini görüyoruz (Medyatava, 2018).

Genel olarak “Hürriyet” ve “Sabah” gazetelerinin yaklaşık yirmi yıldır, yayın çizgilerini büyük ölçüde değiştirmelerine rağmen her dönem üst sıralarda olduğunu görüyoruz. Bunun nedeni olarak medya okuryazarlığının zayıf olduğu Türkiye’de halkın gözünde medyanın sahipliğinden çok markanın öne çıktığını öne sürmek mümkündür. Diğer bir yandan Sözcü gazetesinin önce çıkmasının nedeni ise iktidara yakın olmayan, söylemini ve çizgisini değiştirmeyen bir gazete oluşudur. Bu nedenle diğer gazeteleri tek ses ve meşru görmeyen okuyucuların genellikle Sözcü gazetesini edindiğini söyleyebiliriz.

Bir diğ er önemli husus, medyadaki mevzi mücadelesinin ve pasif devrim anlayışının, gazetelerin söylemlerini ve yayın çizgisini değıştirdiğı gerçeğidir. Hegemonik projenin, kendinden başka halkaları da sisteme d h il etmeye çalıştığını ve bu nedenle reforma ve değışime uğradığını belirtmiştik. Türk medyasında da bu değışimi görmekteyiz. Kökleri daha radikal olan muhafazakâr gazetelerin zamanla sistem içine girdiğı ve zamanla özellikle radikal İslam söylemleri terk edip, ılımlılaştığını tespit etmekteyiz. “Yeni şafak” gazetesi bu açıdan önemli bir örnek olarak karşımıza çıkar. Finansal zorluğ a düştükten sonra ılımlı olan muhafazakâr aile Albayraklar bu gazeteyi satın almıştır. Daha  nceden “Batının değıersiz düzeni” temel bildirisi olan gazete, radikal İslam’dan gittikçe uzaklaşmıştır. Aynı şekilde daha önce laik kimlikleriyle  ne çıkan gazetelerin yayın politikalarında da değışiklikler yaşanmıştır. Bunlardan bir  rnek Star gazetesidir. Ahmet  zal ve Cem Uzan tarafından kurulmuş bu gazete TMSF’ye devredilmiş ve daha sonra Ethem Sancak tarafından satın alınmıştır. Sancak’ın muhafazakâr bir geçmişi olmadığı bilinse de gazete sağı muhafazakâr yayın politikalarına geçmiştir. Aynı şekilde Demirören grubunun Doğ n grubundan satın aldığı Vatan ve Milliyet gazeteleri de buna bir başka örnektir. Bu gazete de farklı bir iş ortaklığında olmasına rağmen yayın çizgisi olarak hükümete yakın bir yayın politikası sergilemiştir. Özellikle 2013 yılında gazeteci Hasan Cemal’in “Milliyet” gazetesinden istifa etmesi önemli bir kırılma anı olmuştur (Oğurlu &  nc , 2014, s. 398-401).

Yeni hegemonik projenin yeni sermayeler gruplarının önceki medya tekeli i kırdığı ve siyasal ve sermaye anlamında yeni bir tekel oluşturduğunu görüyoruz. Ancak medyadaki sahiplik yapısının iktidar lehine değışmesinin yanında zor yöntemlerinin de giderek arttığına şahit oluyoruz. Bu aynı zamanda rıza üretim kanallarının medyadaki yeni yapılanmaya rağmen tıkanđının bir göstergesidir.

Gazetecilere yönelik ilk tutuklama olayları 2008 yılından itibaren başlamıştır. O dönem Ergenekon davasının sürdüğü dönemde Soner Yalçın (ODATV), Nedim şener (Milliyet), Ergün Poyraz, Erol Manisalı (Cumhuriyet), Tuncay  zkan (Kanaltürk) ve Mustafa Balbay (Cumhuriyet) gibi ulusalcı gazeteciler tutuklanmıştır. 2012 yılına gelindiğinde tutuklu gazeteci sayısı 94’e yükselmiştir (Akser & Baybars-Hawks, 2012, s. 312-313). Türkiye Gazeteciler Sendikası rakamlarına göre 2019 itibariyle tutuklu gazeteci ve medya çalışanı sayısı 138’e çıkmıştır (Türkiye Gazeteciler Sendikası, 2019).

Medyayı disipline etmek için kullanılan bir diğer yöntem ise akreditasyon uygulaması ayrımcılığı olmuştur. Devlet, medya için en önemli haber kaynaklarından birisidir. Daha önce neredeyse tüm gazetelerin hükümet görevlilerine ulaşımı varken, 2008 yılından itibaren yeni akreditasyon rejimiyle bu değişikliğe uğramıştır. Başbakanın gezilerine veya basın toplantılarına bazı gazetecilerin ve gazetelerin katılması yasaklanmıştır. Bu ayrımcılık uluslararası birçok kurum tarafından eleştirilmiştir. WAN (Dünya Gazeteler Birliği) ve ENPA (Avrupa Gazete Yayıncıları Birliği) başbakan Erdoğan'a bu yasakların kaldırılması için açık mektup kaleme almışlardır (Akser & Baybars-Hawks, 2012, s. 314-315).

Değinilmesi gerek bir diğer önemli unsur da özellikle 2013 yılından itibaren izleyicilerin ve okuyucuların ciddi derecelerde medya tarafından dezenformasyona uğraması olmuştur. AKP döneminde yönetim radikalleşmesinin şoklara verilen cevaplar doğrultusunda arttığını ifade etmiştik. Hegemonik projeye ilk şokun Gezi Parkı protestolarıyla geldiğini de belirtmiştik. Medyaya baktığımızda ise bu protestoların başlamasıyla beraber medyada dezenformasyonun ve asparagas haberciliğin giderek arttığını gözlemlemek mümkündür. Spesifik bir örnek olarak gazeteci İsmail Saymaz'ın Gezi protestoları sırasında "Yenişafak" gazetesini incelediği çalışmaya göz atmak yararlı olacaktır. 19 günlük manşetler incelendiğinde 30 Mayıs 2013'ten itibaren ilk üç günde gazetenin konuya çok derinlemesine inmediği ve yetkililerin açıklamalarını aktardığı gözlemleniyor. Özellikle 1 Haziran 2013 basımlı gazetenin eylemcilerin ve polislerin karşılıklı orantısız olduğu ve eleştirildiği öne çıkmıştır. Protestoların ulusal bir hale gelmesinin ardından gazetenin, ispatı olmadan öne sürdüğü ve doğruluktan uzak haberleri giderek artmıştır. 16 Haziran'a kadar gazetenin manşetleri ve söylemleri genel olarak "Yabancı ajanlar", "Houston'dan Emir" gibi iddiaların yanı sıra protestocuların Soros gibi iş adamlarınca maddi ve manevi desteklendiği ve yine protestoların sosyal medya ayağının direkt olarak CIA ve ABD tarafından desteklendiği iddia edilmiştir (Saymaz, 2014, s. 189-197).

Bazı medya organlarının ve gazetelerinin bu tür komplo teorilerini ve dezenformasyon havuzu yaratımının genel olarak Gezi Parkı protestolarıyla başladığı söylenebilir. 2013 yılından itibaren gazetelerin toplumsal olaylara dönük refleksif cevaplarının genel olarak bu yönde olduğu gözlemlenmektedir ve durum genel olarak gazetelerin alışkanlığı haline gelmiştir.

Medyanın sahiplik yapısının değişmesi, dezenformasyonun artması ve söylem olarak organların bütünleşmesi medyanın meşruluğunu zayıflatmıştır. 2018’de Oxford Üniversitesinin bünyesinde olan Reuters Gazetecilik Çalışma Enstitüsü’nün yayınladığı raporda medyaya olan güven endeksinin son üç yıla oranla %7 düşerek %38 olduğu saptanmıştır. Yine aynı rapora göre televizyonda en çok izlenen haber kaynağı, sahiplik yapısı ve yayın politikasının farklı ve hükümete görece yakın olmayan FOX TV (%43) olduğu belirtilmiştir (Yanatma, 2018).

Organik entelektüellerin yanında sanatçıların ve tanınmış kişilerin bulundukları yer de hegemonik proje tarafından önemsenmiştir. İdeolojiler ve onların gerçekteleştiği siyasal hareketler sanatçıları siyasal bir özneye dönüştürmeye çabalamaktadır. Türkiye’de de bu tutum önemli bir rol oynar. AKP iktidarında, iktidar da muhalifler de sanatçılarda ideolojik bir temsil aramaktadır. Medya da bunun için önemli bir rol oynar. Hegemonyaya dâhil olmayan sanatçılar ve tanınmış kişiler medyatik linçe uğramaktadır. Özellikle gelişmiş iletişim sistemleriyle, bu linçin tepkisel durumu artmaktadır. Bu durumun önemli örneklerinden biri Gezi parkı protestoları süresince ortaya çıkmıştır. Bu örnek de Mehmet Ali Alabora’dır.

10 Haziran 2013’te “Bu Ne Tesadüf” manşet haberinde Yeni şafak gazetesi şu ifadelere yer vermiştir: (Polat, 2014)

“Eylemlerin ilk gününden beri sosyal medyada halkı tahrik edici mesajlarıyla dikkat çeken oyuncu Mehmet Ali Alabora’nın yönettiği ve AKPy’e ait şekilleri çağrıştıran sembollerin hedef gösterildiği oyunda, halkın nasıl isyan etmesi gerektiği, isyan ederken de sosyal medyada nasıl örgütleneceği anlatılıyor. İngiltere’deki Londra merkezli bir ajans tarafından da desteklenen oyun, Gezi eylemleri başlamadan önce Türkiye’de tam 4 kez ‘trend topic olmayı başarmış. Hükümeti düşürme kampanyasına dönüştürülen Gezi Parkı eylemlerinin başka bir mecrada bir süredir sahnelenmiş olduğunu kanıtlayan ‘Mi Minör’ oyununu, eylemlerin aktif katılımcısı Mehmet Ali Alabora yönetiyor. Alabora’nın hem yönetip hem oynadığı oyunda, diktatör bir başkan tarafından yönetilen ‘Pinima’ ülkesinde seyircilerin de katıldığı bir tepki hareketi başlatılıyor. Oyunda Facebook, Twitter gibi sosyal medya araçları aktif olarak kullanılırken, bunlar aracılığıyla yaşananlar dünyaya duyuruluyor. Seyircinin de oyunun bir parçası olduğu oyunda,

seyirciler salona, elinde cop olan polis kıyafetli kişilerin kontrolünden geçtikten sonra alınıyor.”

Hegemonya karşısındaki direniş de benzer bir stratejik yöntemi uygulamaya çalışır. Özellikle birçok sosyal medya hesabından Cumhurbaşkanı'nın görüştüğü ve davetlerine katıldığı sanatçıların resimlerinin ve isimlerinin düzenli bir şekilde yayınlanması, buna örnektir. Ancak bu karşı yöntem hem var olan hegemonyanın stratejisinden farklı olmadığı gibi, iletişim gücü ve etkisi bakımından iktidara göre şimdilik oldukça zayıftır.

Hegemonya stratejilerinin önemli bir ayağı da kültürdür. Her iktidar kendi popüler kültürünü yaratmak veya olanı kendine göre şekillendirmek ister. Sanatçılar ve tanınmış kişiler siyasallaştırılmak istenirken bu amaç doğrultusunda hareket edilmektedir. Diğer popüler kültür ürünleri de bu tür stratejilerden etkilenmektedir. Türkiye’de diziler önemli bir kültür ürünüdür. Dizi izleyicisi oldukça yüksektir ve gündelik hayatın önemli bir bölümünü kaplamaktadır. Bu doğrultuda yeni kültürel sermaye yaratımı amacıyla yeni ürünler ortaya çıkmakla birlikte idari tedbirler de uygulanmaktadır.

Koçer, çalışmasında son dönemin popüler dizilerinden “Çukur”un durumunu ele almıştır. Dizi çıktığı günden itibaren sosyal medyada birçok etkileşime girmiş, yüksek reyting elde etmiştir. Ancak dizi, medya ürünlerini denetleyen Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından birçok kez ceza almıştır. Bu cezaların gerekçelerinden birisi öpüşme sahneleri olmuştur. Dizinin senaristleri zor durumda kalmış, bu nedenle sahnelerinde bu konuya yer vermiştir. Dizinin iki önemli karakteri “Yamaç” ve “Sena”nın bir başka bölümündeki diyalogları bu duruma örnektir. Sena karakteri Yamaç’a “Şimdi seni burada öperdim ama öpemiyorum” der. Yamaç’ın “Neden?” sorusu karşısında Sena bölgede kamera olduğuna dair bir göstergeyi gösterip “Ceza keserler” diyecektir. Bu sahne, popüler kültürün sürekli bir gözlem halinde olduğunun göstergesidir. Popüler kültüre yönelik bu muhafazakar ve aynı zamanda kurumsal müdahaleye spesifik bir örnektir. İçeriğinden ziyade müdahale kapasitesine bakmak daha önemli olacaktır. Bu ve bunun gibi birçok popüler kültür ürünü zamanla idari tedbire gerek olmaksızın kendi kendini düzenleyebilir ve sansürleyebilir hale gelmektedir (Koçer, 2018, s. 158).

RTÜK ise bu cezaları meşrulaştırma yöntemi olarak, kurumun genel olarak şikâyetlere göre hareket ettiğini ifade etmektedir. Kurum periyodik olarak şikâyetleri yayınlamaktadır. Kuruma aynı zamanda hem telefon, hem internet hem de e-devlet üzerinden şikâyetle bulunmak mümkündür. Kurum her yıl ortalama 150.000 şikâyet almaktadır (RTÜK, 2017). Ayrıca en çok şikâyet alan dizi de 11 bin 599 bildirimle 2018 yılının ilk altı ayında “Çukur” olmuştur (Sputnik, 2018). En çok izlenen dizilerden birinin bu derece şikâyet alması ilginç bir sonuç ortaya çıkartmıştır. Daha nitelikli bir araştırmayla otoriter yönetimlerdeki ihbar kültürünün oluşmasının incelenmesi bu konu için daha aydınlatıcı olabilir.

RTÜK aynı zamanda yıllık şikâyetleri kategorize etmektedir. Ancak kurumun son raporu 2017 yılının ilk dokuz ayına aittir:

Tablo 3
RTÜK Şikayet Tablosu

İnceleme Kriteri	Adedi	%
Genel Ahlak, Manevi Değerler ve Ailenin Korunması İlkesine Aykırılık	55587	23.06
Müeyyide/Yaptırım Uygulansın (Kanal Kapatılsın – Ceza Verilsin – Program Kapatılsın – Kanal Uyarılsın)	51795	21.49
Çocuk ve Gençlerin Gelişimlerini Olumsuz Etkileyebilecek Programlar	22168	9.2
Toplumda Özgürce Kanaat Oluşmasına Engel Olma	16737	6.94
İrk, Renk, Dil, Din, Tabiiyet, Cinsiyet, Sınıf, Bölge ve Mezhep Farklılıklarını, Toplumda Nefret Duygularını Oluşturacak Biçimde Kullanmak/Engellilik, Siyasi ve Felsefi Düşünce ve Benzeri Konularda Ayrımcılık Yapmak	16732	6.94
Kişiyeye Yönelik Şikayet (Katılımcı ya da Sunucu)	14134	5.86
Reklamın Niteliği	11876	4.93
Cinsellik ve Müstehcenlik	6559	2.72
Şiddeti Özendirici veya Kanıksatıcı Yayın	6057	2.51
Diğer	39417	16.35

Kaynak: (Uyar, 2018)

RTÜK üyelerinden İsmet Demirdöğen’in aktardığı verilere göre sadece Aralık 2017’de 7.769 şikâyet alınmıştır. Şikâyet edenlerin çoğunun 41-50 yaşlarında olduğu ve %75’inin erkek olduğu saptanmıştır. Bu yaş grubunun hem muhafazakâr yetişkin, hem de şikâyet ve ulaşım usulünü (internet, telefon vb.) bilmesinden dolayı veriler anlaşılır gelmektedir. Şikâyetlerin çoğunluğunun içeriği yine tabloda olduğu gibi genel ahlak, manevi

değerler üzerindendir. 2017’de dizilere yönelik şikâyetler de artmıştır. “Çukur” ve “Söz” dizileri en çok şikâyet alanlardan olmuştur. “Söz” dizisi bir anti terör timiyle ilgili bir hikâyeyi aktarmaktadır. Bu dizilerin şikâyet konuları genel olarak içerdiği şiddet unsurlarıyla ilgiliyken, bunun yanında “Çukur” dizisi mafyayı övme ve uyuşturucuya gençleri teşvik etmesi nedeniyle de bildirim almıştır. İlginç olarak “Söz” dizisi şiddet eleştirisinin yanında özel kuvvetleri pasif göstermesi nedeniyle de bildirim almıştır. İki dizisinin de şiddet ile ilgili bildirim almasına rağmen “Çukur” dizisi başından itibaren ceza alırken, “Söz” dizisine herhangi bir idari yaptırım uygulanmamıştır. Bunun nedeni dizinin hegemonyanın bir popüler kültür ürünü olmasıyla ilintilidir (Koçer, 2018, s. 168-170).

AKP hegemonya projesinin RP’den bu yana Yeni Osmanlıcılık düşüncesiyle beraber kültürel sermaye yarattığını ifade etmiştik. Yeni popüler kültür ürünleri de bu söylemlerle ve yapımlarla gerçekleşmektedir. Bu ürünlerden en önemlisi ve en çok televizyon reytingi alan “Diriliş” dizidir. Bu dizi Osmanlı’nın kuruluş hikâyesini anlatmaktadır. Yine bu dönemin tarihsel olarak zayıf verilere sahip olması dizinin senaryosunu esnekletirmektedir. Dizinin senaristi de bu durumu teyit etmiştir. Örneğin bu dönemde Türklerin dizideki gibi muhafazakâr Müslümanlar olmadığı bilinmektedir. Ayrıca dizide Şubat 2015’te Ertuğrul’un babası Süleyman Şah’ın türbesinin taşınacağına öngörülmesi de dizinin günümüzdeki olguları meşrulaştırmaya çalıştığı tespit edilmektedir (Özçetin, 2018).

Bu tip siyasal ideolojiler Griffin’in de palingenetik olarak tarif ettiği mitsel öğeleri kullanmaktadır. Buradaki amaç, krizdeki ve çöküşteki bir toplumun geçmişin mitleriyle yeniden yaratılmaya çalışılmasıdır. Halk gerçeklikten kopartılmaya ve fantezilerde iktidarın siyasal ideolojisi lehinde birleştirilmeye çalışılır. Türkiye’deki oluşturulmaya çalışılan yeni kültürel sermaye de parlak Osmanlı geçmişi üzerinden inşa edilir. “Diriliş” gibi diziler de bunun popüler kültüre yansması olarak gözlemlenmektedir (Griffin, 2014, s. 69-73).

4. HEGEMONYA SÖYLEMİNİN MEDYADA İNCELENMESİ: 2010-2017 BASINDA REFERANDUM

4.1. Metodoloji

Çalışmanın metodoloji bölümünde hegemonik söylemlerin nasıl değiştiği gazetelerin birinci sayfaları üzerinden incelenecektir. Böylece 2010 ve 2017 arasındaki toplumsal durum ve rıza üretim farklılıkları bu bölümün ana konusu olacaktır. Daha önce bahsettiğimiz hegemonya değişiminin, Bob Jessop'un teorisi *tek uluslu ve iki uluslu* hegemonya kavramları bakımından incelenecektir. Türkiye'de iki teori arası geçiş ve aralarındaki strateji ve söylem farklılıklarına gazeteler üzerinden ışık tutulacağı umulmaktadır. AKP organizasyonun ve kurumsal varoluşunun en büyük nedenlerinden birisinin seçim olduğunu düşündüğümüzde. Seçim dönemlerinin diğer dönemlere göre daha fazla toplumsal rıza üretmeyi amaçladığını ve medyanın da bu şekilde kullanıldığını görüyoruz. Bu nedenle iki referandumdan bir ay önceki süreç (13 Ağustos 2010 – 12 Eylül 2010 ve 16 Mart 2017 – 16 Nisan 2017) dikkate alınarak gazeteler incelenecektir. İncelenecek gazeteler Sabah, Hürriyet ve Yeni Şafak olarak seçilmiştir. Gazetelerde gündem oluşturan birinci sayfa manşetleri söylem olarak incelenecektir. Yeni Şafak ve Sabah gazeteleri iktidara yakın olduğundan, hegemonyanın rıza üretim söylemlerini araştırmak bakımından faydalı olacaktır. Hürriyet ise okuyucu bakımından ana akım medya sınıfına girdiğinden incelenecektir. Gazetelerde gündemde tutulmak istenen konular görülecek ve bu sayede ideolojik söylem ve stratejiler de görülmüş olacaktır. Gazetelerde manşetlerin yanı sıra birinci sayfa içindeki haberler de incelenecektir. Bu haberler de gündemde önemli bir yer tutmaktadır. Haberler ve manşetlerin incelenmesi sayesinde gazetelerin arasındaki farklılıklar da görülecektir. Hegemonik anlamda özellikle Yeni Şafak ve Sabah gazetelerine bakıldığında 2010 ve 2017 yılları arasındaki önemli strateji farklılıkları ve hegemonik rıza üretimi arasındaki farklar görülecektir. Yine medya üzerinden referanduma yönelik amaçlar ve ikna yöntemleri farklılıkları da ortaya çıkacaktır. Hegemonik söylemin hangi toplum kesimlerine seslendiği ve içine almaya çalıştığı da iki dönem arası farklılık bakımından öne çıkacaktır.

4.2. 2010 Referandumu Öncesi Gazeteler

2010 referandumu öncesi en yaygın söylemlerden biri yargının şeffaflaşması ve yapısında değişik gerektiği olmuştur. Bu nedenle özellikle iktidara yakın gazetelere baktığımızda devletin yargı kurumları hakkında birçok negatif haber yapıldığı gözlemlenmiştir. 13 Ağustos 2010 tarihinde yayınlanan Yeni Şafak gazetesi birinci sayfada “Çete Yargısına Hâkim Montajı” manşeti yer almıştır. Manşetin altında “HSYK yeni kurbanlar peşinde” alt başlığı atılmıştır. Gazete devletin de bir kurumu olan “Hakim ve Savcılar Yüksek Kurumu”nu açıktan hedefe almıştır. Gazetede işaret edilen nokta dönemin Özel Yetkili Mahkemelerinin yürüttüğü Ergenekon ve Balyoz davalarının sekteye uğratılmasının istenmesidir. Bu örgütlerin daha sonra var olmadığı anlaşılabacaktır. 15 Ağustos tarihinde de gazete HSYK’yı hedef almaya devam etmiştir. “Ertosunun’un İtirafı İnternete Düştü” manşeti bu kez HSYK üyesi Ali Suat Ertosun’a ait olduğu iddia edilen bir ses kaydını öne sürerek kurumun tarafsızlığını yitirdiğini iddia etmektedir. Genel olarak bir aylık süreçte Gazetede yargı mensuplarına birçok eleştiri getirilmiştir.

Ancak daha da önemli olan hegemonyanın toplumsal söylemleri olmaktadır. Referandum söylemlerinde toplumun *iki uluslu hegemonya* projesinde olduğu gibi tek bir kesime seslenilip, diğer tarafın dışlanma stratejisi öne çıkmamaktadır. Yine 15 Ağustos 2010 tarihindeki Yeni Şafak gazetesinde “CHP’ye Dersim Sorusu” sür manşeti bu konuda önemli bir yer tutmaktadır. Resmi olarak “Tunceli” olan şehrin adı başbakan tarafından Dersim olarak ifade edilmiştir. Dersim’in erken cumhuriyet dönemi bombalanması politik ve stratejik bir söylem olarak öne çıksa da bir rıza mekanizması olarak toplumun öteki kesimlerine seslenmektedir. Yine aynı sayfada Erdoğan’ın “fişlemeleri kaldırdık” demeci de ayrımcılığa karşıt bir söylem olarak göze çarpmaktadır. 2010 referandumunun bir diğer söylemi ise 12 Eylül darbesine karşıt olması ve hesaplaşma amacını taşıması olmuştur. Referandumun yine 12 Eylül tarihinde yapılması da yine bunu sembolize etmektedir. 16 Ağustos 2010 tarihli Yeni Şafak gazetesi de “Terörün Anası 12 Eylül’dür” manşetiyle darbe döneminde, özellikle Diyarbakır cezaevinde yapılan sistematik işkenceleri haberleştirmiştir. Yeni Şafak gazetesi o dönem de bu dönemde olduğu gibi muhalefet hakkında negatif haberler yapmıştır. Erdoğan’ın CHP’ye karşı demeçlerini sürekli veren gazete 25 Ağustos 2010’da bu kez CHP’ye yönelik kendi negatif haberini yapmıştır. “Baykal’ın Altında Kaldı” manşetli haberde CHP lideri

Kılıçdaroğlu’nu Van’da sadece 200 kişinin dinlediğini haberleştirmiştir. Bir sonraki gün 26 Ağustos 2010’da Başbakan Erdoğan’ın “Kitabımızda Ayrımcılık Yok” demeci sür manşette yer almıştır. Güçlü bir hegemonya projesinde kimlikler esnekleştirilir ve toplumun en geniş katmanlarına seslenilmeye çalışılır. 4 Eylül 2010 tarihli Yeni Şafak gazetesi “73 Milyon Benim Öz Be Öz Kardeşim” manşetiyle çıkmıştır. Manşet yine Erdoğan’ın sözü olarak haberleştirilmiştir. Haberde aynı zamanda Diyarbakır evet mitingindeki fotoğraflara yer verilmiştir. Manşetin altındaki bir alt başlık dikkat çekicidir. Başlıkların birisinde “Ape Musa’yı Unutmadık” yazmaktadır. Bahsedilen isim Musa Anter, suikasta kurban gitmiş ve Kürt siyasal hareketinin önemli isimlerindendir. Bir başka alt başlık ise “Annelerin Acısını İyi Biliriz” olmuştur. Başlığın altında Erdoğan’ın “Faili meçhul cinayetlerin acısını iyi biliriz, köylerin boşaltılmasının, hapiste Kürtçe konuşamayan annenin acısını iyi biliriz” sözleri verilmiştir. Hegemonya projesinin toplumun uzun bir süre boyunca dışlanmış bir toplum kesimine seslendiği açıktır. Bu kesim de söylemsel olarak hegemonik projeye dâhil edilmiştir.

Hegemonya teorisinde organik entelektüellerin kullanımının da önemli bir strateji olduğunu belirtmiştik. Yine 4 Eylül 2010 tarihli Yeni Şafak gazetesinde birinci sayfada kalın puntolarla “Darbe Ürünü Anayasa Yok Olmalıdır” haber başlığı yer almaktadır. Bu sözlerin sahibi ise yazar Adalet Ağaoğlu’dur. Ağaoğlu hayırcı cepheyi “Darbe anayasasına karşı kayıtsız kalıyorlar” sözleri de haberde yer almıştır. Böylece tanınmış bir yazarın da hegemonik söyleme dâhil edildiği görülmektedir.

Hegemonya projesinde sermayenin konumu da oldukça önemlidir. Yeni Şafak gazetesinin referanduma iki gün kala 10 Eylül 2010 tarihli gazetesinde iş dünyasına da mesaj veriliyor. Birinci sayfada “En Kârlı Yatırım Evet” başlığıyla yayınlanan haberde iş dünyasının evet oyuyla beraber ekonomik istikrarın güçleneceği görüşünde uzlaştığı iddia edilmektedir. Gazetede demeci kullanılan isimse Türkiye’deki önemli sermayedarlardan Zorlu Holding’in sahibi Ahmet Nazif Zorlu’dur. Zorluya göre referandumdaki evet oyunun piyasaları çok olumlu etkileyecektir.

2010 referandumunda en çok öne çıkan söylemlerden biri de “Özgürlük” söylemiydi. Söylemin karşısında yer alan ise 12 Eylül 1980 darbesiydi. Referandum günü, 12 Eylül 2010 tarihli Yeni Şafak gazetesinde “30 Yıl Oldu Netekim” manşeti de bu darbe hakkındadır. Bu manşetin altındaki yazıda 1980 anayasasının demokrasi ve özgürlüğü prangaladığı” ifade

edilmiş, işkenceden ölen insan sayısı verilmiştir. Sür manşete de “Özgürlük İçin Sandık Başına” yazılmıştır.

Sabah gazetesi de 2010 yılında referanduma destek veren yayın organlarından biri olmuştur. 18 Ağustos 2010 tarihli gazetenin manşetinde sermayeye mesaj verilmektedir. “Patronlara Sandık Dersi” başlığında verilen manşette TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) başkanı eleştiriliyor. Manşetin altındaki başlıkta “Erdoğan’dan TOBB Başkanına: Bir işadamı örgütü, iş dünyasının önünü açan pakete nasıl hayır der”. Yazısı yer alıyor. Bu şekilde sermaye ve iş dünyası hegemonik söyleme ve ittifaka dâhil edilmek istenmektedir. Ayrıca aynı gazetenin birinci sayfasının alt kısmında Kürt siyasal hareketinin önemli temsilcilerinden ve o dönemin bağımsız milletvekili Ahmet Türk’ün bir demecine yer veriliyor. “Ahmet Türk: Kırılma Noktasındayız” başlıklı haberde PKK’nın ateşkesini desteklediği ve bunun önemli bir fırsat olduğu yine Ahmet Türk’ün kendi ağzından belirtilmektedir. O dönemde kendine daha önceden basında yer bulamayan siyasi temsilcilerin varlığını görmekteyiz. Bu da hegemonik söylemin ve kimliğin genişlediğinin önemli bir kanıtıdır.

Sabah gazetesinde de referandum ve özgürlük söylemlerinin bir arada olduğunu görmekteyiz. 13 Ağustos 2010 tarihli Sabah gazetesinin birinci sayfasının altında dikkat çeken alt yazıda “Eylül sabahı daha çok özgürlük, daha çok demokrasi” denilerek, referandumun getirilerinin bir dahaki sayıda anlatılacağına haberi verilmektedir.

Sabah gazetesinin PKK’nın tek taraflı ateşkesiyle Yeni Şafak gazetesinden daha fazla ilgilendiğini görmekteyiz. 14 Ağustos 2010 tarihli gazetenin birinci sayfasında “PKK tek taraflı ateşkes ilan etti” haber başlığını görmekteyiz. Diyarbakır sivil toplum örgütlerinin “diyalog ortamı için” haberi olumlu bulduğu da açıklanmıştır. Haberin hegemonyanın uzlaşma ortamını sağlamaya çalıştığının önemli bir göstergesi olduğu gözlemlenmektedir. 19 Ağustos 2010 tarihli gazetenin yine birinci sayfasının altında konuyla ilgili başka bir haber yer almaktadır. “İki devle istemiyoruz” başlığıyla verilen haberde eski DEP’li Remzi Kartal’ın açıklamalarına yer verilmektedir. Kartal’ın açıklamasında “PKK’nın ateşkes kararı MGK (Milli Güvenlik Kurulu) gündemine alınmalı, değerlendirilmeli. Devlet ‘Bu bir siyasi sorundur, askeri yönetimle çözüm bulunmaz dediği zaman silah ortadan kalkar. Biz iki devlet, iki bayrak istemiyoruz. Şimdi çözüm zamanı, BM (Birleşmiş Milletler) devreye girebilir”

sözleri yer almaktadır. Haberin altında yine Ahmet Türk'ün "Erdoğan'ın Diyarbakır mitingi önemli" açıklamasına başlık olarak yer verilmektedir. Gazetenin uzun süre Diyarbakır, sivil toplum örgütleri ve ateşkes konuları üzerinde uzun bir süre durduğunu görmekteyiz. 20 Ağustos 2010 tarihli gazetenin manşetinde "Diyarbakır'ın Cesur Tercihi" başlığı atılmıştır. Manşetin altında "Bölgedeki iş dünyasını temsil eden 14 sivil toplum örgütünden ortak referandum tavrı: ileri doğru atılacak adımlar için oyumuz evet" ifadesi yer almaktadır. Gazete, aynı zamanda bu on dört sivil toplum örgütünün tüm şehrin politik tavrını temsil ettiğini iddia etmesi, rıza üretimine önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Manşet altı başlıklardan birinde yine özgürlük vurgusu yer alıyor. Daha sonra AKP milletvekili olacak olan ve o dönem Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası başkanı olan Garip Ensarioğlu'nun "Özgürlükleri arttıran ve demokratik değişime kapı aralayan bu paketi önemsiyoruz" açıklaması manşet altındaki haberlerde yerini almıştır. Uzun süre birinci sayfanın altında yer alan ateşkes konusu 21 Ağustos 2010 sayılı Sabah gazetesinde bu kez manşet haber olmuştur. "Kalıcı Ateşkes İçin Sivil Girişim" başlığında atılan manşetin altında "Doğu'da silahların susması için sivil toplum örgütleri kolları sıvadı. Oda Başkanı Ensarioğlu, 'Harekete Gececeğiz' dedi" yazısı yer almaktadır. Hegemonyanın uzlaşmayı genişletmesi amacının, burada sivil toplum örgütleri ve medya ile yürütüldüğünü görmekteyiz. Burada sürecin bu şekilde "doğallaştırılması" söz konusudur. Böylece bu yeni uzlaşma ortamının sivil toplum tarafından kendiliğinden oluştuğu söylemiyle rıza üretilmektedir.

Tek uluslu hegemonya projesinde ve genel olarak hegemonya projelerinde toplumun büyük bir kesimi ve onların bağlı olduğu politik hareketler genel mutabakatın içine taşınmaya çalışılır. Bu büyük mutabakatında kendi içinde riskleri barındırır. Genel olarak hegemonik projenin bu riskleri ve çatışmaların en aza indirilme amacı taşımaktadır. Kısaca rıza üretimi toplumun en geniş katmanlarına kadar yansıtılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle sabah gazetesinin 22 Ağustos 2010 tarihindeki sayısında manşeti önemlidir. Manşetin başlığı "Üçü de Kandil Hoparlörü" olmuştur. Haberde Başbakan Erdoğan'ın CHP, MHP ve BDP'nin (Barış ve Demokrasi Partisi) terör örgütünün söylemlerini paylaştığı iddiası yer almaktadır. Manşetin alt başlıklarından bir tanesi ise "Terör Örgütü Silah Bıraksın" olmuştur. Başlığın altında yine Başbakan Erdoğan'ın "Güvenlik güçleri silah bırakmaz. Silah bırakması gereken terör örgütüdür. Burada herhangi bir oyuna gelmemizi kimse beklemesin" sözleri yer almıştır.

Burada bölgedeki uzlaşma gelişmelerine karşı olan toplum kesimlerini tatmin söz konusudur. Henüz bir gün önce atılan manşetten çok farklı ve çelişki olarak görülebilecek ibareler siyasi bir oportünizm olarak gözlemlenebilir.

2017 yılıyla karşılaştıracığımız zaman önemli farklar göreceğimiz bir konu da dış politikadır. 23 Ağustos 2010 tarihli Sabah gazetesinde “12 Mil Savaş Nedeni Değil” manşetini görmekteyiz. Yeni milli güvenlik siyaset belgesine atfı yapılan haberde artık komşu ülkelerin artık dış tehdit değil iş birliği unsuru olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Haberde “komşularla sıfır sorun” politikasına uygun hareket edildiği de aktarılmaktadır.

6 Eylül 2010 tarihinde Sabah gazetesi tekrar özgürlük ve referandum söylemini “Özgürlüğe Evet” şeklinde manşete taşımıştır. Milliyetçi kesimlere de seslenen haberde Erdoğan’ın MHP’lilere “Milletini sevenler olarak gelin, 12 Eylül’de siz de evet deyin. Bu bir güven oylaması değil; 12 Eylül’den sonra ne dersen de, ben de cevabını veririm” sözleri haberde yer almıştır.

2010 referandumu öncesi inceleyeceğimiz son gazete ana akım medyanın içinde olarak tabir edebileceğimiz Hürriyet gazetesidir. Gazetede hem muhalefet hem iktidar liderlerinin demeçlerine yer verildiğini görmekteyiz. Aynı zamanda gazetenin daha önce incelediğimiz gazeteler gibi Başbakan’ın sözlerini her daim manşetleştirmedeği veya referandum dışındaki haberleri de manşete aldığını da görmekteyiz.

Örneğin 11 Ağustos 2010 günü yayınlanan Hürriyet gazetesinde MHP lideri Devlet Bahçeli’nin gazeteye yazdığı yazı birinci sayfada “Neden Hayır Diyorum” başlığıyla haberleştirilmiştir.

13 Ağustos 2010’da dikkat çeken bir birinci sayfa haberi ise “Rumlar 100 Yıllık Doğalgaz Buldu” haberidir. Sabah gazetesi az önce belirttiğimiz gibi Yunanistan ve komşulara yönelik dostluk manşeti atarken, Hürriyet’in Türkiye ile Yunanistan’ın ihtilafa düşebileceği bir haberi birinci sayfaya taşıması iki gazetenin yayın politikası ve dış haberleri aktarışı farklı görünmektedir.

Gazete iktidarın söylemi dışında otonom ve ana akım bir şekilde tüm siyasi liderlerin demeçlerine yer vermektedir. 14 Ağustos 2010 tarihli gazetede birinci sayfada hem Erdoğan

hem Kılıçdaroğlu hem de Bahçelinin referandum demeçlerini aktarmaktadır. PKK'nın ateşkes haberini Hürriyet gazetesi de yine birinci sayfadan aktarmıştır. Gazete iktidar demeçlerini sadece ilgili kişilerle röportaj yaptığında manşete taşımıştır. 15 Ağustos tarihli gazete “Yüzde 60’ı Buluruz” manşetini atmıştır. Manşet aynı zamanda dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç’ın sözleridir. O dönem Hürriyet’in Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile diğer iktidardaki isimlerin arasındaki söylem farklılıklarını veya farklı demeçleri birinci sayfaya taşıdığını görüyoruz. 17 Ağustos 2010 tarihli gazetede “Belirsizlik Giderilmeli” manşeti atılmıştır. Manşetin altında “Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Azerbaycan yolunda Bülent Arınç’ın ‘7 yıl değil, 5 yıl olmalı” dediği görev süresi için ilk kez konuştu” şeklinde o dönemki iktidar içindeki Cumhurbaşkanlığı görev süresi tartışmasını aktarmıştır. İki gün sonra aynı konuyla ilgili 19 Ağustos’ta “Süresi 7 Yıl” manşeti atılmıştır. Haberin altında Sanayi ve Ticaret Bakanı’nın “Eğer süreyi 10 yıla çıkarsaydık, Gül 10 yıl mı kalacaktı?” sözleri yer almaktadır. İlk olarak Gül’ün lehinde mi aleyhinde mi belli olmayan bu demeç haber okunduktan sonra süreyi düşürmenin doğru olmadığına dair bir görüşün beyan edildiği görülmektedir.

Hürriyet’in incelediğimiz diğer gazetelere göre birinci sayfada dış haberlere daha fazla yer verdiği görülmektedir. 20 Ağustos 2010 tarihli gazetede “Coni Çekildi, Taşeron Geliyor” haberi bunların bir örneğidir. Haberde ABD’nin operasyonunu işgal olarak gören gazete Irak’ta belirsiz bir dönemin başladığını belirtmektedir. Bir gün sonra 21 Ağustos’ta İran ile ilgili “Nükleer Komşu” manşeti birinci sayfada yer bulmuştur. Haber İran’ın yeni nükleer reaktörünün açıldığını belirtmektedir. Yine bir gün sonra 22 Ağustos’taki manşet de İran ile ilgilidir. “Ölüm Elçisi” başlığıyla atılan manşet haberde bölgedeki endişeli gelişmelere yer verilmektedir. Aynı zamanda gazete İran’ın batıya gözdağı verdiğini ifade etmiştir. 2010 yılındaki hegemonya stratejisinde içerde ve dışarda uzlaşma sağlanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Yeni Şafak ve Sabah gibi iktidara yakın gazetelerin dış haberlere fazla yer vermediği ve verdiği zaman da bu haberlerin negatif olmadığı anlaşılmaktadır. Bu gazeteler hegemonik söylemle uyumaktadır. Ancak ana akım gazete olan Hürriyet ise dış haberlere daha fazla yer vermiş ve özellikle ABD ve Yunanistan ile ilgili haberleri negatif olarak aktarmıştır.

Dış haber olarak dikkat çeken bir manşet de 3 Eylül 2010 tarihli Hürriyet gazetesindedir. “O Söz Kabul Edilemez” başlığı atılan birinci sayfa manşette Almanya

Başbakanı Merkel'in ifadesi yer alıyor. Haber Almanya'daki Türklerle ilgilidir. İleriki bölümde göreceğimiz gibi 2017 referandumu öncesi Avrupa'da yaşayan Türkler genel gündem olmuştur. Bu negatif gündem Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişkilerin de gerildiği bir dönemdir. Bu nedenle 2017'deki haberler daha sonra göreceğimiz gibi oldukça negatifti. Bu haberi kullanmamız da iki referandum öncesi dış ilişkilerin ve buna dair söylemlerin farklılığını açıkça ortaya koymaktadır. 2010'daki bu haberde Merkel'in dönemin Alman Federal Bankası üyesi Sarrazin'in ırkçı sözlerine karşı ifadeleri belirtilmiştir. Sarrazin'in "Almanya, Türkler, Araplar ve Müslümanlar tarafından aptallaştırılıyor" sözlerine Merkel'in karşıt sözleri manşetle beraber "Dışlayıcı Söylemler", "İyi Uyum Sağladılar" ve "Türklerin de Başbakanıyım" sözleri alt başlıklarıyla haberleştirilmiştir. Bu haberin Merkel'in lehinde bir haber olduğunu görmek mümkündür.

Hegemonya projesi belirttiğimiz üzere devletin zor güçleri yanında sivil toplum aparatlarını da rıza aracı olarak kullanmayı amaçlar. 25 Ağustos 2010 tarihli Hürriyet gazetesinin manşetine bu amaç yansımıştır. "Terör Sadece Silahla Bitmez" manşeti bu duruma bir örnektir. Haberde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün açıklamalarına yer verilmiştir. Aslında bu tip bir demeç ilk olarak Başbakan Erdoğan tarafından verilmiştir. Haberin altında Başbakan'ın "Hükümet terör örgütleriyle masaya oturmaz. Devletin bazı kurumları vardır, onu devlet kendisi yapar" sözleri aktarılmış ve bunun üzerine Cumhurbaşkanı'nın da konuyla ilgili ifadelerine yer verilmiştir. Alt başlıklardan birisi önemlidir "Başka Unsurlar Vurgusu" başlığının yer aldığı alt başlıkta ifade edilen unsurlar zor dışı unsurlardır. Başlığın altında Cumhurbaşkanı'nın "Yeri geldiğinde diplomasi, asker ve polisimiz devreye girer. Yeri geldiğinde terörle karşı karşıya olan halkımızı kazanmak için başka unsurlar devreye girer. Ekonomik, sosyal, kültürel faaliyetler bunun bir parçasıdır." Sözlerine yer verilmiştir. Sadece zor ile hegemonik başarıyı elde edemeyeceğini bilen devlet yöneticileri, bu noktada farklı ikna ve rıza mekanizmalarını kullanmayı amaçlamaktadır.

İncelediğimiz gazetelere göre Hürriyet'in farklı bir yayın politikası olduğuna 7 Eylül 2010 tarihindeki manşetini örnek gösterebiliriz. İktidar partisi ve ona yakın gazetelerinde referandum öncesi yargıya birçok eleştirinin bulunduğunu görmekteyiz. Ancak "Arka Bahçe Olmayacağız" başlığıyla atılan manşette dönemin Yargıtay Başkanının referandumu altı gün kala, adli yıl açılış töreninde yaptığı konuşma haberleştirilmiştir. Haberde Yargıtay Başkanı

Anayasa değişikliği paketini sert bir dille eleştirmektedir: “Kuvvetler ayrılığı ilkesi ve yargı bağımsızlığını ortadan kaldırıyor. Hukuk devletini zedeliyor. HSYK’yı çalışamaz hale getiriyor. Yargıyı siyasallaştırıyor”. Bunların yanında Yargıtay Başkanın “iktidar torpil istedi” iddiası da habere konulmuştur. Bir yargı üyesinin referanduma sadece altı gün öncesindeki referanduma karşıt söylemi haberleştirilmiştir. Bu bakımdan Hürriyet’in hükümete yakın gazetelerden oldukça farklı bir yayın politikasında olduğu ve otonom hareket ettiği görülmektedir.

4.3. 2017 Referandumu Öncesi Gazeteler

Hegemonyada tıkanmalar ve sorunlar yaşandıkça popülist söylemler daha fazla öne çıkmaktadır. Daha önce AKP ve Popülizm bölümünde belirttiğimiz üzere popülist söylemlerde içerideki politikayı meşrulaştırmak için dış ilişkiler ve dışa yönelik negatif söylem artmaktadır. İçteki sorunlar arttıkça rıza üretimi azalır ve zor aygıtı öne çıkar. Bunun yanında *tek uluslu* projeden *iki uluslu* projeye bir daralma söz konusu olmaktadır. 2017 referandumu öncesi öne çıkan unsurlar daha çok milletçilik ve muhafazakârlık üzerine inşa edilen popülist söylemlerdir. 2017 yılında özellikle Türkiye ve Avrupa Birliği, özellikle Hollanda ve Almanya arası ilişkiler genel olarak gerginleşmiş ve bu medyaya yansımıştır. Yine bu dönemdeki manşet haberleri içten ziyade yoğunluklu olarak dış haberlerdir. Bu haber genellikle ilişkilerin gerildiği ülkelerdir. 2010 ile karşılaştırıldığında gazetelerin çok daha agresif ve saldırgan ifadeler kullandığı gözlemlenmektedir. Bir diğer önemli farklılık da, referandum söyleminin değişim geçirmesidir. 2010 yılında, özgürlük söylemine ağırlık verilirken, 2017 referandumu öncesi daha çok “güçlü” ve “büyük” Türkiye vurgusu yapılmıştır.

İlk olarak, 17 Mart 2017 tarihli Yeni Şafak gazetesine baktığımızda “Avrupa Siyasi Krize” manşetini görmekteyiz. Manşetin altında “Hollanda’da ırkçılık yarışına dönen seçimin sonucu siyaseti daha da parçaladı.” Yazısıyla oluşan koalisyonun siyasi kriz oluşturduğunu iddia etmektedir. Ülke içindeki siyasi söylemlerde yeni referandumun getirdiği sistemin söylemiyle aynı doğrultudadır. Referandum da oluşturulmaya çalışılan rıza söylemi genellikle koalisyonun ülkeyi zayıflatacağı yönündeydi. Dış haberlerin medya söylemi de buna paralel görünmekte ve Hollanda’nın koalisyon sonucu uzlaş ve demokrasiden çok bir kriz olarak nitelendirilmektedir.

Popülist siyasette, popülist siyaset özneleri muhalefetteyken genellikle sistem karşıtı, elitizm karşıtı bir söylem üretmektedir. Ancak iktidara geçtiklerinde, daha doğrusu sistem haline geldiklerinde ve içerideki sorunlar arttığında, söylemler daha çok dış ilişkilerde popülist söyleme yönelmektedir.

Türkiye örneğindeki söylemlerde genel olarak, merkezinde belirsiz bir dış güç söylemi, NATO ve AB kurumların eleştirilmesi, bir ülkenin veya yabancı bir siyasetçinin eleştirilmesi, bir ülke grubuna karşı negatif bir söylemin ortaya çıkması veya topyekûn olarak bir dış sistem eleştirisi gibi popülist stratejiler ortaya çıkmaktadır (Bulut & Hacıoğlu, 2018, s. 208-209).

Örneğin 17 Mart 2017 tarihli Yeni Şafak gazetesine döndüğümüzde “Haç İle Hilal Mücadelesi Başlattılar” sür manşetini görmekteyiz. Bu başlıktan çok kolay 2010 söylemlerinden çok daha büyük bir farklılık olduğunu görmekteyiz. Kastedilen Avrupa devletleri dinsel söylemler de kullanılarak karşıt kimlik inşa süreci oluşturulmaya çalışılmaktadır. Dış popülist söylemle beraber iki uluslu hegemonik projede tek ulusu bir arada tutmaya yönelik muhafazakâr ve milliyetçi bir rıza oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

2017’nin hegemonya söylemlerinden biri de geçmişteki kahramanlık hikâyelerinin veya ulusun geçmişindeki kazanımlarının iktidar düşünceleri ve söylemleriyle birleştirilmesidir. Daha önce belirttiğimiz gibi RP döneminden AKP dönemine miras kalan söylemlerde tarihteki Osmanlı gibi sembolik söylemler kullanılmaktaydı. Ancak 2010’dan sonra bu söylemlerin çok daha yoğunlaştığını görmekteyiz. Örneğin 19 Mart 2017 tarihli Yeni Şafak gazetesinin manşetinde “Cephe Aynı Direniş Aynı” başlığı atılmıştır. Manşetin altında: “Çanakkale’de dünyanın en büyük ordularına geçit vermeyen Türkiye, bir kez daha aynı mücadeleyle karşı karşıya. Karşısında yine Avrupa ortak cephesi var. 15 Temmuz’daki ilk işgal girişimi başarısız oldu. Şimdi 16 Nisan’da ‘evet’ çıkmaması için saldırı yürütüyorlar.” İfadeleri yer almaktadır. Referandumdaki “evet” oyu ile ulusal bir sembol söylemde birleştirilmiştir. Kısaca “hayır” oyu vereceklerin ve bunun lehine çalışma yürüten siyasal hareketler aynı zamanda söylemde Çanakkale cephesindeki düşman olarak nitelendirilmektedir. Toplumsal semboller üzerinden rıza üretilmeye çalışılmaktadır.

Hegemonya daraldıkça bir diğer dikkate değer unsur da medya organlarının otonom bir durumdan giderek siyasal parti propaganda araçlarına dönüşmesidir. Yeni Şafak gazetesini 2010 referandumu öncesi incelediğimizde iktidarın lehine yayın yaptığı görülmüştür. 2017 referandumunda ise propaganda yoğunluğunun arttığı gözlemlenmektedir. 20 Mart 2017 tarihli Yeni Şafak gazetesinin birinci sayfasında okurlara gazete hakkında bir haber verilmektedir. “Yeni Şafak’tan Güçlü Türkiye’ye Evet” başlığıyla paylaşılan haberde referandumla ilgili ücretsiz bir ek dağıtılacağı haberi veriliyor. Gazete referanduma kadar bir propaganda bildirisi dağıtacağını deklare etmektedir.

26 Mart 2010 tarihli Yeni Şafak gazetesinin birinci sayfasında “Şehitlerimiz İçin Evet” başlıklı bir haberi göze çarpmaktadır. Bu başlıkta da şehitlik sembolü ile referandumdaki evet oyun söylemde birleştirilmekte ve bu anlamda yine milliyetçi bir rıza üretilmeye çalışılmaktadır.

Bir diğer önemli değişim de gazetenin değişen ve agresifleşen dilidir. 4 Nisan 2017 tarihli gazetede “Alçak Adam” manşeti atılmıştır. Atılan manşet haber CHP’nin milletvekili Hüsnü Bozkurt’un sözleriyle ilgilidir. Yeni Şafak gazetesini olayı ve sözleri aktarmak yerine hakaret taşıyan bir manşet atmıştır.

2010’da pek karşılaşmadığımız bir diğer farklılık da bazı medya organlarının teyit olmadan birçok iddia da ve ithamda bulunmalarıdır. Belirttiğimiz üzere hegemonyanın zayıfladığı dönemlerde medya organları otonomluğunu kaybetmenin yanında giderek gazetecilik etik değerlerinin dışına çıkmaktadır. 7 Nisan 2017 tarihli gazete “Kaos Sembolü Güneş ve Bahar” manşetini atmıştır. Manşetin üstünde yer alan kalın puntolu yazıda “CHP’nin hayır kampanyasını HDP ve FETÖ yönetiyor. 16 Nisan’da hayır çıkarsa güneş ve bahar temalı terör başlatılacak” ifadesi yer almaktadır. Gazete söylem olarak, legal olan ve seçimlere girme veya referandum kampanyası yürütmesine kanuni bir engel olmayan muhalefet partilerini bir terör organizasyonu olarak göstermektedir. 2010 referandumu öncesi daha çok özgürlük ve şeffaflık üzerinden rıza üretmeye çalışan söylem, 2017 referandumu öncesi daha çok endişe ve korku üzerine rıza üretmeye çalışmaktadır. Bu örnek de yedi yıl içerisinde medyanın dilinin önemli bir şekilde değiştiğini göstermektedir.

Yeni Şafak ile ilgili son olarak referandumdan bir gün öncesi olan 16 Nisan 2017 tarihli birinci sayfasına baktığımızda “Güçlü Türkiye İçin Sandıktayız” manşetini görmekteyiz. Manşet altında da “Türkiye Düşmanları Tek Cephe Oldu” ve “Biz Kazanacağız Avrupa Kaybedecek” başlıkları atılmıştır. 2010 yılında referandumdan bir gün önce Yeni Şafak gazetesinin manşetinin “Özgürlük İçin Sandık Başına” olduğunu daha önce belirtmiştik. Söylem farklılıklarının ne kadar değiştiğini burada da görmek mümkündür. Rıza üretimi hegemonyayı genişletmek yerine sadece belirli ideolojik söylemlerle olan desteği bir arada tutmaya çalışmaktadır. Bu söylemler daha çok milliyetçilik ve dış popülizm üzerine yoğunlaşmaktadır.

Sabah gazetesi de aynı şekilde, özellikle Hollanda’da Türk vatandaşlarını polis müdahalesinin gündemde olduğu dönem olan 15 Mart 2017’de “Faşistlerin Gözü Dönmüş”, ve 16 Mart 2017’de “Mezar Taşında Hollanda Faşizmi” manşetlerini atmıştır. Dış politikayla da paralel olan bu haberler yine dış ilişkilerde popülist söyleme bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında referandumla ilgili olarak gazetenin muhalefeti de eleştirdiği gözlemlenmektedir. 17 Mart 2017 tarihli gazetede “Vatandaş CHP’nin Ayarını Bozdu” başlığıyla atılan manşette yine gazetecilik etiğinin dışında davranıldığı görülmüştür. Gazete 2010 yılında da iktidar partisinin yanında dursa da muhalefete yönelik dilinin bu seviyede olmadığını bir önceki bölümde görmüştük. 2010 yılında daha çok Başbakan’ın sözlerini manşete taşıyan gazeteler 2017 yılında kendi manşetlerini ve başka haberleri de kullanmaktadır.

20 Mart 2017 tarihli gazetede neredeyse manşet kadar büyük puntolarda başlık atılmış bir haber MHP lideri Bahçeli’nin bir demeci paylaşılmış “Evet’ler Türk Düşmanlarına Tokat Olacak” şeklinde atılan başlık, referandum oylarını Türk düşmanlığı veya dostluğu üzerinden sembolize etmektedir.

Bir diğer dikkate değer unsur, gazetelerin ve hegemonik söylemlerin 2010’dan farklı olarak ucu açık ifadeleri kullanmasıdır. Örneğin 26 Mart 2017 tarihli Sabah gazetesi “Oyunlar Bozulacak Türkiye Kazanacak” manşeti atılmıştır. Referandumla ilgili yapılan bu haberde ise bu oyunun tam olarak ne olduğuyla ilgili bir yazı bulunmamaktadır. Bunun yanında Referandumun içeriğiyle ilgili kamu bilgilendirmesi gazetelerde yer almamaktadır. 27 Mart 2017 tarihinde “CHP’nin 20 Yalanı Tek Tek Çürütüldü” haberi referandumun içeriğiyle

ilgilidir. Ancak bu içerik daha çok söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Haberin altında maddeler verilmiştir. Bu maddelerin gerekçeleri veya bu gerekçeleri destekleyen anayasal değişiklikler belirtilmemiştir. Maddelerden bazıları şunlardır: “Demokrasi güçleniyor, istikrar kalıcı hale geliyor”, “Hükümet Daha Hızlı Karar Alıyor”, “Türkiye Öncü Ülke Oluyor”, “Bürokrasi Azalıyor”. Bu maddeleri 2017 yılının rıza üretim söylemleri olarak görmekteyiz. Daha hızlı karar ve bürokrasinin azalması söylemi popülist söyleme uygundur. Daha önce belirttiğimiz üzere popülist hegemonik projeler dolaylı yönetimden doğrudan yönetimi tercih etmektedir. İkincisi ise Türkiye’nin öncü olması söylemidir. Anayasa değişimi ile Türkiye’nin nasıl öncü olacağı konusuna ve demokrasinin nasıl güçlendiğine dair anayasa kaynağı kamuoyuna sunulmamaktadır.

2010 ve 2017 yılları arasındaki en büyük söylem değişikliği de terördür. 2 Nisan 2017 tarihinde yayınlanan Sabah gazetesi “Diyarbakır Kalbimiz Kimse Söküp Alamaz” manşetini atmıştır. Haber Cumhurbaşkanı’nın Diyarbakır mitingiyle ilgilidir. Manşetin altında “Bölücü terör örgütü ülke ve huzurun baş düşmanı. Kiralık katil şebekesinden ülkemizi kurtarmakta kararlıyız” ifadeleri yer almaktadır. Sabah gazetesinin 2010 yılı referandum öncesi Diyarbakır haberini incelediğimiz zaman terör kelimesi haberde yer almadığı görülmüştür. Hegemonyanın rıza üretimi zayıfladığında terör konusu da öne çıkmaktadır. Bu konuya ve tespite 1990’lar Türkiye’sini değerlendirirken de varmıştık.

Griffin, genel olarak faşizm üzerine çalışmış olsa da bazı tespitleri popülist veya otoriter popülist söylem stratejileriyle paralellik gösterebilmektedir. Bunlardan birisi de “Milli Yenilenme” arzusudur. Bu toplumsal ve siyasal söylem geçmişin çökmüş toplumuna karşı ahlaki ve maddi yenilenme arzusunu ifade etmektedir. Popülist söylemlerin ardında bu itici gücün bulunduğunu görmekteyiz. Bu siyasal söylemde eski zayıf sistem geride kalmış yerini yeni millet yaklaşımı almıştır (Griffin, 2014, s. 78-79). Bazı yenilenme söylemlerinde şiddet ile yönetimi ele geçirmek yerine kültürel hegemonyayı sağlamak için milli yenilenme söylemi bir rıza üretimi stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Griffin, 2014, s. 87)

Türkiye’de ise yakın tarihte siyasal ve hegemonik olarak “Yeni Türkiye” söylemi öne çıkmıştır. Bu söylem referandum öncesi medyaya da yansımıştır. AKP yıllardır yönetimde bulunsa da bu yeni Türkiye söyleminin giderek arttığını görmekteyiz. Bunu diğer rıza üretim yollarının tıkanmış olmasıyla ilgili olması mümkün görünmektedir. 12 Nisan 2017 tarihli

sabah gazetesinin birinci sayfasında “Avrupa yeni Türkiye’yi istemiyor” başlıklı haberde de bu söylem yer almaktadır. Haberde Avrupa medyasının “Hayır” kampanyası yürüttüğü ve yeni sistemin istikrar getireceği iddia edilmektedir. Böylece medyada dış ilişkilerde popülist söylem ve milli yenilenme söyleminin bir arada kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Referandumdan bir önceki gün olan 16 Nisan 2017 günü Sabah gazetesi “Tek Millet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Devlet İçin Haydi Sandığa” manşetiyle yayınlanmıştır. Milliyetçi söylemler dışında hegemonik söylemin referandum sonucunu bir varlık veya yokluk meselesi olarak halka yansıtmaya çalıştığı görülmektedir. Hegemonyanın zayıflamasının ardından bu tür bir siyasal sistemin yoğun bir şekilde ortaya çıktığı tespit edilmektedir.

Hürriyet gazetesi 6 Nisan 2018’deki satışına kadar (Sözcü, 2018), her ne kadar tartışmalı olsa da çoğu gazeteye göre dengeli bir yayın politikası uygulayan bir gazete olma özelliğini sürdürmüştür. 2017 referandumu öncesi, gazete genellikle referandum dışı gündemi manşete taşımış, siyasi liderleri 2010 yılına benzer bir şekilde sadece röportaj yapıldığında manşete taşımıştır.

16 Mart 2017’de Devlet Bahçeli ile yapılan röportaj manşete taşınmıştır. “Mülteciler Silah Değil” manşetiyle yayınlanan haberde iktidar ortağının AKP’ye yönelik üstü kapalı eleştirileri dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi mülteciler konusu, ikincisi ise Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ)’nün siyasi kanadının ortaya çıkarılmasıdır. Birinci sayfada ise Başbakan Binali Yıldırım, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ve Kılıçdaroğlu’nun demeçleri yayınlanmıştır. Yetkililerin ve liderlerin söylemleri dışında gazetenin bu dönem, diğer gazeteler gibi dış ilişkiler konusunda negatif haberler yapmadığı da gözlenmektedir.

Bir lider röportajı da Kemal Kılıçdaroğlu ile olmuştur. Röportajda Kılıçdaroğlu “Bylock” adlı FETÖ ile ilişkilendirilen bir konuşma uygulamasının kullanıcılarının açıklanmasını istemiştir. Manşette bu konuyla ilgili “O Listeyi Açıklayın” başlığı atılmıştır. Böylece iki liderin de terör örgütünün siyasi ayağının araştırılmasını istemesi gazete de yer bulmuştur.

Hürriyet gazetesini 2010 referandumu öncesi ile karşılaştırdığımızda, siyasal gündemi manşete pek taşımadığı gözlemlenmektedir. Siyasi liderlerini referandum demeçlerine diğer

incelediğimiz gazetelerin aksine manşet dışında yer vermiştir. 18 Mart 2017 tarihli “4 Araçtan Biri Hurda”, 20 Mart 2017 tarihli ve kamu sağlığını ilgilendiren “Ekmeğimizle Oynuyorlar”, 23 Mart 2017 tarihli Londra’daki terör saldırısıyla ilgili “Londra’da Dehşet”, 25 Mart 2017 tarihli “Bir Bıçak İki Aileyi Mahvetti” ve 31 Mart 2017 tarihli “Doktor Komşu Hâkimi Yakmış” manşetleri siyasal gündem dışı manşetlere örnektir.

Hürriyet gazetesinin dış ilişkilerle ilgili negatif haberler yapmadığını görmekteyiz. Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileriyle ilgili tek manşet 26 Mart 2017 tarihli “Türkiye’nin Mülteciler İçin Yaptığı İnanılmaz Fedakârlık” başlığıdır. İngiltere Dış İşleri Bakanı’nın demeçlerine yer veren haberde iki ülke ilişkilerinin önemine vurgu yapılmaktadır. Nitekim manşet altında “Türkiye Hayati Ortak” başlığı atılmıştır. Gazetenin dış ilişkilere daha yapıcı yaklaştığı görünmektedir.

24 Mart 2017 tarihinde Cumhurbaşkanı ile yapılan röportajda “Diktatör Dersen Nazi Derim” sözleri manşet olmuştur. Manşetin altında Cumhurbaşkanı’nın “(Avrupa’ya) Erdoğan’a diktatör deme özgürlüğünüz var” sözleri yer almaktadır. Gazetenin birinci sayfasında diğer incelediğimiz gazetelerde görülmeyen bir haber yer almaktadır. “Avrupa O Açıklamayı Sordu” başlığıyla paylaşılan haberde AB komisyon sözcüsünün Cumhurbaşkanı’nın “Böyle giderseniz hiçbir Avrupalının güvenle sokağa adım atamayacağı” sözlerine açıklama getirilmesi talebi yayınlanmıştır.

Hürriyet’in referandumla ilgili tek manşeti seçimden bir gün önce olan 15 Nisan 2017’de “Son Mesajlar” başlığıyla atılmıştır. Haberde liderlerin son mesajları verilmiştir. Mesajların içeriği, muhalefetin seçimden sonra Türkiye’nin eyalet sistemine geçeceği iddiasıyla ilgili verilen demeçler olmuştur.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye siyaseti, hegemonya ve medyaya yansımaları genel tespitlerinin yanında hegemonik projelerin süreç içerisindeki pozisyonlarına, gelişimlerine ve zayıflamalarına ve nedenlerine odaklanılmıştır. Türkiye’deki siyasal hareketlerin hegemonik projelerini incelemekten önce genel olarak Gramsci’nin hegemonya teorisi incelenmiştir. Bunun nedeni öncelikle hegemonyayı tanımlamak, daha sonra Türkiye siyasetini bu teori bakımından incelemenin amaçlanması olmuştur. İlk olarak Gramsci’nin hegemonya teorisini oluşturan unsurlar kategorize edilmiştir. Hegemonya teorisini anlaşılır kılmak için güçlü bir hegemonyanın güçlü bir sivil topluma sahip olması, baskı ve rıza unsurlarının dengede olması gerektiği görülmüştür. Hegemonya yönetim gücünü elinde bulundurmamak ve sürdürmekten ziyade yönetimin meşrulaştırma stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gramsci, stratejik yöntem olarak mevzi ve manevra savaşlarını tarif etmiştir. Bu noktada doğu ve batı siyasal kültürlerini ayırmıştır. Mevzi savaşı, uzun soluklu bir stratejiyi ifade etmektedir. Bu strateji sivil toplumları ve hegemonyaları güçlü batı Avrupa toplumlarında uygulanacak bir strateji olarak ortaya çıkmıştır. Manevra savaşı ise daha çok zor ile yönetilen baskı unsurunun yüksek olduğu yönetim örgütlenmesine karşı doğrudan yönetim aygıtını ele geçirip dönüştürme stratejisini ifade etmektedir. Ancak bu iki strateji birbirlerine karşıt değildir. İkisi de süreç içerisinde başvurabilecek yöntemler olarak hegemonya teorisinde yerini almıştır. Mevzi savaşını tarihsel bir örnek olarak ortaya koyabilecek “Pasif Devrim” kavramı da hegemonya teorisinde önemli bir yer işgal etmektedir. Pasif devrim örnek olarak Fransız İhtilali gibi radikal dönüşümden ziyade Doğu Avrupa toplumlarında da görülen reformist hareketleri temel almaktadır. Ancak dikkat edilmesi gereken unsur, bu hareketlerin ilerici veya gerici olma zorunluluğunun bulunmamasıdır. Türkiye’deki İslamcı hareketlerin siyasal oportünizmle beraber hareket etmesi ve mevzi kazandıkça hareketlerinin özünün değişmesi bu tür bir stratejiye örnektir.

İktisadi ve siyasal hegemonya dışında kültürel hegemonyanın tahsis için organik ve geleneksel entelektüellerde teoride bulunmaktadır. Yine bu entelektüellerin ilerici veya gerici

olma zorunluluğu bulunmaz. Geleneksel entelektüeller tarihsel olarak yerini almış entelektüellerdir. Organik entelektüel ise yeni üretim biçimleri ve yönetimlerle ortaya çıkan yeni entelektüellerdir. Sanıldığı gibi aksine bu iki entelektüel türü de hegemonik projeye karşıt veya yandaş olabilmektedir. Çalışmamızda Türkiye örneğinde akademisyen, filozof gibi geleneksel entelektüellere cumhuriyetten çok daha eski cemaat liderlerini de bu gruba ekleyebileceğimizi uygun görmekteyiz. Hegemonik proje entelektüelleri bünyesinde toplamak ve kültürel bir rıza üretme amacını taşımaktadır.

Kriz durumu da bir diğer önemli süreci ifade etmektedir. Krizler hegemonya için çatlaklardan, kurumların çatışmasından veya hegemonik projesinin temsil ettiği grupları kaybetmesinden kaynaklanabilir. Uluslararası konjonktür, savaş durumu veya ekonomik kriz de hegemonya krizine etken olabilmektedir. Çalışmada olağanüstü hal bu kriz durumlarından birine örnek olarak gösterilmiştir. Bu kriz durumlarında rıza üretimi azalır ve baskı artar. Ancak kriz, hegemonyanın biteceği veya yerine yeni bir proje gelebileceği anlamına gelmemektedir. Kriz durumu yıllarca süreceği gibi durumuna göre çözüm de üretilebilmektedir.

Gramsci'den sonraki önemli hegemonya çalışmalarına da çalışmada yer verilmiştir. Bu çalışmalardan birisi Laclau ve Mouffe'nin diğeri ise Bob Jessop'un çalışmalarıdır. Laclau ve Mouffe'nin hegemonya teorisi genellikle kimlikler temel alınarak oluşturulmuştur. Diğeri ise Bob Jessop'un çalışmasıdır. Bob Jessop'un teorisi daha geniş bir yer tutmaktadır. Teorisinde hegemonya projeleri tanımlanmış, ideolojiler, siyasal ve ideolojik hareketlerle beraber hegemonya içerisindeki iktisadi durum da değerlendirilmiştir. Bu değerli çalışmanın teze katkısı önemli olmuştur. Özellikle Türkiye'deki hegemonya projelerini incelerken “iki ulus” ve “tek ulus” teorilerinden faydalanılmıştır.

Medya, hegemonyanın en kuvvetli rıza üretim aracıdır. Medyanın hegemonya içerisindeki rolü de çalışmada yer almıştır. Medyanın özellikle toplumsal sağduyu anlamında güçlü bir yönlendirme gücüne sahip olduğu, Stuart Hall'un çalışmalarından da faydalanılarak gözden geçirilmiştir. Güçlü hegemonya sistemlerinde medyanın ne kadar otonom veya bağımsız görünürse o kadar güçlü bir rıza üretim aracı olduğu doğrulanmıştır. Bunun yanında Türkiye medyasının hegemonya içerisindeki durumu tarihsel açıdan da değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci ana bölümünde Türkiye’deki siyasal hareketler ve önemli hegemonya süreçleri incelenmiştir. İlk olarak cumhuriyetin de kuruluşunda rol oynayan Kemalizm incelenmiştir. Kemalizm’in genel bir doktrini olmadığından tarihsel bir süreç içerisinde değerlendirilmiştir. Kemalizm’in erken cumhuriyet ve sonrası arasındaki farklara dikkat çekilmiştir. Kemalizm çeşitli siyasal partiler ve hatta darbe yapan askerlerce siyasal oportünizm içinde esnek bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. 1990’lı yıllara gelindiğinde devletin zor aygıtının öne çıkmasıyla hegemonyayla beraber Kemalizm de genel ideoloji olarak krize girmiştir. Bu krizin aynı zamanda yeni bir hegemonyaya zemin hazırladığı tarihsel bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır. Çalışmada Kemalizm ve medya ilişkisine de dikkat çekilmiştir.

İkinci olarak Milli Görüş hareketi incelenmiştir. Bu hareketin incelenmesinin sebebi Türkiye’de güçlü bir hegemonya stratejisi olarak ortaya çıkan AKP’nin bu hareketin devamı olmasından kaynaklıdır. Hareketin söylemleri ve stratejileri yine AKP tarafından da kullanılmıştır. Bu nedenle hareketin ideolojisi, söylemleri ve stratejileri mercek altına alınmıştır. Milli Görüş’ün siyasal oportünizm ve değişim anlamında nasıl değiştiği de önemli bir tespit olarak çalışmamızda yer almıştır. AKP bu stratejiyi daha başarılı bir şekilde uygulamıştır.

Çalışmada, Adalet ve Kalkınma Partisi de geniş bir biçimde incelenmiştir. İlk olarak başarılı bir şekilde gerçekleştirilen ve hegemonik başarıyı da beraberinde getiren ekonomik, sosyal ve demokratik reformlar çalışmada yerini almıştır. Bu reformlar AKP’nin kendi seçmeni yanında liberal ve liberal sol destekleri de sağlamıştır. IMF’nin de desteğiyle uygulanan ekonomik reformlar partiye olan desteği arttırmıştır.

AKP popülist söylem bakımından da incelenmiştir. Partinin söylemlerinin genel olarak popülist olduğu görülmektedir. Popülizmde görülen “elit” karşıtı söylem, “Beyaz Türkler” olarak ifade edilmiştir. Aynı zamanda seçimlerde ve referandumda görülen “bürokratik hantallığı” ortadan kaldırma söylemi yine popülist liderlerin dolaylı yönetimden dolaysız yönetim ve halkla iletişime geçme arzusunun tipik örneğidir. AKP başlangıcında bu tür elit karşıtı söylemleri kullanırken, iktidarını pekiştirdikten sonra ve hegemonik sorunlar yaşadığında dış ilişkilerde popülist söylem kullanmaya başlamıştır. Retorikte “milli irade” ve “millet” söylemleri de popülist söylemlere örnektir.

AKP sermaye ve orta sınıf yapısında da büyük değişimlere neden olmuştur. Hegemonik bir proje kendi sermayesini de oluşturmaya amaçlar. Bu noktada kültürel, sosyal ve iktisadi sermaye yaratılmasında yarar vardır. İktisadi sermaye bakımından AKP İstanbul dışı ya da TÜSİAD dışı yeni bir sermaye yaratmıştır. Bu sermaye türü sanayi ve üretimden ziyade devletin de destek verdiği inşaat ve ticaret sektörlerine bağlı olarak sermaye birikimine girmiştir. Bu sermaye de holdingleşmiş, mega projelerin ihalesini üstlenmiştir. Yine bu aynı sermaye grupları TMSF’den veya başka sermaye gruplarından kamu bankası kredileri yoluyla medya sahibi haline gelmişlerdir. Bu şekilde sermaye ve burjuvazi de iki kampa bölünmüştür. Bir diğer önemli değişim de muhafazakâr tabandaki değişikliklerdir. Muhafazakâr kesimin sosyolojik anlamda cemaat yapısı ve mahalle kültürüne özgün olduğu ön kabul edilmektedir. Ancak muhafazakâr kesim ve mahalle kültürünü değiştirmeyi amaçlayan Kemalizm olmasına rağmen, en büyük değişiklik AKP hükümetleri döneminde gerçekleşmiştir. Bu değişim genel olarak inşaat sektörü ile bağlantılıdır. Çalışmada Başakşehir örneğinden bu kesimin giderek bireyselleştiği ifade edilmiştir. Tüketim kültürünün bu kesimde genişlemesi de bireyselliği teşvik etmiştir. AKP seçmeninin cemaat yapısından bireyselleşmeye geçmesi de önemli bir gelişme olmuştur. Ancak bunun siyasal ve sosyolojik sonucu ancak uzun vadede görülebilecektir.

Hegemonyada eğer batı Avrupa’yı temel alacak olursak, güçlü hegemonyanın iktidar partilerinden bağımsız devlet kurumlarıyla ve yine bağımsız medya ile sağlandığını görmekteyiz. Bu devlet kurumları ve medya elbette sermaye ile bağlantılıdır. Ancak yöneticiler meşruluğunu bu kurumlar üzerinden kazanmakta ve toplumsal anlamda aklanmaktadır. Türkiye’de özellikle 2010’dan sonraki süreçte devlet kurumları giderek siyasallaşmıştır. Siyasallaşan kurumlar ve medya, rıza üretim sürecinde tıkanmalara sebebiyet vermektedir. Bir diğer önemli unsur ise parti yapılanmalarıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi popülist partiler kurumsallaşma sorunu yaşamaktadır. AKP gibi partiler maksimum seçmen desteği sağlamak için pragmatik davranmaktadır. Bu davranış, partiyi kurumsallaşmaktan ve profesyonelleşmekten uzaklaştırmaktadır. Ayrıca, hegemonik projelerin önündeki büyük imtihanlar siyasal şoklardır. Çalışmada da bahsettiğimiz siyasal şoklar bu gibi popülist siyasal partilerin karşısına çıktığında, otoriter reflekslerle cevap verilmektedir. Böylece hegemonyada aksamalar meydana gelmektedir.

AKP ve medya ilişkileri de çalışmanın konularından birisi olmuştur. Bu başlık altında medya içi sermaye ve sahiplik hareketleri incelenmiştir. Bu hareketler iktidar partisinin de tıpkı sermayede olduğu gibi yönlendirmesiyle gerçekleştirilmiştir. Hegemonyada önemli bir unsur olan medya bağımsızlığı ciddi bir şekilde deforme olmuştur. Toplumsal meşrulaştırma bakımında medyanın durumu yine rıza üretimi konusunda büyük aksamalara neden olmuştur.

Çalışmanın son bölümde 2010 ve 2017 referandumlarından bir ay boyunca gazetelerin durumları ve karşılaştırması yapılmıştır. Araştırma objeleri Yeni Şafak, Sabah ve Hürriyet gazetelerinin birinci sayfaları olmuştur. 2010 referandumu öncesi özellikle Yeni Şafak ve Sabah gazetelerinde, referandum bir özgürlük söylemi olarak yer almıştır. Özellikle adalet ve yargının geliştirileceği ve şeffaflaştırılacağı ifade edilmiştir. Aynı zamanda sermaye ve iş insanlarına birçok mesaj verilmiş, ekonomi de reform yapılacağı söylenmiştir. Bir diğer söylem ise 1980 darbesi ile hesaplaşmak ve o dönemki demokrasiye darbe ve insan hakları ihlalleri örnek gösterilmiş, referandumun aslında bunun hesabının sorulması olacağı ifade edilmiştir. Doğu vilayetlerine ve Kürtlere yönelik mesajlar da önemli yer tutmuş, PKK'nın tek taraflı ateşkesi tüm gazetelerin birinci sayfasında yer almıştır. Diyarbakır'da Kürt siyasal hareketindeki önemli isimler hegemonik söylemlerde yerini almış, geçmişte yapılan insan hakları ihlallerinin acısı paylaşılmıştır. Bir diğer önemli söylem ise resmi adı Tunceli olan şehrin Dersim olarak gazetelerde bulunmuş olmasıdır. Genel olarak hegemonik söylemin rıza üretimi bakımından seslenmek istediği kesimlerin genişlediği görülmüştür. Yeni Şafak ve Sabah gazeteleri gündemi sürekli yargıya getirmiştir. Yargıda birçok sorun olduğu iddia edilmiştir. Referandumdan sonra yargının yapısının değiştirileceği genel söylemlerden biri olmuştur. Hegemonik söylem hem Kürtleri hem de liberalleri ve solu kapsayabilecek şekildedir. Dış ilişkiler bakımından gazetelerde Hürriyet'in Yunanistan ve ABD ile ilgili iki haberi dışında negatif bir haber bulunmamaktadır. Hatta Yeni Şafak'ta Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkileri geliştirecek olan güvenlik politikası haberi verilmiştir. Hegemonik söylemin genel olarak 2010 referandumu öncesi medyaya “özgürlük için evet” üzerine kurulduğunu görmekteyiz.

2017 referandumundan önce gazetelerin dili 2010 ile karşılaştırıldığında daha sert ve agresiftir. Türkiye ile Avrupa ülkelerinin ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde, özellikle hükümete yakın Yeni Şafak ve Sabah gazeteleri, Avrupa ülkeleri hakkında negatif haberler

yapmış, hegemonyanın yeni söylem stratejisi olan dış ilişkilerde popülist söylem manşetlere yansımıştır. 2010'da kendi tabanı dışında liberallere ve Kürtlere seslenen hegemonik söylem 2017 yılında yerini milliyetçi ve muhafazakâr olan kısıtlı söyleme bırakmıştır. 2010 referandumu içeriği tartışma konusu olsa da söylem olarak ilerici ve reformist olurken, 2017 referandumu hegemonik söylem tarafından ülkenin varlık yokluk meselesi olarak öne sürülmüştür. 2017 referandumunda ikna stratejisi olarak hukuki içeriğinden çok popülist söylemler kullanılmıştır. “Evet” oyunun 2010'da olduğu gibi “özgürleşme” söylemi yerine 2017 referandumu için “güçlü” Türkiye söylemi yer almıştır. Bu değişimi Bob Jessop'un tek uluslu ve iki uluslu hegemonya projelerine bağlamak mümkündür. AKP hegemonik söylemi 2010 ile 2017 arasında tek uluslu hegemonik projeden iki uluslu hegemonik projeye geçmiştir. Hegemonyanın karşılaştığı siyasal ve toplumsal şoklar, tercihini milletçi ve muhafazakar tepkiyle sınırlandırmış, hegemonyada genişleyen söylem yerine kendi destekçilerini popülist söylemlerle konsolide etme yoluna girmiştir.

Bu yargıya medyayla beraber referandum sonuçlarında da ulaşabiliriz. 2010 yılında AKP tek bir parti olarak “Evet” kampanyasını yürütmüş, referandum sonucu %57,9 “evet”, %42,1 “hayır” oyu çıkmıştır (Yeni Şafak, 2019). 2017 referandumunda AKP, hegemonyasının zayıflamasının formülü olarak MHP ile ittifak olmuştur. Bu aynı zamanda muhalefetin de ittifak olmasını sağlamış ve Türkiye’de yeni bir ittifaklar dönemi başlamıştır. 2017 referandumunda evet kampanyasını iki parti yürütmüş ve sonucunda %51,4 “evet” lehine, %48,6 “hayır” lehine oy çıkmıştır. Aynı zamanda iki parti Ankara ve İstanbul’da çoğunluk oyları kaybetmiştir (Yeni Şafak, 2019). Bu yeni oy fenomeni 2019 yerel seçimlerine de yansımıştır. İttifaklarla beraber iki ulus hegemonyasının aldığı biçim de şekillenmiştir. Son seçimlerde halk, parti fark etmeksizin karşıt veya destekleyici bir konuma evrilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’de hegemonya ve medyaya yansısı incelenmiştir. Çalışmanın büyük bir kısmında AKP’nin hegemonya inşası ve evirildiği durum yer almıştır. Süreç içerisindeki tespit genel hegemonik başarıların zayıfladığı, baskı ve rıza dengesinin bozulması yönünde olmuştur. Zor araçları öne çıkmıştır. Rıza üretim süreçlerinde problemler yaşanmıştır. Hegemonik söylem tüm ulusa seslenmek yerine kendi destekçilerinin desteklerini sağlamaya yönelik milliyetçi, muhafazakâr ve popülist bir söylem üzerine inşa edilmeye başlamıştır. Toplumun siyasal olarak ikiye bölündüğü görülmüştür. Bu çalışmada hegemonik

sürecin genel tespiti yapılmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi hegemonik kriz veya zayıflama yeni bir hegemonya sürecine gireceği anlamına gelmemektedir. Hegemonya geniş bir kavram olduğu gibi geniş ve karışık birçok dinamiğe bağlıdır. Siyasal, ekonomik ve sosyal durum, uluslararası konjonktür hegemonyayı etkileyen bazı etkenler olacaktır. Medya ise süreçte bağımsızlığını ve otonomluğunu kaybetmiş ve rıza üretimi anlamında hegemonyaya olan desteği arttıramamıştır, aksine iki referandumun oy oranları incelendiğinde iktidar aleyhine düşüş gözlenmiştir. Bu da bağımsız medyanın hegemonik söylemi meşrulaştırabileceği kanıtına bizi götürmektedir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2015). Kürt Sorununun “Çözüm Süreci” Biterken AKP Medyası ve Psikolojik Savaş. *Mülkiye Dergisi*, 1-41.
- Agamben, G. (2006). *İstisna Hali*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Agamben, G. (2014). Olağaüstü hal. A. Çelebi içinde, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (s. 165-124). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (2015). *Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akal, C. B. (1998). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Akal, C. B. (2000). *Devlet Kuramı*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Akça, İ. (2014). AKP Hegemonya Projesi ve Kriz Dinamikleri. *Başlangıç*, 11-30.
- Akça, İ., Bekmen, A., & Özden, B. (2018). *"Yeni Türkiye"ye Varan Yol*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akser, M., & Baybars-Hawks, B. (2012). Media and Democracy in Turkey: Toward a Model of Neoliberal Media Autocracy. *Middle East Journal of Culture and Communication*, 302-321.
- Alan, Ü. (2015). *Saray'dan Saray'a Türkiye'de Gazetecilik Masalı*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Alan, Ü. (2015). *Türkiye'de Gazetecilik Masalı*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin ideolojik Aygıtları*. (Y. Alp, & M. Özışık, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, P. (1988). *Antonio Gramsci Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*. (T. Günersel, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Arsan, E., & Çoban, S. (2014). *Medya ve İktidar: Hegemonya, Statüko, Direniş*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Atasoy, Y. (2009). *Islam's Marriage with Neoliberalism: State Transformation in Turkey*. London: Palgrave Macmillian.
- Axiarlis, E. (2014). *Political İslam and Secular State in Turkey*. New York: I.B.Tauris & Co Ltd.

- Aydın, U. (2018). Lanet Süreklilik: Neoliberal Militarizmden Otoriter Muhafazakarlığa. İ. Akça, A. Bekmen, & B. A. Özden içinde, *Yeni Türkiye'ye Varan Yol* (s. 165-198). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bağcı, Ş. E. (2015). Türkiye'de Yaşam Boyu Öğrenme: Piyasacı ve Muhafazakâr . *Mülkiye Dergisi*, 211-244.
- Balkan, E., & Öncü, A. (2013). İslami Orta Sınıfın Yeniden Üretimi. N. Balkan, E. Balkan, & A. Öncü içinde, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP* (s. 251-290). İstanbul: Yordam Kitap.
- Balkan, E., & Öncü, A. (2014). İslami Orta Sınıfın Yeniden Üretimi. N. Balkan, E. Balkan, & A. Öncü içinde, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP* (s. 251-290). İstanbul: Yordam Kitap.
- Balkan, N., Balkan, E., & Öncü, A. (2014). *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bank, B. (2015). Gramsci'nin Devlet ve Hegemonya Kavramlarının Kuramsal Çözümlemesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2-40.
- Bashirov, G., & Lancaster, C. (2018). End of Moderation: The Radicalization of AKP in Turkey. *Democratization*, Volume 25, 1210-1230.
- Bek, M. G. (2010). Karşılaştırmalı Perspektiften Türkiye'de Medya Sistemi. *Mülkiye Dergisi*, 101-125.
- Beller, J. (2018). Gramsci's Press: Why We Game. J. Beller içinde, *The Message is Murder* (s. 19-31). London: Pluto Press.
- Benhabib, Ş. (1999). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları.
- Birdal, M. S. (2018). Davutoğlu Doktrini: Stratejik Öznein Popülist İnşası. İ. Akça, A. Bekmen, & B. A. Özden içinde, *Yeni Türkiye'ye Varan Yol* (s. 127-146). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2003). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (1997). *Televizyon Üzerine*. (T. Ilgaz, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

- Bulut, A., & Hacıoğlu, N. (2018). Bir Siyasi İletişim Stili Olarak Popülizm: Akp'nin Popülist Siyasal Söyleminin Karşılaştırmalı Analizi. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 27(2), 187-219.
- Butler, J., Laclau, E., & Žizek, S. (2009). *Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik*. (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Cafruny, A. W., & Ryner, M. (2003). *A Ruined Fortress?* Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Canetti, E. (2006). *Kitle ve İktidar*. (G. Aygen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Castells, M. (2013). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, İkinci Cilt: Kimliğin Gücü*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2016). *İletişimin Gücü*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ceyhan, Ç. (2014). *Muhafazakar Basında Hegemonya Uğrakları: 12 Eylül 2010 Referandum ve Yeni Anayasa Tartışmaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Çakır, R. (1994). *Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çelenk, S. (2008). *Kırılmalar ve Uzlaşmalar*. Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.
- Çiğdem, A. (2014). *Geleceği Eskitmek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoban, B., & Özarslan, Z. (2003). *Söylem ve İdeoloji*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Daldal, Ş. (2006). Neo-Liberal Politikalar ve Hegemonya Krizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 163-181.
- Dalka, H. S. (2017). *Radikal İslamcı Muhalefetten İslamcı Hegemonyaya Geçiş Sürecinde Muhafazakarlığın Toplumsal Mekanında Dönüşümler: Sultanbeyliği Örneği*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Demirel, A. (2015). *Birinci Meclis'te Muhalefet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, A. E. (2010). AKP'li Hegemonya Projesi ve Neoliberalizmin Yeniden Dirilişi. *Praksis*, 85-109.
- Doyle, J. L. (2017). State Control of Civil Society Organizations: The Case of Turkey. *Democratization*, 244-264.

- Duman, D., & Barut, I. (2015). İslam ve Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 871-879.
- Duman, M. Z. (2011). Neo-liberal Kürselleşmenin Zaferi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 666-700.
- Dural, A. (2007). A. Gramsci Düşüncesinde Tarihsel Blok/ Hegemonya/ Aydınlar ve Bunalım Süreçleri Kavramları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 55-68.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eligur, B. (2010). *The Mobilization of Political Islam in Turkey*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Fontana, B. (2013). *Hegemonya ve İktidar*. (O. Gayretli, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. (I. Ergüden, O. Akınhay, & F. Keskin , Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2103). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. (F. Taylan, Çev.) İstanbul: Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık.
- Gambetti, Z. (2009). İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , 145-166.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (H. Özel, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gözübüyük Tamer, M. (2010). Tarihsel Süreçte Sivil Toplum. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 89-105.
- Gramsci, A. (1984). *Modern Prens*. (P. Esin, Çev.) Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri*. (K. Somer, Çev.) İstanbul: Onur Yayınları.
- Gramsci, A. (1989). *İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Griffin, R. (2014). *Faşizmin Doğası*. (A. Selman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Grigoriadis, I. N. (2009). Islam and Democratization in Turkey: Secularism and Trust in a Divided Society. *Democratization* , 1194-1213.
- Güneş, A. (2014). Gündem Belirleme Teorisi Bağlamında 30 Mart 2014 Yerel Seçimlerinin Basında Sunumu: AKP ve CHP Örneği. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 1-15.

- Hale, W., & Özbudun, E. (2010). *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey*. New York: Routledge.
- Hall, S. (1994). İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü. M. Küçük içinde, *Medya, iktidar, İdeoloji* (s. 57-104). Ankara: Ark Yayınevi.
- Hjarvard, S. (2013). *The Mediatization of Culture and Society*. New York: Routledge.
- Honderich, T. (2005). *Conservatism*. London: Pluto Press.
- Hoşgör, E. (2013). AKP'nin Hegemonya Sorunsalı: Uzlaşmasız Mutabakat. N. Balkan, E. Balkan , & A. Öncü içinde, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP* (s. 291-336). İstanbul: Yordam Kitap.
- Hoşgör, E. (2014). İslamı Sermaye. N. Balkan, E. Balkan , & A. Öncü içinde, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP* (s. 215-250). İstanbul: Yordam Kitap.
- İnal, K., & Akkaymak, G. (2012). *Neoliberal Transformation of Education in Turkey*. New York: Palgrave Macmillian.
- İrvan, S. (2002). *Medya, Kültür, Siyaset*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- İşliyen, M. (2014). Kodlama-Kodaçımı Bağlamında AK Parti 30 Mart 2014 Yerel Seçim Reklamlarının İzleyiciler Üzerindeki Etkilerine Yönelik Alımlama Analizi: Nevşehir Örneği. *İletişim ve Diplomasi*, 26-47.
- Ives, P. (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*. (E. Ekici, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Jenkins, G. (2008). *Political Islam in Turkey* . New York: Palgrave Macmillian.
- Jessop, B. (2005). *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*. (B. Yazar, & A. Özkazanç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jessop, B. (2008). *Devlet Teorisi*. (A. Özcan, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (2007). Politics of Conservatism in Turkey. *Turkish Studies*, 1-20.
- Kalaycıoğlu, E. (2012). Kulturkampf in Turkey: The Constitutional Referendum of 12 September 2010. *South European Society and Politics*, 2-22.
- Kantarcıoğlu, M. Ç. (2015). AKP Hükümetlerinde Yeni Bölgeselleşme Politikaları. B. Övgün içinde, *AKP Nasıl Yönetti?* (s. 205-248). Ankara: Nika Yayınevi.
- Keskin, F. (2016). İktidar, Hakikat ve Entelektüelin Siyasi İşlevi. M. Foucault içinde, *Entelektüelin Siyasi İşlevi* (s. 13-29). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Keyder, Ç. (1987). *State and Class in Turkey*. New York: Verso.
- Keyman, F., & Gumuscu, S. (2014). *Democracy, Identity, and Foreign Policy in Turkey*. New York: Palgrave.
- Kioupkiolis, A. (2018). Movements Post-hegemony: How Contemporary Collective Action Transforms Hegemonic Politics. *Social Movement Studies*, 99-112.
- Koçer, S. (2018). Regulation and Self-Regulation in Television in Turkey. D. Akın, S. Koçer, M. Önok, C. Sözeri, T. Tekerek, A. Tunç, et al. içinde, *Media Self-Regulation in Turkey* (s. 195-236). İstanbul: Punto24 Bağımsız Gazetecilik Platformu .
- Küçük, M. (1994). *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Laclau, E. (1998). *İdeoloji ve Politika*. (H. Sarıca, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (2017). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. (A. Kardam, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Maigret, E. (2014). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. (H. Yücel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mills, W. C. (1978). *İktidar Seçkinleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Moore jr., B. (2016). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*. (Ş. Tekeli, & A. Şenel, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Moudouros, N. (2014). Rethinking Islamic Hegemony in Turkey through Gezi Park. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 181-195.
- Mutlu, E. (2010). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Müller, J.-W. (2016). *Popülizm Nedir?* (O. Yıldız, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Noelle-Neumann, E. (2002). Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Katkısı. S. İrvan içinde, *Medya, Kültür, Siyaset* (s. 273-281). Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Oğurlu, A., & Öncü, A. (2014). Türkiye Egemen Sınıfında Laik/İslami Hizipleşme Ve Medya. N. Balkan, E. Balkan, & A. Öncü içinde, *Neoliberal İslamcı Sermayenin Yükselişi Ve AKP* (s. 383-407). İstanbul: Yordam Kitap.

- Öçal, E. U. (2015). Yerel Yönetimler Reformunda Söylem Eksikliği. B. Övgün içinde, *AKP Nasıl Yönetti?* (s. 249-288). Ankara: Nika Yayınevi.
- Öge, K., & Atıkcı, E. Ö. (2012). Referendum Campaigns in Polarized Societies: The Case of Turkey. *Turkish Studies*, 449-470.
- Övgün, B. (2015). *AKP Nasıl Yönetti?* Ankara: Nika Yayınevi.
- Özçetin, B. (2018). *Yeni Türkiye'nin Tarihle ve Kültürle İmtihanı: Diriliş Ertuğrul ve Gösterdikleri*. 2019 tarihinde T24: <https://t24.com.tr/k24/yazi/dirilis-ertugrul,1693> adresinden alındı
- Özdalga, E. (2015). *İslamcılığın Türkiye Seyri*. (G. Türkoğlu, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özden, B. A. (2018). Refah Rejiminin ve Siyasetinin Dönüşümü: Neoliberalizm ile Popülizmin Başarılı Bir Şekilde Örtüşmesi. İ. Akça, A. Bekmen, & B. A. Özden içinde, *Yeni Türkiye'ye Varan Yol* (s. 219-241). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özgen, N. (2016). A Critical Approach to Discipline of Human Geography as an Apparatus for State Hegemony in Turkey. *Journal of Geography in Higher Education*, 131-153.
- Polat, F. (2014). Hegemonya Mücadelesinde Feda Edilen Gazetecilik: Taraf Örneği. E. Arsan, & B. Çoban içinde, *Medya ve İktidar* (s. 209-219). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Poulantzas, N. (2003). *Kapitalist Devlette Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*. (Ş. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Poulantzas, N. (2004). *Faşizm ve Diktatörlük*. (A. İnsel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sanlı, L. (2005). *Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Saymaz, İ. (2014). Yenişafak'ın Gezi Parkı Karnesi: Entelektüel Gazeteden Parti Broşürüne. E. Arsan, & S. Çoban içinde, *Medya Ve İktidar* (s. 188-198). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Schmitt, C. (2005). *Siyasi İlahiyat*. (E. Zeybekoğlu, Çev.) Ankara: Dost kitabevi yayınları.
- Shoemaker, P., & Reese, S. (2002). İdeolojinin Medya Üzerindeki Etkisi. S. İrvan içinde, *Medya Kültür Siyaset* (s. 97-132). Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Sözeri, C. (2014). Dönüşen Medya Değişmeyen Sorunlar. E. Arsan, & B. Çoban içinde, *Medya ve İktidar* (s. 70-85). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Tanyılmaz, K. (2014). Türkiye Büyük Burjuvazisinde Derin Çatlak. N. Balkan, E. Balkan, & Öncü Ahmet içinde, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi Ve AKP* (s. 143-180). İstanbul: Yordam Kitap.

- Thomas, P. D. (2009). *The Gramscian Moment*. Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Tuğal, C. (2009). *Passive Revolution: Absorbing The İslamic Challange to Capitalism*. California: Stanford University Press .
- Turner, G. (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları*. (D. Özçetin , & B. Özçetin, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Uyar, V. (2018, Şubat 8). *Doğruluk Payı*. 2019 tarihinde Doğruluk Payı: <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/internet-platformlarina-rtuk-denetimi> adresinden alındı
- Yaman, M. (2012). *Intellectual Hegemony of Justice and Development Party in Turkey: A Gramscian Perspective*. Ankara: The Middle East Techinal University, The Department of Political Science, Yüksek Lisans Tezi.
- Yanatma, S. (2018). *Digital News Report*. Ocak 2019 tarihinde Digital News Report: <http://www.digitalnewsreport.org/survey/2018/turkey-2018/> adresinden alındı
- Yeşil, B. (2016). *Media in New Turkey*. Chicago: University of Illinois Press.
- Yeşilbay, M. (2016). Hegemonyanın Harcı: AKP Döneminde İnşaata Dayalı Birikim Rejimi . *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 599-626.
- Yetiş, M. (1996). *İdeolojik Hegemonya Sorunsalı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yetiş, M. (2003). Marx ve Sivil Toplum. *Praksis*, 35-72.
- Yücebaş, M. (2014). Muhafazakar Basında Esnaf Fetişzmi. *Kültür ve İletişim*, 70-97.

Gazeteler

Hürriyet Gazetesi, Ağustos-Eylül, 2010

Hürriyet Gazetesi, Mart-Nisan, 2017

Sabah Gazetesi, Ağustos-Eylül, 2010

Sabah Gazetesi, Mart-Nisan, 2017

Yeni Şafak Gazetesi, Ağustos-Eylül, 2010

Yeni Şafak Gazetesi, Mart-Nisan, 2017

Dijital Kaynaklar

Hürriyet. (2016, Mart 21). Hürriyet.com.tr: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kanadali-dev-sirket-valeantta-ceo-istifa-etti-hisse-durduruldu-40073079> adresinden alınmıştır

RTÜK. (2017). RTÜK: <https://www.rtuk.gov.tr/faaliyet-raporla-ri/3696/890/yillik-faaliyet-raporlari.html> adresinden alınmıştır

Medyatava. (2018). Ocak 18, 2019 tarihinde www.medyatava.com:
<https://www.medyatava.com/tiraj/2018-09-03> adresinden alındı

Sözcü. (2018, Nisan 6). <https://www.sozcu.com.tr/2018/ekonomi/dogan-medya-916-milyon-dolara-satildi-2335013/> adresinden alınmıştır

Sputnik. (2018). 2019 tarihinde Sputnik:
<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201808241034882494-rtuk-sikayet-cukur/> adresinden alındı

World Bank. (2018). Ocak 10, 2019 tarihinde World Bank:
<https://ppi.worldbank.org/snapshots/country/turkey> adresinden alındı

Türkiye Gazeteciler Sendikası. (2019). Ocak 2019, 21 tarihinde Türkiye Gazeteciler Sendikası: <https://tgs.org.tr/cezaevindeki-gazeteciler/> adresinden alındı

Yeni Şafak. (2019, Nisan 17). <https://www.yenisafak.com/secim-referandum-2017/secim-sonuclari> adresinden alınmıştır

Yeni Şafak. (2019, Nisan 06). <https://www.yenisafak.com/secim-referandum-2010/secim-sonuclari> adresinden alınmıştır